

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAŁOPOLSKIEGO

Kraków, dnia 3 marca 2017 r.

Poz. 1620

UCHWAŁA NR XXXI.369.2017 RADY MIASTA I GMINY UZDROWISKOWEJ MUSZYNA

z dnia 23 lutego 2017 roku

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Uzdrowiskowej Muszyna na lata 2017 - 2020”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jedn. Dz. U. z 2016 r. poz. 446 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jedn. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446 z późn. zm.), Rada Miasta i Gminy Uzdrowiskowej Muszyna uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się „Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta i Gminy Uzdrowiskowej Muszyna na lata 2017 – 2020” w brzmieniu stanowiącym załącznik do niniejszej uchwały.

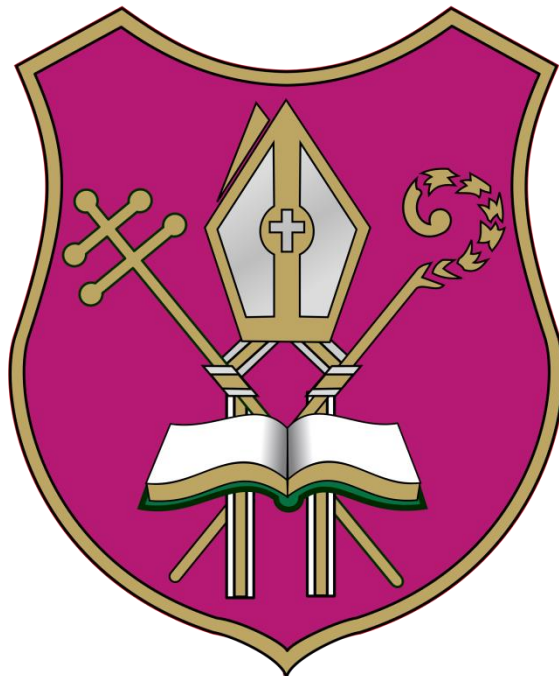
§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta i Gminy Uzdrowiskowej Muszyna.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady Miasta i Gminy Uzdrowiskowej
Muszyna

Jerzy Majka

Załącznik do Uchwały Nr XXXI.369.2017
Rady Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna
z dnia 23 lutego 2017 r.

*GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI
DLA MIASTA I GMINY UZDRAWISKOWEJ MUSZYNA
NA LATA 2017 - 2020*

Spis treści

WSTEP	4
<u>1. PODSTAWA PRAWNA OPACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</u>	5
<u>2. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE</u>	6
<u>3. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</u>	10
3.1. STRATEGICZNE CELE POLITYKI PAŃSTWA W ZAKRESIE OCHRONY ZABYTKÓW I OPIEKI NAD ZABYTKAMI	12
3.2. RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU	16
<u>4. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO</u>	20
4.1 RELACJE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE GMINY (ANALIZA DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH GMINY)	20
4.2. CHARAKTERYSTYKA I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	32
4.2.1. WSPÓŁCZESNY OBRAZ GMINY	32
4.2.2. HISTORIA GMINY	35
4.2.3. KRAJOBRAZ KULTUROWY I PRZYRODNICZY	48
<u>5. ZABYTKI</u>	53
5.1. ZABYTKI RUCHOME	54
5.2. ZABYTKI NIERUCHOME	57
5.3. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE	65
5.4. ZABYTKI W ZBIORACH MUZEALNYCH I INNYCH	72
5.5. DOBRA KULTURY WSPÓŁCZESNEJ	74
5.6. DZIEDZICTWO NIEMATERIALNE	75
5.7. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY	79

5.8. ZABYTKI UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW	82
5.9. ZABYTKI O NAJWYŻSZYM ZNACZENIU DLA GMINY	94
<u>6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ</u>	<u>146</u>
<u>7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</u>	<u>151</u>
<u>8. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</u>	<u>157</u>
<u>9. ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI</u>	<u>159</u>
<u>10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI</u>	<u>161</u>
<u>11. REALIZACJA I FINANSOWANIE PRZEZ GMINĘ ZADAŃ Z ZAKRESU OCHRONY ZABYTKÓW</u>	<u>167</u>

Wstęp

Ochrona szeroko pojętego dziedzictwa kulturowego, rozumianego jako dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, zawiera w sobie wszelkie skutki wynikające z interakcji zachodzących pomiędzy człowiekiem, a jego otoczeniem na przestrzeni dziejów¹. Lokalna tradycja jest szczególnie cennym dziedzictwem kulturowym, zaś miejscowa historia, dotykająca poszczególnych rodzin czy niewielkich grup społecznych, składa się na dzieje regionu, a te kraju. Opieka nad dziedzictwem kulturowym powinna zatem znaleźć się u podstaw budowy nowoczesnego społeczeństwa, świadomego swojej przeszłości. Szczególna rola w zakresie ochrony nad zabytkami przypada programom opieki, tworzonym obecnie na każdym szczeblu samorządu terytorialnego.

¹ http://www.nid.pl/pl/Informacje_ogolne/Ochrona_dziedzictwa_kulturowego/

1. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawowym założeniem, jakie służy stworzeniu *Programu opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna* jest określenie kierunków i działań samorządu lokalnego w zakresie ochrony zabytków i opieki nad nimi, warunków i sposobu finansowania planowanych działań wraz ze wskazaniem harmonogramu ich realizacji. Szczegółowe cele określa art. 87, ust. 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. i są to:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych przeznaczanych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Każdy gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy po uprzedniej akceptacji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Następnie jest on ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym. Program opracowuje się na okres 4 lat i co 2 lata sporządza sprawozdanie z realizacji, które przedkłada się radzie gminy.

2. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce²

Ochrona nad zabytkami jest konstytucyjnym obowiązkiem państwa i obywateli określonym w art. 5 i 6 ust. 1 i art. 86 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z racji swej najwyższej mocy prawnej stanowi fundament i określa podstawowe zasady regulujące ochronę dziedzictwa kultury w Polsce. Odnoszące się bezpośrednio do tej materii przepisy obowiązującej ustawy zasadniczej – art. 5 i art. 6 Konstytucji – stanowią, że „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego” oraz „stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Dla skonstruowania ustrojowego modelu ochrony dziedzictwa narodowego pomocne będą też inne wartości konstytucyjne, tj. zasada demokratycznego państwa prawnego (art. 2 Konstytucji) oraz pojęcie dobra wspólnego (art. 1 Konstytucji), czy zasada proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji). Również w preambule – choć co do jej normatywnego charakteru nadal istnieją wątpliwości – znajdziemy odniesienie do interesujących nas kwestii, choćby w zobowiązaniu, „by przekazać przyszłym pokoleniom wszystko, co cenne z ponad tysiącletniego dorobku”.

Obowiązek opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego nakładają na samorząd gminny dwie ustawy:

- Ustawa o samorządzie gminnym z dnia 8 marca 1990 r. (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1515, 1890.), a w szczególności art. 7 ust. 1, zgodnie z którym:

Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy.

W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

(...)

9) kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;

² Zestawienie przedstawia aktualny stan prawny na dzień 19 października 2016 r.

(...)

13) cmentarzy gminnych;

(...)

17) wspierania i upowszechniania idei samorządowej, w tym tworzenia warunków do działania i rozwoju jednostek pomocniczych i wdrażania programów pobudzania aktywności obywatelskiej;

18) promocji gminy;

- Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1446, z 2015 r. poz. 397, 774, 1505, z 2016 r. poz. 1330.):

Art. 18. 1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Odniesienie do zadań z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami znajduje się w również w następujących aktach prawnych:

- Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1651, 1688, 1936, z 2016 r. poz. 422.);
- Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tj. z 2012 r. poz. 406, z 2014 r. poz. 423, z 2015 r. poz. 337, 1505, z 2016 r. poz. 1020.);

- Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (t.j. Dz. U. z 2014 r. poz. 1118, 1138, 1146, z 2015 r. poz. 1255, 1333, 1339.);
- Ustawie z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (t.j. Dz. U. z 2013 r. poz. 885, 938, 1646, z 2014 r. poz. 379, 911, 1146, 1626, 1877, z 2015 r. poz. 238, 532, 1045, 1117, 1130, 1189, 1190, 1269, 1358, 1513, 1830, 1854, 1890, 2150, z 2016 r. poz. 195, 1257, 1454.);
- Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1774, 1777, z 2016 r. poz. 65, 1250, 1271.);
- Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 672, 831, 903, 1250, 1427.);
- Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 778, 904, 961, 1250.);
- Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 290, 961, 1165, 1250.);
- Ustawie z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz gminach uzdrowiskowych (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 879, 960.);
- Ustawie z dnia 29 sierpnia 1997 r. o usługach turystycznych (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 187, 1334.);
- Ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 2100, z 2016 r. poz. 422, 586, 903, 1020.);
- Ustawie z dnia 14 grudnia 2012 r. o odpadach (Dz. U. z 2013 r. poz. 21, 888, 1238, z 2014 r. poz. 695, 1101, 1322, z 2015 r. poz. 87, 122, 933, 1045, 1688, 1936, 2281.);
- Ustawie z dnia 13 września 1996 r. o utrzymaniu czystości i porządku w gminach (t.j. Dz. U. z 2016 r. poz. 250, 1020, 1250.);
- Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 987, z 2015 r. poz. 1505, z 2016 r. poz. 352, 749, 868, 1330.);
- Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (t.j. Dz. U. z 2012 r. poz. 642, poz. 908, z 2013 r. poz. 829.);
- Ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (t.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 1446, z 2016 r. poz. 352.);

- Rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 14 czerwca 2007 r. w sprawie dopuszczalnych poziomów hałasu w środowisku (Dz. U. z 2007 r. Nr 120 poz. 826 z późn. zm.);
- Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko (Dz. U. z 2010 r. Nr 213 poz. 1397);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 lipca 2013 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz. U. z 2013 r. poz. 784);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2015 r. poz. 1789);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 r. Nr 113 poz. 661);
- Rozporządzeniu Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz. U. z 2004 r. Nr 30 poz. 259).

3. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

Podstawą wszelkich działań związanych ze Światowym Dziedzictwem jest Konwencja UNESCO dotycząca Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego. Tekst dokumentu przyjęto na 17. sesji Konferencji Generalnej UNESCO 16 listopada 1972 r. w Paryżu przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury. Obecnie sygnatariuszami Konwencji jest 191 państw. Polska złożyła dokument ratyfikacyjny 29 czerwca 1976 r. (Dz. U z 1976 r. Nr 32 poz. 190). Przepisy wykonawcze do Konwencji zawiera wciąż uaktualniany dokument - Wytyczne Operacyjne do realizacji Konwencji Światowego Dziedzictwa UNESCO (z 2012 r. pochodzi ostatnie uaktualnienie). W dokumencie przedstawione są obowiązujące kryteria i warunki wpisu, założenia ochrony obiektów Światowego Dziedzictwa, formularze wniosku o wpis i zasady obowiązujące przy stosowaniu znaku Światowego Dziedzictwa.

Jednym z podstawowych zadań UNESCO jest tworzenie standardów i norm międzynarodowych. Mogą one przybierać formę konwencji, rekomendacji (zaleceń) lub deklaracji, przy czym "zalecenia" stanowią zbiór wskazań. Organizacja zachęca państwa członkowskie, by uwzględniły te wskazania w ustawodawstwie krajowym. Konwencja, po ratyfikowaniu w Polsce, jest dokumentem o wiążącej mocy prawnej, a jej treść jest publikowana w formie ustawy w Dzienniku Ustaw.

Konwencje UNESCO dotyczące ochrony dziedzictwa kulturalnego:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego (Haga, 1954) wraz z I (z 1954 r.) i II Protokołem (z 1999 r.) - Polska ratyfikowała Konwencję Haską i I Protokół w 1956 r. (Dz. U. z 1957 r. Nr 46 poz. 212, z uzupeł.)
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury (Paryż, 1970) - Polska ratyfikowała Konwencję w 1974 r. (Dz. U. z 1974 r. Nr 20 poz. 106)
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego (Paryż, 1972) - Polska ratyfikowała Konwencję w 1976 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32 poz. 190)

- Konwencja dotycząca podwodnego dziedzictwa kulturalnego (Paryż, 2001)
- Konwencja w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego (Paryż, 2003) - Polska ratyfikowała Konwencję w 2011 r. (Dz. U. z 2011 r. Nr 172 poz. 1018)
- Deklaracja dotycząca świadomego niszczenia dóbr kultury (Paryż, 2003)
- Rekomendacja UNESCO w sprawie historycznego krajobrazu miejskiego (Paryż, 2011).

Polska jest ponadto sygnatariuszem:

- Konwencji o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy (Grenada, 1985) – Polska ratyfikowała Konwencję w 2012 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 210);
- Europejskiej konwencji o ochronie dziedzictwa archeologicznego (La Valetta, 1992) – Polska ratyfikowała Konwencję w 1996 r. (Dz. U. z 1996 r. Nr 120 poz. 564);
- Porozumienia o współpracy i pomocy wzajemnej w sprawie zatrzymywania i zwrotu dóbr kultury nielegalnie przewożonych przez granicę państw (Polwidiw, 1986) – Polska ratyfikowała Porozumienie w 1988 r. (Dz. U. z 1988 r. Nr 38 poz. 296).

Pryncypia dotyczące znaczeń, wartości dziedzictwa kulturowego zostały również określone w następujących dokumentach:

- Karcie Ateńskiej (1933),
- Karcie Weneckiej (1964),
- Karcie Krakowskiej (2000),
- Nowej Karcie Ateńskiej (2003),
- Memorandum Wiedeńskim (2005), które stało się podstawą opracowania Deklaracji dotyczącej konserwacji historycznych krajobrazów zurbanizowanych (2005).

3.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Podstawowymi dokumentami strategicznymi szczebla krajowego dla omawianej problematyki są *Krajowy program opieki nad zabytkami*, a także *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013* oraz *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020* (dokument wdrożeniowy: *Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013*).

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2014–2017 (Uchwała nr 125/2014 Rady Ministrów z dnia 24 czerwca 2014 r. w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”) stanowi wykonanie upoważnienia ustawowego, zawartego w art. 84 i art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Jednym z najważniejszych założeń *Krajowego programu* jest wzmocnienie współdziałania organów ochrony zabytków oraz tworzenia podstaw współpracy z organami samorządu terytorialnego. Wynika to z przekonania, że jakościowa przemiana w zakresie ochrony zabytków w Polsce może nastąpić w wyniku łączenia zasobów, lepszego sieciowania struktur i współdziałania organów ochrony zabytków na wszystkich szczeblach. Jednocześnie, odwołując się do kompetencji Generalnego Konserwatora Zabytków, należy wskazać, iż rolą *Krajowego programu* jest wypracowanie rozwiązań modelowych w zakresie opieki nad dobrami kultury oraz ich upowszechnienie, np. poprzez system konferencji i spotkań z przedstawicielami jednostek samorządu terytorialnego, gdyż od stopnia ich zaangażowania zależą realne efekty podejmowanych działań. W ramach tak określonych zadań przyjęto następujące cele szczegółowe i kierunki działań:

Cel szczegółowy 1 - Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce:

- Kierunek działania 1 - Porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C);

- Kierunek działania 2 - Przygotowanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego;
- Kierunek działania 3 - Wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych;
- Kierunek działania 4 - Wzmocnienie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego;
- Kierunek działania 5 - Opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych;
- Kierunek działania 6 - Opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C);
- Kierunek działania 7 - Realizacja badań w ramach AZP na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.

Cel szczegółowy 2 - Wzmocnienie synergii działania organów ochrony zabytków:

- Kierunek działania 1 - Zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach;
- Kierunek działania 2 - Wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną;
- Kierunek działania 3 - Podniesienie jakości realizacji procesów decyzyjnych w organach ochrony zabytków;
- Kierunek działania 4 - Merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.

Cel szczegółowy 3 - Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji:

- Kierunek działania 1 - Przygotowanie ratyfikacji *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa*, Faro 2005;
- Kierunek działania 2 - Wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych;
- Kierunek działania 3 - Promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu;

- Kierunek działania 4 - Zwiększanie dostępu do zasobu dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013 została opracowana przez MKiDN dla całego obszaru Polski z określeniem spójnych działań realizowanych w regionach. W ramach opracowania zostały zdefiniowane główne zadania i priorytety w dziedzinie kultury na lata 2004-2013. Ochrona dziedzictwa kulturowego, a w szczególności ochrona i rewaloryzacja zabytków zostały wyodrębnione jako jeden z pięciu obszarów strategicznych. W *Uzupełnieniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020* położono nacisk na kompleksową rewaloryzację zabytków oraz obiektów przemysłowych i powojkowych oraz ich adaptację na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne itp., a także na zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości, inwentaryzację zabytków ruchomych i nieruchomych oraz promocję i budowę sieci informatycznych promujących kulturowe dziedzictwo regionów. Podstawowym dokumentem służącym wdrożeniu tak postawionych założeń *Strategii*, dotyczącym ochrony dziedzictwa kulturowego jest *Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”* (2004). Celem strategicznym *Programu* jest kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz ochrona i upowszechnienie dziedzictwa kulturowego, w tym przygotowanie skutecznego systemu prawno - finansowego wspierającego ochronę i opiekę nad zabytkami. W ramach realizacji celu strategicznego wyróżniono priorytety:

- Priorytet 1 - Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo;
- Priorytet 2 - Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.

Działania realizowane w ramach priorytetu 1. stawiają za cel poprawę stanu zachowania obiektów, ich adaptację i rewitalizację, a także stworzenie warunków do wykorzystania ich atrakcyjności w turystyce oraz założeniach inwestycyjnych. Działania zakładają również poprawę warunków prawnych i organizacyjnych w zakresie dokumentacji i ochrony zabytków oraz stworzenie systemu zachęt dla jednostek zainteresowanych inwestowaniem w zabytki.

W ramach realizacji priorytetu 2. przewidziane zostało podjęcie kroków zmierzających do podnoszenia kwalifikacji kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego oraz

działania edukacyjne, popularyzacja dziedzictwa kulturowego a także ochrona przed nielegalnym wywozem zabytków za granicę.

3.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2014-2017 (Załącznik do uchwały nr Nr LI/822/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 maja 2014 r) za cel stawia sobie dążenie do znaczącej poprawy stanu zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa oraz krajobrazu kulturowego Małopolski, a także racjonalne korzystanie z ich zasobów. Myślą przewodnią opracowania *Programu* jest wyeksponowanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako istotnego czynnika wpływającego na kształtowanie tożsamości regionalnej oraz determinantę stymulującą promocję turystyczną. W programie znalazły się informacje na temat obecnego stanu dziedzictwa kulturowego województwa. Wskazano również założenia, do których należy dążyć w zakresie opieki nad zabytkami. Na ich podstawie określono cele, priorytety i kierunki działań *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2014-2017*:

Cel kierunkowy 1 – Skuteczna ochrona regionalnej przestrzeni kulturowej i wartości kulturowych:

- Priorytet 1 – Zachowanie historycznej ciągłości i autentyczności regionalnego dziedzictwa kulturowego;
- Priorytet 2 – Zachowanie historycznej wielokulturowości regionu, tradycji i tożsamości regionalnej i lokalnej.

Cel kierunkowy 2 – Funkcjonalne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową:

- Priorytet 1 – Aktywność społeczna i emocjonalne zaangażowanie w opiekę nad regionalnym i lokalnym dziedzictwem kulturowym;
- Priorytet 2 – Efektywne zarządzanie regionalnym dziedzictwem kulturowym;
- Priorytet 3 – Ekonomiczne zorientowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego.

W oparciu o te założenia sformułowano misję programu:

PRZESZŁOŚĆ PRZYSZŁOŚCI – ambitne i wieloaspektowe wskazywanie wartości krajobrazu kulturowego, a także zintegrowanie działań na rzecz wzmocnienia systemu ochrony i opieki nad regionalnym dziedzictwem oraz świadomego wykorzystywania jego zasobów dla rozwoju regionu i poprawy jakości życia mieszkańców.

W związku z przyjętymi kryteriami założono podjęcie działań w zakresie ochrony regionalnej przestrzeni kulturowej, rozumianej jako: krajobraz, przyroda, przestrzeń, związanych kulturą materialną i niematerialną oraz potencjalnymi możliwościami kulturotwórczymi tudzież wykorzystaniem zasobów dziedzictwa do wzmocnienia tożsamości regionalnej.

Program nie ogranicza się wyłącznie do wskazania celów i priorytetów, które stanowią zamknięty zbiór. Kwestie problematyczne, w założeniu, powinny być wyznaczane na bieżąco, nabierając charakteru indywidualnych rozwiązań określanych dla konkretnych przypadków, w zależności od zaistniałej sytuacji. W programie znalazły się również informacje na temat źródeł finansowania oraz wysokość środków finansowych, które mogą zostać przeznaczone na ochronę zabytków i opieki nad zabytkami w województwie małopolskim w latach 2014-2020.

W zakresie działań dotyczących Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna zaplanowano, zgodnie z polityką krajową prowadzoną w odniesieniu do dziedzictwa kulturowego i ze standardami wartościowania zasobów kulturowych, że za pomnik historii ważny nie tylko w skali regionu, ale także kraju i świata, powinna zostać uznana cerkiew p.w. św. Jakuba Młodszego Apostoła w Powroźniku wpisana na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO. Również wśród propozycji obiektów do objęcia podstawową formą ochrony, czyli wpisem do rejestru, pojawił się kościół p.w. św. Kingi w Żegiestowie.

Ze względu na ilość i jakość istniejących zabytków nieruchomych, charakterystycznych dla lokalnych tradycji (budowlanej i osadniczej) tworzone są parki kulturowe, stanowiące kompleksową ochronę krajobrazu kulturowego w zintegrowanej formie. Utworzenie parku kulturowego jest jedną z form prawnej ochrony zabytków, które usytuowane są w jego granicach. W gminie Muszyna obszar ten obejmuje średniowieczny układ urbanistyczny miasta wraz z zespołem sakralnym, wzgórze zamkowe oraz obiekty i zespoły zabudowy wzdłuż przyległych do centrum ulic, zajazd, zespół dawnego dworu i folwarku starościańskiego oraz dworzec kolejowy z towarzyszącym mu starodrzewem.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020 ma na celu podniesienie konkurencyjności i innowacyjności regionu, zrównoważony rozwój terytorialny oraz poprawę jakości życia mieszkańców. Tym założeniom ma również służyć podniesienie atrakcyjności i konkurencyjności regionu w oparciu o zasoby dziedzictwa regionalnego, zarówno kulturowego, jak i przyrodniczego. W związku z powyższym jednym z dwunastu przyjętych priorytetów stała się ochrona i wykorzystanie dziedzictwa kulturalnego i przyrodniczego mająca za zadanie podniesienie atrakcyjności regionu i tworzenie nowych miejsc pracy.

Aby chronić, promować i jednocześnie rozwijać dziedzictwo kulturowe i naturalne, zgodnie z przyjętymi założeniami, należy je włączyć w obieg gospodarczy, społeczny i kulturowy poprzez twórcze wykorzystywanie jego zasobów. W ramach tego priorytetu mają być realizowane przedsięwzięcia z zakresu ochrony, rozwoju, udostępnienia i promocji zasobów dziedzictwa kulturowego, w szczególności poprzez:

- realizację prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, prac zabezpieczających przed zniszczeniem, prowadzonych przy zabytkach (wraz z ich otoczeniem) a także podejmowanie działań zmierzających do ochrony krajobrazu kulturowego, w tym realizowanych na terenie parków kulturowych;
- dostosowywanie obiektów zabytkowych do nowych funkcji gospodarczych i społecznych (m.in. turystycznych, kulturalnych), z jednoczesnym wprowadzeniem działalności pozwalającej na utrzymanie obiektu (tam gdzie to jest zasadne i możliwe);
- udostępnianie i promocję dziedzictwa kulturowego regionu oraz oferty turystycznej opartej na zasobach tego dziedzictwa, w szczególności poprzez realizację projektów kulturalnych, artystycznych i interdyscyplinarnych o znaczeniu regionalnym i ponadregionalnym oraz poprzez rozwój szlaków kulturowych.

Należy również podkreślić, że w ramach dążeń do wzrostu zastosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych dla: e-administracji, e-learningu, e-integracji i e-zdrowia, których głównym celem jest wykorzystanie technologii informacyjnych i komunikacyjnych do zwiększenia zakresu danych dostępnych w postaci cyfrowej oraz usprawnienia sposobu

świadczenia usług publicznych, uwzględniono również e-kulturę. W zakresie tych działań realizowane będą w szczególności projekty związane z digitalizacją i udostępnianiem zasobów, tworzeniem i rozbudową repozytoriów cyfrowych, z uwzględnieniem budowy lub rozbudowy infrastruktury na potrzeby bezpiecznego przechowywania udostępnianych zasobów.

Dotychczas nie powstał program opieki na zabytkami dla powiatu nowosądeckiego. Zagadnienia dotyczące dziedzictwa kulturowego zostały uwzględnione w *Strategii Rozwoju Powiatu Nowosądeckiego na lata 2006 – 2013* (Uchwała Nr 349/XXXVII/2005 Rady Powiatu Nowosądeckiego z dnia 27 grudnia 2005 r.). Dokument ma za cel wskazanie misji, wizji oraz celów strategicznych wraz z celami operacyjnymi, planowanymi zadaniami i ewentualnie projektami, których realizacja w określonym horyzoncie czasowym przyczyni się do wielokierunkowego rozwoju powiatu.

W ramach programu wzmocnienie potencjału gospodarczego powiatu nowosądeckiego uwzględniono cel operacyjny: zwiększenie atrakcyjności turystycznej. W jego ramach zaplanowano:

- Realizację inwestycji infrastrukturalnych zwiększających atrakcyjność turystyczną powiatu (w tym system ścieżek rowerowych, punktów widokowych oraz innych wiodących produktów turystycznych w tym turystyki uzdrowiskowej);
- Stworzenie systemu promocji i informacji turystycznej powiatu;
- Wsparcie i ewentualna kreacja marek turystycznych;
- Wsparcie turystyki biznesowej i kongresowej (Centrum Kongresowe w Krynicy Zdroju).

Natomiast przy programie dotyczącym poprawy warunków życia mieszkańców powiatów jednym z celów stało się zapewnienie warunków rozwoju kultury w powiecie, realizowanego poprzez:

- Wspieranie instytucji kultury zlokalizowanych na terenie powiatu oraz realizacja imprez kulturalnych;
- Opracowanie i wdrożenie planu ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego.

4. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta i gminy Muszyna określa politykę przestrzenną gminy, jej cele i sposób realizacji. Pierwszy dokument *Studium* został przyjęty uchwałą Nr XIX/181/2000 Rady Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna z dnia 28 czerwca 2000 r. Podstawą obecnej zmiany *Studium* jest uchwała nr XXIV.331.2012 Rady Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna z dnia 30 sierpnia 2012 r. Zmiana *Studium* obejmuje obszar miasta Muszyna w granicach administracyjnych. W ramach zmian uwzględniono uwarunkowania związane nie tylko z rozwojem przestrzennym miasta Muszyna, ale również zmiany prawne zgodnie z celami rozwoju zawartymi w *Strategii rozwoju miasta i gminy Uzdrawiskowej Muszyna na lata 2013-2020* (Uchwała Nr XXX/415/2013 Rady Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna z dnia 28 lutego 2013 r.). W *Strategii* przyjęto następującą wizję MIASTA I GMINY UZDRAWISKOWEJ MUSZYNA 2020:

Miasto i Gmina Uzdrawiskowa Muszyna kontynuując swoje historyczne tradycje wielokulturowego obszaru pogranicza kultur i religii, przyjaznego i otwartego zarówno dla swoich mieszkańców, jak i odwiedzających gości oraz posiadająca znakomite walory przyrodnicze i lecznicze dążyć będzie – poprzez zagwarantowanie właściwych form organizacyjnoprawnych oraz finansowych – do przekształcenia się w sprawnie działający zespół miejscowości turystyczno-uzdrawiskowych, tak by zapewnić dobrobyt naszym mieszkańcom, perspektywy młodym oraz sławę wśród przyjeżdżających zregenerować swoją duszę i ciało.

Przyjęte założenia mają być realizowane w pięciu obszarach strategicznych, jakimi są:

1. Przemysł czasu wolnego i dziedzictwo kulturowe

2. Dostępność komunikacyjna
3. Kapitał społeczny
4. Konkurencyjna gospodarka
5. Zarządzanie rozwojem gminy

W ramach ustaleń obowiązującego od 2000 r. *Studium* (z modyfikacjami z 2005 r. przyjętymi Uchwałą Nr XXX/361/2005 Rady Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna z dnia 21 września 2005 r.). bez zmian pozostają strefy ścisłej ochrony konserwatorskiej obejmujące zespoły cerkwi w:

- Andrzejówce (wraz z cmentarzem oraz przyległym terenem dawnej zabudowy wsi);
- Dubnem (z ogrodzeniem, starodrzewem, cmentarzykiem oraz terenem bezpośrednio przylegającym do zespołu);
- Jastrzębiku (wraz z drewnianym ogrodzeniem z bramą oraz bezpośrednim otoczeniem zespołu);
- Leluchowie (wraz z wyposażeniem, ogrodzeniem oraz bezpośrednim sąsiedztwem założenia);
- Miliku (wraz z wyposażeniem, kamiennym ogrodzeniem, dzwonnica, cmentarzem oraz elementami małej architektury w jej otoczeniu i samo otoczenie zespołu);
- Powroźniku (wraz z ogrodzeniem, cmentarzem parafialnym i starodrzewem, a także terenem między kościołem a cmentarzem);
- Szczawniku (wraz z kamiennym ogrodzeniem, otoczeniem zespołu);
- Wojkowej (wraz z drewnianym ogrodzeniem, cmentarzykiem i otuliną zespołu);
- Złockiem (wraz z kamiennym ogrodzeniem, starodrzewem i cmentarzem parafialnym);
- Żegiestowie (wraz z otoczeniem i źródłem św. Anny).

W przypadku każdego obiektu podkreślono konieczność właściwej konserwacji. Podejmowanie jakichkolwiek działań przy wyżej wymienionych zabytkach powinno być poprzedzone konsultacjami z właściwymi służbami konserwatorskimi. W *Studium* zwrócono

również uwagę na fakt, iż teren między chronionymi obiektami a drogą, który stanowi strefę ekspozycji świątyni, winien więc być wykluczony z działań inwestycyjnych i nie zadrzewiany.

W strefach ochrony krajobrazu kulturowego znalazły się również otuliny zespołów zabytkowych w:

- Dubnem - teren w otoczeniu zespołu dawnych cerkwi i cmentarza zamknięty drogą i potokiem od zachodu i linią horyzontu od wschodu, użytkowany rolniczo ze śródpolnymi grupami drzew jest chroniony przed zainwestowaniem i bezplanowym zadrzewianiem;
- Wojkowej - otulina zespołu cerkwi i cmentarz, będąca fragmentem eksponowanego stoku, zamknięta od wschodu drogą wiejską powinna być chroniona przed inwestycjami, a także zabudową wzdłuż drogi, aby nie ograniczać ekspozycji całego zespołu;
- Zespół zdrojowy Żegiestowa z obiektami zdrojowymi, kościółkiem, parkiem z elementami małej architektury oraz obszarem Łopaty Żegiestowskiej, na terenie której ochroną powinna zostać objęta kompozycja zespołów zabytkowej zabudowy oraz założenia parkowego przy źródle. Wymagana jest również rewaloryzacja wyżej wymienionych zespołów i obiektów w oparciu o kompleksowy program. Program powinien uwzględniać wytyczne konserwatorskie. Nacisk należy położyć także na ochronę i pielęgnację istniejącego drzewostanu. Konieczne jest zachowanie związanego z zespołem uzdrowiskowym budynku przystanku kolejowego.

W drugiej części *Studium*, dotyczącej uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego dla obszaru miasta Muszyna, znalazł się rozdział poświęcony dziedzictwu kulturowemu i zabytkom oraz dobrom kultury współczesnej, w którym umieszczono podstawowe informacje na temat obiektów wpisanych do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz wykaz obiektów uwzględnionych w Gminnej Ewidencji Zabytków. Na ich podstawie ustalono strefy ochrony konserwatorskiej.

Pełnej ochronie konserwatorskiej układu i struktury przestrzennej (strefa ochrony konserwatorskiej „A”) podlegają:

- plany zespołu miejskiego z siecią drożną, rynkiem wraz z podziałem własnościowym;
- zespoły i obiekty zabytkowe, zespół kościoła z cmentarzem, dwór starościński, wnętrze rynku z placem, pierzejami, kapliczkami i zielenią, pierzeje ul. Kościelnej, dawny zajazd (obecnie muzeum), obiekty pojedyncze i zagrody znajdujące się w ewidencji WKZ:
- skala miasta z dominantami;
- ukształtowanie terenu;
- pokrycie skarpy, zagłębienia po młynówce;
- rejony zdegradowane wymagające uporządkowania i rewaloryzacji;
- rejon ośrodka zdrowia, baz i szkoły.

Ochronie podlegają również otuliny zabytkowego centrum miasta i Góry Zamkowej (strefa ochrony konserwatorskiej „B”, a w szczególności ich:

- skala i forma zabudowy;
- elementy małej architektury;
- zespoły zieleni i pojedyncze drzewa znaczące w krajobrazie.

W strefa ochrony archeologicznej znajdują się:

- obszar miasta lokacyjnego;
- Wzgórze Zamkowe.

Wszystkie prace w ich obrębie powinny być prowadzone pod nadzorem archeologa.

W związku ze wszystkimi uwarunkowaniami w ramach celu strategicznego: Wysoka atrakcyjność uzdrowska i turystyczna dzięki zrównoważonemu wykorzystaniu zasobów środowiskowych i dziedzictwa kulturowego, znalazły się punkty dotyczące turystyki kulturowej:

- budowa i modernizacja obiektów kultury oraz poprawa ich funkcjonalności – muzeum, zespoły zamkowe i podworskie, świetlice wiejskie, centra kultury;

- katalogowanie zbiorów muzealnych
- tyczenie szlaków kulturowych i poznawczych;
- eksponowanie zabytków i obiektów przyrodniczych;
- modernizacja i udostępnianie zabytków;
- wystawy i galerie twórczości lokalnej;
- wyposażanie zespołów folklorystycznych;
- ochrona tradycyjnej zabudowy historycznej;
- ochrona i modernizacja zabytkowych kapliczek, mogił i cmentarzy.

W obszarze objętym zmianą studium, w granicach administracyjnych miasta, w obrębie stref polityki przestrzennej, wyznaczono tereny, w których obowiązują określone zasady zagospodarowania oraz parametry i wskaźniki zabudowy.

Tereny zabudowy śródmiejskiej (opisane na planach symbolem UM), w tym mieszkaniowej i usługowej (MU1, MU2, MU4), tereny zabudowy mieszkaniowej jednorodzinnej (MN1 i MN1o), tereny usług sakralnych (UK) obowiązują:

- ochrona historycznej struktury przestrzennej wraz z istniejącymi obiektami stanowiącymi dobra kultury (wpisanych do rejestru i ewidencji zabytków) oraz ochrona istniejących zespołów zieleni;
- wszelkie działania dotyczące obiektów objętych ochroną konserwatorską wymagają uzgodnienia z organem właściwym ds. ochrony zabytków;
- przy przebudowie, rozbudowie i remontach zmiana formy architektonicznej obiektów dysharmonijnych z otoczeniem, poprawa ich detalu i kolorystyki.

Ustalono następujące zasady zagospodarowania przestrzennego terenów cmentarzy (ZC1): wszelkie działania dotyczące obiektów objętych ochroną konserwatorską wymagają uzgodnienia z organem właściwym ds. ochrony zabytków, utrzymuje się cmentarz (żydowski) niegrzebalny (ZC2) z możliwością przeprowadzenia prac konserwacyjnych.

Na terenach zieleni publicznej (ZP) ochronie podlegają obiekty uwzględnione w rejestrze zabytków, zgodnie z przepisami w tym zakresie.

Kolejnym ważnym dla gminy dokumentem jest plan rozwoju uzdrowiska. Dokument ten jest opracowywany i przyjmowany przez właściwą gminę uzdrowiskową. Jest on także niezbędny do ubiegania się o wsparcie ze środków *Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Małopolskiego na lata 2014-2020*, w ramach osi priorytetowej dotyczącej dziedzictwa regionalnego, w którym pojawił się punkt poświęcony wsparciu miejscowości uzdrowiskowych.

W *Planie rozwoju Uzdrowiska Muszyna na lata 2016-2023* (Załącznik do Uchwały Nr XXI.220.2016 Rady Miasta i Gminy Uzdrowiskowej Muszyna z dnia 28 kwietnia 2016 roku) został określony stan, do którego będą dążyły władze lokalne i ich partnerzy wykorzystując szanse płynące z posiadanego potencjału. Stan docelowy przewiduje stworzenie warunków do trwałego rozwoju gospodarczego i społecznego, przejawiającego się funkcjonowaniem gminy w charakterze wyróżniającego się ośrodka usług uzdrowiskowych, leczniczych i turystycznych.

W związku z powyższym w ramach rozwoju turystyki powstał projekt *Remont i rozbudowa ruin zamku w Muszynie wraz z zagospodarowaniem bezpośredniego otoczenia zamku*. Jego celem jest ochrona i promocja dziedzictwa kulturowego poprzez konserwację i częściowe odtworzenie murów średniowiecznego obronnego zamku. Projekt ma przyczynić się do powstania zrewitalizowanej przestrzeni publicznej o wysokich walorach kulturowych, historycznych i architektoniczno-krajobrazowych, jako nowy produkt turystyczny uzdrowiska Muszyna. Zakres rzeczowy prac obejmuje:

1. Podjęcie działań zabezpieczających, polegających na naprawieniu murów ścian i lica ścian, koron murów oraz nadbudowaniu murów do wysokości od około 1 m do 3 m (w zależności od poziomu zachowanego muru). Zaplanowano wykonanie czyszczenia muru, rozebranie metodą ręczną luźnych elementów muru, zdezynfekowanie preparatami biobójczymi przed uzupełnieniem ubytków, wzmocnienie strukturalne, uzupełnienie muru, lic, spoin, przemurowanie korony muru oraz przeprowadzenie hydrofobizacji. Prace te mają służyć utrwaleniu istniejącej substancji zabytku w formie trwałej ruiny oraz eksponowanie zabezpieczonych relikwów murów odkrytych podczas badań archeologicznych.

2. Adaptację pomieszczeń zamkowych na sale ekspozycyjne (w założeniu mają powstać sale rycerska, muzealna, tortur itp.) oraz obsługę ruchu turystycznego. Wykonany zostanie most zwodzony prowadzący do założenia zamkowego oraz elementy małej architektury. Na wyznaczonych obszarach wybudowane zostaną platformy widokowe. Na obszarze całego

zamku, w części niezabudowanej przez nową architekturę uczytelnione zostaną wyniki dotychczasowych archeologicznych prac badawczych. W planie przewidziano również zakup replik historycznych militariów, narzędzi, sprzętu, wyposażenia, mebli itp. w celu wyposażenia sal ekspozycyjnych.

3. Uporządkowanie otoczenia obiektu, przekształcenie zieleni z wysokiej na niską, co wpłynie na poprawienie walorów widokowych. Jest to działanie przywracające częściowo stan sprzed pierwszej połowy XX w.

Kolejnym projektem jest *Zagospodarowanie i rewitalizacja zabytkowego centrum Muszyny – Rynek wraz z przyległymi ulicami*. Celom, jakim ma służyć to działanie są:

- ochrona wartości historycznych zabytkowej części rynku,
- odtworzenie historycznego układu urbanistycznego oraz rozwinięcie oferty turystycznej nadając jej charakter ponadregionalny.

Jednocześnie projekt stanowi rozwinięcie przedsięwzięć już wykonanych. Zakres rzeczowy prac obejmuje obszar w centrum rynku wraz z ulicami: Kościelną, Rynek, Kity, Wąską, Krótką, Krzywą, Rolanda oraz częściowo ul. Piłsudskiego. Rewitalizacja ma na celu zachowanie i podkreślenie zachowanych do dzisiaj cech miasta zabytkowego, wśród których wyróżnia się oryginalny układ urbanistyczny, strukturę funkcjonalno-przestrzenną, zespół podstawowych obiektów użyteczności publicznej (m.in. kościół, budynek urzędu, sąd oraz znajdujące się na rynku kapliczki), krajobraz kulturowy. Ulica Kościelna z Rynkiem i ulicą Kity stanowią oś układu urbanistycznego zamkniętą z jednej strony zabytkowym kościołem pw. św. Józefa z XVIII w, z drugiej Dworem Starostów z XVIII w. Centrum tej osi stanowi rynek.

Kolejnym elementem jest projekt budowy na ul. Kościelnej 18 w Muszynie Centrum Kulturalnego oraz instalacji multimedialnej „Muszyna Trzech Kultur”, przedstawiającej wielokulturową historię Muszyny. W ramach inwestycji zaplanowane zostało uzupełnienie brakującego elementu architektonicznego w pierwszej linii zabudowy na ul. Kościelnej oraz utrzymanie architektonicznej formy budynku w zgodzie z charakterem istniejącej zabudowy, co przyczyni się do uatrakcyjnienia walorów turystycznych tej części miasta. Obiekt ma posiadać podpiwniczenie, służące jako zaplecze techniczne, parter z prezentacją multimedialną oraz punktem informacji turystycznej. Na poddaszu planowane są pomieszczenia biurowe oraz

ewentualnie sala pełniąca funkcje konferencyjno-edukacyjne. W obiekcie będzie również możliwość nabycia publikacji książkowych oraz wypróbowania lokalnych potraw, typowych dla każdej z kultur. Ponadto w nowym obiekcie prowadzona będzie działalność o charakterze kulturalno-turystycznym. Znajdująca się na parterze instalacja multimedialna przedstawiać ma „historyczną wielokulturowość miasta” (i jej ewolucję na przestrzeni dziejów) z perspektywy życia codziennego Łemków, Żydów i Polaków. Uzupełnieniem prezentacji będzie aplikacja mobilna, nieodpłatnie udostępniana zwiedzającym, która wskaże miejsca prezentowane na wystawie. W aplikacji znajdzie się również gra miejska skierowana dla dzieci. Nowa inwestycja nie tylko zwiększy walory turystyczne ulicy Kościelnej, ale również całego miasta. Jednocześnie powstaną nowe miejsca pracy.

W ramach rozwoju uzdrowiska planowana jest również budowa nowoczesnego obserwatorium przyrody i kultury o charakterze historyczno-edukacyjnym na Jaworzynie Krynickiej. Nowy obiekt wraz z infrastrukturą towarzyszącą będzie spełniał funkcje rekreacyjną i edukacyjną, jak również szkoleniową. Całość ma stanowić kompleks będący kontynuacją istniejącego od 1970 r. Ośrodka Kultury Turystyki Górskiej PTTK. Projekt opiera się na wykorzystaniu naturalnych zasobów znajdujących się na terenie Karpat. W budynku obserwatorium zaplanowano stworzenie ekspozycji poświęconych m.in.:

- Ziemi, m.in. geologii, geomorfologii, hydrografii;
- Życiu w górach, m.in.: gospodarce oraz dawnemu budownictwu (powstaną trójwymiarowe modele i makiety);
- Ludziom, m.in.: kulturze materialnej i duchowej.

W budynku znajdować się również będą pomieszczenia audytoryjne z obserwatorium astronomicznym i zapleczem gospodarczym. Zaplanowane zostało również zagospodarowanie terenu znajdującego się pomiędzy nowym obiektem, a schroniskiem. Samo obserwatorium planowo ulokowano na dz. ew. nr 6 i 7, obręb Jastrzębik.

Spośród ważnych zadań, które stają przed wszystkimi gminami w Polsce jest intensyfikacja działań zmierzających do zmniejszenia dysproporcji w poziomie rozwoju obszarów wiejskich w stosunku do terenów miejskich. Nieodzownym elementem skorzystania

z tej szansy jest między innymi przygotowanie przez sołectwa odpowiednich dokumentów. W związku z tym gminy są zobowiązane do tworzenia tzw. planów odnowy. W Mieście Uzdrowskim i Gminie Muszyna również zostały opracowane takie akty prawne dla części miejscowości. Mają one na celu wykorzystanie istniejącego potencjału i zwiększenie szans rozwojowych, a zarazem umożliwienie dostępu do środków pomocowych krajowych i unijnych. Są to dokumenty strategiczne określające rozwój wsi w sferze inwestycyjno-remontowej oraz społeczno-kulturalnej. Plany zawierają charakterystykę miejscowości, jej historię, analizę zasobów, określenie mocnych i słabych stron oraz szans i zagrożeń (analiza SWOT), a także planowane kierunki rozwoju przedsięwzięcia wraz z szacunkowym kosztorysem i harmonogramem działań. Diagnozują aktualną sytuację oraz określają cele i kierunki działań wraz z kluczowymi zadaniami w sferze społeczno-gospodarczej zaplanowanymi do realizacji w określonym czasie. Plany zostają opracowane w celu stworzenia całościowej wizji rozwoju miejscowości, uwzględniającej czynniki zewnętrzne i wewnętrzne wpływające na możliwość realizacji planowanych działań oraz umożliwienia beneficjentom pozyskania środków zewnętrznych na realizację zadań.

W Planie odnowy miejscowości Szczawnik w Gminie Muszyna (Załącznik do Uchwały Nr IV/43/2011 Rady Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna z dnia 27 stycznia 2011 roku), który obejmował zadania na lata 2011-2017, dostrzeżono potencjał tkwiący w posiadaniu na terenie miejscowości zabytkowej cerkwi z oryginalnym wystrojem, stanowiącą atrakcję turystyczną. W związku z powyższym w ramach podjętych zadań założono modernizację zabytkowego kościoła. Głównym celem projektu jest ochrona i zachowanie dla przyszłych pokoleń dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz podniesienie atrakcyjności turystycznej miejscowości. Przedmiotem projektu była wymiana pokrycia z blachy ocynkowanej na blachę miedzianą wraz z zachowaniem stanowisk podkowca małego gniazdującego w cerkwi. Efektem dodatkowym projektu było podniesienie świadomości i wrażliwości ekologicznej lokalnej społeczności oraz turystów.

W Planie odnowy miejscowości Milik w gminie Muszyna (Załącznik do Uchwały Nr XLVI/681/2010 Rady Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna z dnia 15 lipca 2010 roku), który obejmowała zadania na lata 2010-2017, dostrzeżono potrzebę wykonania oświetlenia

zewnątrznego oraz budowy parkingu przy najcenniejszym zabytku w miejscowości, którym jest cerkiew p.w. św. Św. Kosmy i Damiana.

W *Planie odnowy miejscowości Powroźnik w gminie Muszyna* (Załącznik do Uchwały XXXV.488.2013 Rady Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna z dnia 27 czerwca 2013 roku), który obejmował zadania na lata 2010-2020, dostrzeżono jedynie potencjał tkwiący w posiadaniu najstarszej w okolicy cerkwi p.w. św. Jakuba Młodszego Apostoła.

W 2005 r. powstał *Plan Rozwoju Miejscowości Złockie, gm. Muszyna* (Załącznik Nr 1 do uchwały Nr XXXI/370/2005 Rady Miasta i Gminy Uzdrowskiej w Muszynie z dnia 27 października 2005 r.):

Złockie - wieś kultywująca tradycje, atrakcyjna dla turystów, kuracjuszy i mieszkańców, dobrze zagospodarowana z atrakcyjnie urządzonym centrum i strefą uzdrowską, wykorzystująca walory uzdrowskie dla bogacenia się i rozwoju.

W planie rozwoju miejscowości, w ramach promocji i zagospodarowania turystycznego, założono wykonanie dwóch tablic informacyjnych, kierunkowskazu oraz strony internetowej.

Tablica Nr 1 „Dolina Szczawnika - Złockie”. Tablica wspólna ze wsią Szczawnik w formie płaskiej planszy jednostronnej o wymiarach 3,0 x 4,0 m, na konstrukcji stalowej. Jedna z dwóch podpór tablicy ozdobna, przestrzenna. Tablica będzie przedstawiać mapę doliny Szczawnika wraz z lokalizacją i opisem bazy noclegowej, gospodarstw agroturystycznych, pola namiotowego, gastronomii, punktów handlowych, wyciągów narciarskich, miejsc rekreacyjnych, szlaków turystycznych, miejsc widokowych, pijalni, źródeł wód mineralnych, terenów spacerowych, tablic informacyjnych i kierunkowskazów, zabytków, kościołów, kapliczek, instytucji, komunikacji. Tablica ma zostać ustawiona na rozwidleniu dróg powiatowych we wsi Złockie.

Tablica Nr 2 „Złockie – kościół, dawna cerkiew”. Tablica w formie płaskiej planszy jednostronnej o wymiarach 1,0 x 2,0 m na konstrukcji stalowej. Jedna z dwóch podpór tablicy, ozdobna, przestrzenna. Tablica będzie przedstawiać charakterystyczne przekroje wraz elementami konstrukcyjnymi, detalami, zdjęcia wyposażenia (ikonostas, polichromia),

szczegółową informacją tekstową dotyczącą dawnej cerkwi w Złockiem. Tablica ma zostać ustawiona w rejonie kościoła (dawnej cerkwi) w Złockiem.

Kierunkowskaz 1. Kierunkowskaz ma informować o lokalizacji dawnej cerkwi w Złockiem. Ma zostać ustawiony przy drodze do obiektu (obok szkoły w Złockiem).

Strona internetowa. Opracowanie promocyjnej strony Internetowej Złockiego stanowiącej uzupełnienie strony internetowej doliny potoku Szczawnik, opartej na Interaktywnej mapie przedstawiającej z lotu ptaka Złockie, zawierającej m.in.: lokalizację i opisy bazy noclegowej, gospodarstw agroturystycznych, punktów handlowych, wyciągów narciarskich, miejsc rekreacyjnych, szlaków turystycznych, miejsc widokowych, pijalni, źródeł wód mineralnych, terenów spacerowych oraz zabytków w postaci: kościołów, kapliczek.

W Planie odnowy miejscowości Żegiestów, gm. Muszyna na lata 2009-2016 (Załącznik do Uchwały Nr XXVII/412/2009 Rady Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna z dnia 27 marca 2009 roku), dostrzeżono potencjał tkwiący w posiadaniu na obszarze miejscowości cerkwi oraz pozostałości zabudowy łemkowskiej. W związku z powyższym zaplanowano wykonanie dwóch tablic informacyjnych - „Żegiestów kościół dawna cerkiew” ustawionej w pobliżu kościoła p.w. św. Anny oraz „Żegiestów - architektura łemkowska”, ustawionej ok. 200 m powyżej cerkwi.

Pierwsza tablica przyjmie formę płaskiej, jednostronnej planszy o wymiarach 1,0 x 2,0 m na konstrukcji stalowej. Jedna z dwóch podpór tablicy ozdobna, przestrzenna. Tablica będzie przedstawiać charakterystyczne przekroje wraz elementami konstrukcyjnymi, obrazującymi konstrukcję dawnej cerkwi w Żegiestowie, jej detale w postaci zdjęć wyposażenia (polichromii) oraz informację tekstową. Zadanie obejmuje opracowanie projektu graficznego tablicy, wykonanie zdjęć, rysunku, przygotowanie opisu, wykonanie tablicy wraz z konstrukcją nośną i montażem.

Druga tablica historyczna również w formie płaskiej, jednostronnej planszy o wymiarach 1,0 x 2,0 m na konstrukcji stalowej. Jedna z dwóch podpór tablicy ozdobna, przestrzenna. Tablica będzie zawierać plan usytuowania budynków w Żegiestowie, zdjęcia i informacje dotyczące starych zabudowań łemkowskich Żegiestowa. Zadanie obejmuje opracowanie projektu graficznego tablicy, wykonanie zdjęć, opracowanie tekstu, wykonanie tablicy wraz z konstrukcją nośną i montażem w terenie.

Dla miejscowości Żegiestów powstał również *Operat Uzdrawiskowy. Uzdrawisko Żegiestów* na lata 2009-2015, w którym zwrócono uwagę na zabytki z terenu gminy oraz zabytkowe obiekty sanatoryjne, w których „aktualnie nie prowadzi się działalności leczniczej”. Wspomniano również o prowadzonym remoncie w Domu Zdrojowym. Wymieniono także obiekty sanatoryjne, w tym uwzględnione w gminnej ewidencji zabytków oraz rejestrze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, wraz z zakresem prowadzonych przez nie działalności i usług.

Jako walor turystyczny Żegiestowa wskazano istnienie na terenie uzdrawiska dawnej cerkwi. W części zdrojowej zaplanowano przywrócenie świetności obszarowi zwanemu Żegiestów Zdrój (tradycyjnie związanemu z Domem Zdrojowym i jego otoczeniem). Odnowione i opisane mają zostać ścieżki ruchowe, a drzewostan ma być poddany pielęgnacji sanitarnej. Ze względu na walory przyrodnicze przyszłych terenów parkowych ingerencja inwestycyjna ma pozostać ograniczona do niezbędnego minimum. Infrastruktura komunikacyjna Żegiestowa Zdroju wzbogacona zostanie o trakt pieszo-jezdny prowadzący od willi „Zamek” do kościoła p.w. św. Kingi (projekt ten udało się zrealizować w czasie trwania *Operatu*) W planach jest również przebudowana promenady przed Domem Zdrojowym, której przywrócone zostaną dawne funkcje głównego ośrodka życia społecznego pacjentów i turystów.

4.2. Charakterystyka i analiza stanu dziedzictwa kulturowego

4.2.1. Współczesny obraz gminy

Miasto i Gmina Uzdrowskowa Muszyna położone są w południowej części województwa małopolskiego, w powiecie nowosądeckim. Gmina obejmuje powierzchnię 141,4 km² i liczy 11693 mieszkańców. Jej obszar jest zalesiony w 66,4 % (9387,75 ha, w tym lasy publiczne 8198,80 ha, do gminy należy 858, 03 ha)³. Gmina jest położona w dolinie rzeki Poprad, na wysokości około 450 m n.p.m. Siedzibą władz jest miasto Muszyna. Od północy podstawowa jednostka samorządu terytorialnego graniczy z gminą Łabowa, od zachodu z gminą Krynica Zdrój, od wschodu z gminą Piwniczna. Na południu natomiast sąsiaduje z terenami Republiki Słowackiej (RS) – okres Stará Ľubovňa.

Gmina ma dobre połączenia komunikacyjne. Doliną Popradu biegnie linia kolejowa Tarnów – Leluchów – Plaveč (RS), z lokalnym odgałęzieniem w Muszynie prowadzącym do Krynicy. Połączenie kolejowe ze Słowacją umożliwia podróż do Koszyc oraz Budapesztu. Do Nowego Sącza prowadzi droga wojewódzka 971 poprzez Krynicę Zdrój oraz doliną Popradu przez Piwniczną (51 km), a odległość do stolicy województwa - Krakowa (przez Krynicę Zdrój i Nowy Sącz) wynosi 150 km. W Leluchowie trakty komunikacyjne łączą się z systemem dróg słowackich. Rzekę Poprad można przekroczyć w dwóch miejscach w Muszynie.

W skład Gminy Muszyna wchodzi następujące miejscowości posiadające status sołectwa: Andrzejówka, Dubne, Jastrzębik, Leluchów, Milik, Powroźnik, Szczawnik, Wojkowa, Złockie, Żegiestów oraz miasto Muszyna, a także dwie miejscowości bez statusu sołectwa, tj. Łopata Polska i Żegiestów-Zdrój.

Muszyna jest położona u zbiegu rzeki Poprad oraz potoków Muszynka i Szczawnik, tym samym rozdziela dwa pasma Beskidu Sądeckiego: Jaworzyny Krynickiej i Gór Leluchowskich. Jako beskidzkie miasto rozciąga się na wysokości od 450 do 550 metrów n.p.m. Najwyższym punktem na obszarze gminy jest szczyt Jaworzyny Krynickiej (1114 m n.p.m.). Do szczytów okalających Muszynę należą: od zachodu Mikowa (638 m n.p.m.), od północy Koziejówka (636

³ Stan na 2014 r.

m n.p.m.) i Wielki Łazek (698 m n.p.m.) oraz od wschodu i południa Malnik (726 m n.p.m.) i Zdziar (837 m n.p.m.). Miasto liczy ok. 5123⁴ mieszkańców i zajmuje powierzchnię 24,43 km².

Miejscowość Andrzejówka jest najbardziej wysuniętym obszarem przynależącym do Beskidu Sądeckiego. Rozciąga się nad prawym brzegiem Popradu w rejonie jego dopływu o nazwie Andrzejówka. Położona jest na zboczu Skałki (769 m n.p.m.) oraz Pietrusiny (645 m n.p.m.). Wieś liczy 481 mieszkańców.

Miejscowość Dubne położona jest u stóp góry Dubne (904 m. n.p.m.), którą prowadzi szlak do Leluchowa. Od południa graniczy z Republiką Słowacką. Wieś liczy 55 mieszkańców.

Miejscowość Jastrzębik jest położona na wysokości ok. 550 m, u stóp Jastrzębiej Góry (659 m). Wieś rozciąga się w dolinie potoku Jastrzębik, aż do samej szosy Muszyna - Krynica, jednak centrum wsi z cerkwią trzyma się jej górnego krańca, w pobliżu niskiej (609 m n.p.m.) przełęczy łączącej dolinę Jastrzębika, z sąsiednią, w której leży Złockie. Liczy 491 mieszkańców.

Miejscowość Leluchów jest położona w dolinie potoku Smerczek na wysokości 520-530 m n.p.m. Otaczają ją wzniesienia gór Leluchowskich. Wieś liczy 166 mieszkańców.

Miejscowość Milik położona jest pomiędzy wzniesieniami: od zachodu Pietrusiny (647 m n.p.m.), Skałki (769 m n.p.m.); Wierchu (707 m n.p.m.); od wschodu górą Mikową (647 m n.p.m.). Wieś liczy 711 mieszkańców.

Miejscowość Powroźnik położona jest na wysokości ok. 480 m n.p.m. Z miejscowości szlakami można dotrzeć na dwa najbliższe położone szczyty: Górę Parkową (741 m n.p.m.) oraz Zimne (918 m n.p.m.). Wieś liczy 1606 mieszkańców.

Miejscowość Szczawnik leży w dolinie potoku Szczawnik, będącego prawym dopływem rzeki Poprad, na wysokości 520-600 m n.p.m. Od północnego-zachodu miejscowość otaczają szczyty: Pusta Wielka (1061 m n.p.m.) i Jaworzynka (1001 m n.p.m.) oraz od północy Kotylniczy Wierch (1032 m n.p.m.). Wieś liczy 874 mieszkańców.

Miejscowość Wojkowa położona jest w dolinie potoku o tej samej nazwie, na wysokości ok. 550 m n.p.m. Wieś liczy 233 mieszkańców.

Miejscowość Złockie jest położona w dolinie potoku o tej samej nazwie, który stanowi lewy dopływ Szczawnika. Leży na wysokości 510-550 m n.p.m. Od południa Złockiego

⁴ Liczba mieszkańców podawana się na podstawie stanu z 2011 r. w przypadku każdej miejscowości z gminy.

rozpościera się pasmo Kotylniczego Wierchu (1032 m n.p.m.) i Jaworzyny Krynickiej (1114 m n.p.m.). Wieś liczy 912 mieszkańców i zajmuje powierzchnię 1219 ha.

Miejscowość Żegiestów znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie południowej granicy państwa z Republiką Słowacką. Geograficznie położona jest w Beskidzie Sądeckim na wysokości 410-560 m n.p.m. Żegiestów rozpościera się na prawym brzegu Popradu oraz w dolinie potoku Żegiestowskiego. Jest najdalej na zachód wysuniętą wioską gminy, oddaloną od Muszyny o ok. 15 km. Wieś liczy 1031 mieszkańców i zajmuje powierzchnię 1534,93 ha, w tym lasy rozpościerają się na powierzchni 1002 ha. W 2006 r. Żegiestów zmienił swoje granice poprzez włączenie obszaru Łopaty Żegiestowskiej.

4.2.2. Historia Gminy

Początki zasiedlenia terenów obecnej gminy Muszyna sięgają pradziejów, o czym świadczą liczne stanowiska archeologiczne z epoki kamienia na jej terenie. Na szerszą skalę stabilne osadnictwo zaczęło się rozwijać dopiero w XIII i XIV w.

Najwcześniejsza informacja o miejscowości Muszyna związana jest z rokiem 1209, kiedy to król węgierski Andrzej II (1176-1235) nadał przywilej pobierania cła aż do rzeki Poprad koło Muszyny proboszczowi Adolfowi ze spiskiej kapituły św. Marcina. Według przekazu z 1288 r. Muszyna była własnością scholastyka krakowskiego Wysza z Niegowici, który za zgodą Leszka Czarnego (ok. 1241-1288), nadał ją we władanie biskupstwu krakowskiemu. Wkrótce jednak została zapewne skonfiskowana przez Władysława Łokietka (1260/1261-1333) biskupowi Janowi Muskacie (1250-1320) za spiskowanie z wrogami kraju. Od tego momentu przez niespełna stulecie stanowiła własnością monarszą. Ostatecznie w 1391 r., kiedy to Władysław Jagiełło (1352 lub 1362 – 1434) i Jadwiga (1373 lub 1374- 1399) nadali ją (wówczas już jako miasto) wraz z 10 wsiami biskupowi Janowi Radlicy (?-1392), ponownie stała się posiadłością kościoła krakowskiego i aż do 1781 r. stanowiła centrum jednego z kluczy dóbr stołu jego biskupów.

Lokacja miasta lub jego translokacja, dokonana najpewniej na prawie niemieckim, przypisywana jest powszechnie królowi Kazimierzowi Wielkiemu (1310-1370), a Stanisław Miczulski dopatruje się jej już w 1346 r. lub 1347 r. Dowodnie jednak jego istnienie poświadczane jest dopiero w 1364 r. Z tego roku pochodzi przekaz źródłowy, w którym wzmiankowany jest Ankon, wójt tamtejszego „Nowego Miasta” (translokowanego być może z Miastka). Ankon otrzymał zezwolenie na zasiedlenie nowego miasta Muszyny osadnikami, a zwłaszcza kupcami. Dokument lokacji Muszyny nie zachował się do dnia dzisiejszego - uległ zniszczeniu podczas jednego z wielkich pożarów nękających miasto w 1589 lub 1596 r.

Rozwój Muszyny był ściśle powiązany z funkcjonowaniem zamku, którego wzniesienie również dotychczas przypisywano Kazimierzowi Wielkiemu. W świetle badań archeologicznych prowadzonych w ostatnich latach budowa murowanego zamku, który wydaje się zastąpił zlokalizowany po sąsiedzku obiekt drewniano-ziemny, została rozpoczęta dopiero po mającym miejsce w 1391 r. przekazaniu Muszyny w ręce biskupów krakowskich. Nie można wykluczyć

podjęcia prac z inicjatywy biskupa Jan z Radlicy, choć zdecydowanie bardziej prawdopodobne wydaje się, iż właściwym fundatorem założenia był Zbigniew Oleśnicki (1430-1493) znany ze swej działalności inwestorsko-budowlanej.

Po przejściu tzw. klucza muszyńskiego w ręce biskupów krakowskich (1391 r.) jego terytorium było nękane najazdami z południa. W 1411 r. na Sądecczyznę napadli Węgrzy. Wojewoda siedmiogrodzki Ścibor ze Ściborowic (1347-1414) wracając po złupieniu i spaleniu Starego Sącza najechał na Muszynę. Konflikt szybko zażegnano, gdyż już rok później doszło do podpisania porozumienia pomiędzy polskim monarchą Władysławem Jagiełło, a węgierski królem Zygmuntem Luksemburskim (1368-1437). Do kolejnego poważnego w skutkach konfliktu dla Sądecczyzny doszło w 1474 r. Wtedy król węgierski Maciej Korwin, chcąc prawdopodobnie zemścić się za odrzucenie jego starań o rękę Jadwigi, córki Kazimierza Jagiellończyka, wysłał wojska na tereny graniczące z Polską. Węgrzy zdobyli wówczas m.in. Muszynę oraz tamtejszy zamek. Po zawarciu stosownych porozumień miasto powróciło pod panowanie polskiego monarchy. Od tego momentu przez dłuższy czas panował spokój, który został naruszony przez wielkie pożary, które wybuchały w mieście w 1589 oraz 1596 r. W wyniku pożogi zniszczone zostały przywileje miasta. Mieszczanie zadbali jednak o odnowienie najważniejszych dla nich dokumentów.

W związku położeniem miasta oraz nękającymi je częstym najazdami tudzież napadami biskupi powołali w kluczu niezależne wojsko, sąd i administrację. Prawdopodobnie te szczególne uprawnienia przyczyniły się do powstania i funkcjonowania określenia „państwo muszyńskie” dla klucza.

Główną siłą zbrojną klucza była piechota (tzw. harnicy), która uczestniczyła w działaniach zbrojnych przeciwko zbuntowanemu Aleksandrowi Kostce Napierskiemu (1617-1651) w 1651 r. Później czasie tzw. potopu szwedzkiego (1655 r.) w obronie Krakowa, Sandomierza i Nowego Sącza, a następnie w odsieczy wiedeńskiej (1683 r.). Obok piechoty powołano do życia również konną służbę. W skład dragonii wchodziłi wszyscy sołtysi.

Z 1589 r. pochodzi dokument, w którym biskup krakowski Piotr Myszkowski (1510-1591) wyznaczył granice miasta Muszyny. Pod rokiem 1400 figuruje informacja o kościele i parafii muszyńskiej. Istnieją przesłanki do przyjęcia twierdzenia, iż kościół powstał przed lokacją miasta (na co może wskazywać jego usytuowanie względem centrum nowego organizmu miejskiego). Budowę istniejącej do dziś świątyni sfinalizowano w 1679 r. Pierwsze fundusze na

wzniesienie budynku przekazał biskup Piotr Gembicki (1585-1657) w 1649 r. Powtórnej fundacji dokonał biskup Andrzej Trzebnicki (1607-1679). Był on również fundatorem organów i relikwiarza. W 1749 r. biskup Andrzej Załuski (1695-1758) konsekrował świątynię.

W 1772 r. zaborca austriacki dokonał kasacji klucza muszyńskiego. W latach 1768-1772 w okolicy Muszyny miały miejsce walki konfederatów barskich z wojskami rosyjskimi. W 1781 r. Muszyna wraz z okolicznymi dobrami biskupimi przeszła w ręce austriackie i została przekształcona w kameralne dobra skarbu austriackiego, zarządzane odtąd przez burmistrzów. Pod rządami austriackimi nastąpiła dłuższa stagnacja, trwająca aż do 1874 r. Wówczas powstała w mieście stacja kolejowa linii łączącej Galicję z Węgrami. Było to istotne ze względu na komunikację z rozwijającym się w 2. poł. XIX w. popularnym uzdrowiskiem w Krynicy. W XIX w. odkryto również lecznicze znaczenie źródeł wód występujących w Muszynie i rozpoczęto intensywne badania ich składu.

Integralną część historii Miasta i Gminy Muszyna stanowią dzieje powstania, czy raczej nadania miastu charakteru uzdrowiska, które wykształcało się w latach 20. XX w. dzięki staraniom burmistrza Antoniego Jurczaka i dr. Seweryna Mściwujewskiego. W 1930 r. Muszyna została oficjalnie przyjęta do Związku Uzdrowisk Polskich. W 1932 r. dokonano odwiertu dwóch pierwszych źródeł mineralnych „Antoni” (imię burmistrza Jurczaka) i „Wanda” (imię żony dr. Mściwujewskiego).

W czasie II wojny światowej w gminie działały organizacje podziemne, siatka kurierska, a także prowadzone było tajne nauczanie. Okupacja miasta spowodowała całkowitą dewastację urządzeń uzdrowiskowych. Po wycofaniu się oddziałów niemieckich w 1945 r. niemal natychmiast rozpoczęła swoją działalność na tym terenie Ukraińska Powstańcza Armia. Okres okupacji i lata powojenne zmieniły nie tylko strukturę demograficzną miasta, ale i najbliższych wsi. Wywózki Żydów, a następnie przesiedlenia Łemków niemal całkowicie wymazały te dwie grupy narodowościowe z krajobrazu dawnego klucza muszyńskiego. Tuż po wojnie Muszyna tymczasowo zawiesiła swoją działalność uzdrowiskową, jednak już od 1958 r. ponownie stała się często odwiedzanym przez kuracjuszy kurortem

Muszyna pomimo pewnych perturbacji w średniowieczu i początkach okresu nowożytnego rozwijała się pomyślnie. Problemem pozostawało jednak słabe zaludnienie tak znacznego obszaru i powolne wyludnianie się powstałych w średniowieczu wsi. Niejako w odpowiedzi na

zmniejszanie się gęstości zaludnienia na obszar klucza zaczęła napływać ludność głównie Wołoska i Rusińska. Pierwszych osadników w okolicach klucza źródła odnotowują w 1400 r. w Starym Sączu. W XV w. miały miejsce pojedyncze lokacje, a od XVI stulecia akcja lokacyjna nabrała szybszego tempa. Z tego okresu zachowały się prawie wszystkie dokumenty lokacyjne miejscowości wchodzących położonych na terenie obecnej gminy.

W 2. poł. XVI w. zaczęła rosnąć liczba wsi wokół Muszyny. Jedną z nich był Powroźnik. Wieś po raz pierwszy pojawiała się w źródłach w 1391 r., wśród miejscowości podarowanych przez króla Władysława Jagiełłę biskupom krakowskim. Od tego momentu, aż do czasu lokacji, która miała miejsce 23 marca 1565 r., nic o niej nie wiadomo. Biskup Filip Padniewski (1510-1572) wydał przywilej osadzenia wsi *ex cruda radice* na tzw. prawie wołoskim Lazarowi Worchaczowi. W dokumencie określono obowiązki, wśród których znalazło się wożenie wina z Węgier, płacenie za barany, oddawanie sera. Sołtys zapewne był węgierskiego pochodzenia na co wskazuje jego imię i nazwisko. Nie wykluczone, że razem z nim przybyli nowi osadnicy, gdyż w akcie jest mowa o 20 kmieciach. Sołtys otrzymał za to 2 łany, na których przez 2 dni w roku kmiecie musieli pracować. Wolno mu było również postawić młyn i piłę tracką.

W XVI i XVII w. w Powroźniku istniała huta szkła, która miała dostarczać 1000 szyb rocznie do dworu muszyńskiego.

Ze względu na znaczne zasiedlenie miejscowości przez ludność grekokatolicką w miejscowości już w 1604 r. powstała cerkiew p.w. św. Jakuba Młodsze Apostoła. W 1637 r. erygowano w Powroźniku parafię unicką. Na początku XIX w. cerkiew została przeniesiona i przebudowana. W 1809 r. wieś przeszła wraz z innymi włościami kresu muszyńskiego na rzecz komory austriackiej.

Żywy rozwój wsi nastąpił po wybudowaniu kolei łączącej Muszynę z Krynicią w 1911 r. W dwudziestoleciu międzywojennym w miejscowości znajdowało się ok. 240 numerów domów oraz cegielnia, dwie kuźnie, dwa tartaki, młyn wodny, stolarnia i zakład szewski. Oprócz Łemków, którzy byli etnosem dominującym, Powroźnik zamieszkali także Polacy, Żydzi i Cyganie. Żydzi, którzy trudnili się handlem, w 1941 r. trafili do getta w Nowym Sączu i zostali straceni. Cyganie prowadzili kuźnie. Współżycie wszystkich nacji układało się dobrze.

Po wybuchu II wojny światowej część ludności Łemkowskiej (140 rodzin) już w 1940 r. wyemigrowała na Ukrainę. Jednak część z nich powróciła jeszcze w okresie okupacji. Później w większości trafili do Oświęcimia. Kolejna grupa została wysiedlona 1947 r. w ramach akcji

„Wisła”. W Powroźniku pozostały jedynie cztery rodziny mieszane. Wkrótce do wsi sprowadzono Polaków z okolic Łącka i Limanowej. W związku z tym faktem w miejscu parafii grekokatolickiej erygowano rzymskokatolicką.

Żegiestów po raz pierwszy pojawia się w źródłach w 1575 r. Miejscowość lokowano 26 lipca 1575 r. Przywilej organizacji wsi na pustym polu nazywanym „Długim Łękiem” (jest to nazwa wcześniejszej osady, która prawdopodobnie zanikła) został nadany przez biskupa Franciszka Krasieńskiego (1525-1577) Hawryło Juraszkowi pochodzącemu z Andrzejówki („Jędrzejówka”). Sołtys otrzymał 2 łany z obszarem, na których przez 3 dni w roku kmiecie musieli pracować. Sołtys od 200 owiec nie musiał płacić podatku. Wolnizna dla nowych osadników miała wynosić 20 lat, a ich liczba nie została określona.

W 1600 r. w Żegiestowie wybudowano cerkiew p.w. Michała Archanioła, typową dla tutejszego terenu niewielką drewnianą świątynią, przy której zlokalizowano cmentarz. Budowa cerkwi związana była z obecnością na tym terenie prawosławnej ludności wołoskiej oraz ruskiej. Pierwszy kościół spłonął 23 lata po konsekracji. Dość szybko podjęto prace przy odbudowie świątyni. Nowa, murowana budowla, wzniesiona staraniem biskupa Kajetana Sołtyka (1715-1788), została poświęcona 2 października 1770 r. Niedługo potem, za zgodą konsystorza przemyskiego grekokatolickiego, cerkiew powiększono. Świątynia nie dotrwała do naszych czasów. Obok cerkwi znajdował się cmentarz, na którym do dziś zachował się nagrobek żony ostatniego popa, Anny Prisłopskiej. Drugi cmentarz łemkowski położony jest powyżej ruin cerkwi. Znajduje się na nim kilka nagrobków, z których najstarszy pochodzi z XIX w. Naprzeciwko kościoła p.w. św. Anny, po drugiej stronie potoku, mieści się cmentarz parafialny. Na uwagę zasługuje na nim nagrobek Marii i Edwarda Wojdattów, właścicieli pensjonatu Zamek, zasłużonych dla powstania szkoły i plebanii w Żegiestowie. W latach 1917-1925 wybudowano we wsi nową cerkiew. Na terenie przycerkiewnym znajduje się źródło św. Anny. W dwudziestoleciu międzywojennym zasłynęło swymi nadzwyczajnymi właściwościami. Miało leczyć choroby oczu.

Aż do połowy XIX w. losy Żegiestowa w niczym nie odbiegały od losów innych osad łemkowskich. Ludzie zajmowali się hodowlą, zaś później (w czasach rozbiorowych), po wprowadzeniu wygórowanego podatku od bydła, rolnictwem. Początek uzdrowiska w Żegiestowie to rok 1846. Wówczas Jakub Ignacy Medwecki, węgierski szlachcic, kierownik

kąpielisk w Muszynie, odkrył w dolinie Szczawnego Potoku źródła wody mineralnej. Jego dzieło tworzenia uzdrowiska w Żegiestowie kontynuował syn Karol. W tym czasie została otwarta nowa linia kolejowa łącząca Tarnów z Muszyną z przystankiem w Żegiestowie Zdroju.

Wybuch I wojny światowej doprowadził miejscowość do ruiny. Powstała po wojnie spółka Żegiestów Zdrój podniosła uzdrowisko, które ten status otrzymało w 1922 r., do rangi jednego z najlepszych w Polsce. Wówczas powstało wiele nowych willi m.in.: Zamek, Malutka, Orlątko, Zosieńka, Księżówka oraz luksusowe Wiktor i Dom Zdrojowy.

W okresie międzywojennym wieś liczyła ponad 250 numerów domów, znajdowały się w niej również: tartak i dwa młyny wodne, karczmy i sklepy. Żegiestów zamieszkali Łemkowie, Polacy, Żydzi i Cyganie.

Wybuch II wojny światowej ponownie przerwał pomyślny rozwój kurortu. Urządzenia leczniczo-zabiegowe skradziono, kilka budynków zburzono, a pozostałe uległy zniszczeniu. Wsadzenie tunelu kolejowego na rok „odcięło” Żegiestów od świata.

W 1945 r. większość Łemków dobrowolnie wyjechała, pozostałe 8 rusińskich rodzin przesiedlono w 1947 r. Do opuszczonych domów sprowadzono osadników z okolic Piwnicznej i Łomnicy.

Po wojnie, w 1947 roku, Zakład Zdrojowy został upaństwowiony. W 1996 r. uzdrowisko weszło w skład Spółki Krynica-Żegiestów.

Z kolei dzieje Milika i Andrzejówki połączyła w znacznym stopniu wspólna parafia. Andrzejówka po raz pierwszy pojawiła się w źródłach pod rokiem 1352 i wówczas również 4 maja dochodzi do lokacji miejscowości na tzw. prawie niemieckim. Przywilej lokowania nowej wsi od Kazimierza Wielkiego otrzymali Maciej i Michał. Sołtys otrzymał 2 łany, na skotnicę dla owiec 1 łan, rolę na wybudowanie mieszkania, młyn, co trzeci grosz z czynszu i z kar. Czynsz kmieci z łanu wynosił 8 skojców, mieli też płacić po 2 skojce [za dziesięcinę?]. Dla wysłannika królewskiego jeden obiad miał dawać sołtys, a dwa kmiecie, którzy ponadto powinni oddawać swemu plebanowi po „gble” żyta i tyleż owsa. Obowiązki sołtysa pozostały według zwyczaju.

Ze źródeł również wiemy, że biskup krakowski w 1529 r. pobierał w Andrzejówce obiedne i 40 groszy czynszu od kmieci. Druga lokacja (?) na tzw. prawie wołoskim miała miejsce w 1575 r.

Pierwsza wzmianka źródłowa o miejscowości Milik pojawiła się w 2. poł. XV w. r. Przywilej lokowania na tzw. prawie wołoskim Milika otrzymał sołtys Teodor Andrzejowski z Andrzejówki w 1575 r. Miał on osadzić 8 kmieci, którzy mieli zająć się trzebieżą lasu. Sołtys otrzymał 3 łany z obszarami wraz z zagrodnikami, wolny młyn i karczmę. Miał on wozić wino. Kmiecie winni u niego pracować 2 dni w lecie. Nic nie wiadomo o wolniźnie dla nich.

Być może początkowo wiernych z Milika przyłączono do parafii andrzejewskiej. Zapewne w 1639 r. biskup krakowski Jakub Zadzik (1582-1642) erygował w Miliku odrębną parafię grekokatolicką (w innych źródłach można spotkać informację, że Milik stał się odrębną parafią dopiero w XVIII w.). W XVII stuleciu Milik rozwijał się pomyślnie przerastając zamożnością i znaczeniem macierzystą Andrzejówkę. Pod koniec tego stulecia w Miliku siedziało 40 kmieci na 17 łanach, w Andrzejówce zaś 19 kmieci na 11 łanach. Milik był uważany za jedną z największych i najzasobniejszych wsi tzw. kresu muszyńskiego.

W 1801 r. osobne do tej pory parafie grekokatolickie Andrzejówki i Milika zostały połączone. Pierwszym duchownym „milickim i andrzejewskim” (taki tytuł nosili od tej pory tutejsi parochowie) został Gabriel Żegiestowski (1780-1835). Wówczas cerkiew w Andrzejówce degradowano do roli świątyni filialnej. W roku 1813 w wyniku gwałtownej ulewy, wody wezbranego potoku zniosły starą cerkiew w Miliku. Stała ona kilkadziesiąt metrów poniżej obecnego kościoła (prawdopodobnie w miejscu dzisiejszej plebanii nad strumieniem). Jeszcze w tym samym roku proboszcz i parafianie wystawili nową świątynię p.w. Kosmy i Damiana (istniejącą do dziś), nieco powyżej - na terenie cmentarza parafialnego. W 2. poł. XIX w. wzniesiona została w Andrzejówce istniejąca do dziś, choć spełniająca obecnie funkcję kościoła rzymskokatolickiego, cerkiew grekokatolicka p.w. Zaśnięcia Bogurodzicy.

W 1847 r. Andrzejówkę nawiedziła epidemia tyfusu. Na ponad 300 ówczesnych mieszkańców wsi zaraza uśmierciła 123 osoby. Z tego okresu może pochodzić zlikwidowany przed wojną cmentarzyk epidemiczny w Miliku. Obecnie w jego miejscu stoi kamienna kapliczka.

W połowie XIX w. nadpoprzadkiem wioski znalazły się na szlaku budowanej kolei transkarpackiej z Tarnowa do Budapesztu. W 1874 r. na terenie gromady andrzejewskiej drążono tunel kolejowy pod górą Czernią (zwaną od tej pory górą Tunel). Oryginalnie XIX-wieczne plany inżynierskie budowy linii kolejowej obejrzyć można w Muzeum Regionalnym w Muszynie. Do prac tych zatrudniono robotników włoskich. Pracujących przy budowie tunelu

Włochów oraz ludność miejscową zdziesiątkowała epidemia grypy. Zmarłych pochowano w południowej części cmentarza parafialnego koło cerkwi.

W połowie lat 80. XIX stulecia Milik liczył 591 mieszkańców, Andrzejówka zaś 443. Ogółem w parafii mieszkało 1034 grekokatolików, 10 osób wyznania rzymskokatolickiego i 7 rodzin żydowskich. Od końca XIX w. wyruszyła za ocean fala emigrantów. Również z Milika i Andrzejówki wyjechało wielu mieszkańców. O nasileniu tego procesu świadczą dane z lat poprzedzających I wojnę światową. W 1908 r. na ogólną liczbę 1435 mieszkańców parafii, aż 209 osób przebywało na emigracji. W 1913 r. na 1464 mieszkańców za granicę wyjechało 235 osób.

I wojna światowa nie dokonała poważniejszych szkód w obu miejscowościach. W dwudziestoleciu międzywojennym nadpropradzkie wioski rozwijały się dość pomyślnie. W porównaniu ze wsiami łemkowskimi położonymi dalej na wschód, w głębi Beskidu Niskiego, Milik i Andrzejówka uchodziły za gromady stosunkowo zamożne (w Miliku istniały 3 murowane domy – „kamienice” oraz ceglany budynek szkoły). Tutejsza parafia grekokatolicka liczyła w tym okresie ok. 1300-1400 wiernych. Jej uposażenie stanowiło 86 ha łąk, pastwisk, lasów i gruntów uprawnych w obydwu wioskach. Przed wojną Milik miał 151 numerów domów. W miejscowości oprócz Łemków mieszkali również 2 rodziny żydowskie.

W Andrzejówce było w tym czasie 76 numerów (oprócz tego w największym przysiółku Andrzejówki - Międzymostkach było jeszcze 6 domostw). Tu również przytłaczającą większość mieszkańców stanowili grekokatolicy łemkowie, było kilka rodzin mieszanych oraz rodzina żydowska. W latach 30. XX w. tutejszą parafię, jak i wiele innych na Łemkowszczyźnie, zaczęły trapić konflikty wyznaniowe. W Miliku kilkanaście rodzin przeszło na prawosławie w wyniku konfliktu z grekokatolickim parochem Iwanem Bugierą. Prawosławni wybudowali sobie własną niewielką kaplicę na północ od starej cerkwi i cmentarza. Kaplicę rozebrano w 1946 r.

Wkrótce po zakończeniu II wojny światowej komisarze sowieccy propagowali wśród społeczności łemkowskiej ideę dobrowolnego przesiedlenia się na radziecką Ukrainę. W 1945 r. w wyniku pierwszej fali wyjazdów do ZSRR Milik i Andrzejówkę opuściła większość rodzin łemkowskich. W Miliku pozostało jedynie 7-8 rodzin, w Andrzejówce zaś 11. W tym czasie zaginęły dzwony z obydwu cerkwi, które podczas okupacji przechowywano w ukryciu. Już od 1945 r. do opuszczonych wsi zaczęli napływać polscy osadnicy rekrutujący spośród mieszkańców okolic Piwnicznej, Szczawy i Kamienicy. Druga fala wysiedleń, będąca wynikiem

przeprowadzonej w 1947 r. akcji „Wisła”, zagarnęła pozostałą część ludności łemkowskiej z obu nadpopradzkich wsi. W związku z zaistniałą sytuacją w 1951 r. w Miliku ustanowione zostało probostwo rzymskokatolickie na Milik i Andrzejówkę.

Szczawnik po raz pierwszy pojawił się w źródłach pod rokiem 1391. Pierwotnie nową osadę lokowano na tzw. prawie niemieckim. Pierwszymi jej mieszkańcami byli zapewne Polacy. Informację o tym fakcie podaje Jan Długosz w „Liber Beneficiorum”. W 1516 r. z inicjatywy biskupa Jana Konarskiego (1447-1525) Waško Wołoch dokonuje ponownej lokacji wsi na tzw. prawie wołoskim. W związku z faktem, że wcześniejsza lokacja napotkała trudności osadnikom przyznano 20 lat wolnizny. Jan Markowic, nowy sołtys, otrzymał 2 łany, na których kmiecie mieli odrabiać 2 dni.

Około 1624 r. powstała w Szczawniku cerkiew greckokatolicka uposażona przez biskupa krakowskiego Mikołaja Szyszkowskiego (1590-1643). W wewnętrznej strukturze biskupiego klucza muszyńskiego ważną rolę odgrywał sołtys Szczawnika, pełniący funkcję porucznika piechoty w muszyńskich siłach zbrojnych. Jeden z nich, Eliasz Szczawnicki, za zasługi wojenne został nobilitowany na wniosek biskupa M. Szyszkowskiego.

Ludność Szczawnika zajmowała się głównie rolnictwem i pasterstwem oraz kamieniarstwem. W wiosce funkcjonowały: tartak, młyn i olejarnia. W czasach austriackiej władzy wzniesiono (zapewne) w 1841 r. nową cerkiew p.w. św. Demetriusza.

W okresie międzywojennym w Szczawniku mieszkało ok. 120 rodzin łemkowskich, 1 cygańska (kował), 1 żydowska i 1 polska (młynarz). Większość Łemków była wyznania greckokatolickiego. Po II wojnie światowej część rodzin łemkowskich uwierzywszy sowieckiej propagandzie wyjechała dobrowolnie do ZSRR. W czasie akcji „Wisła” w 1947 r. wysiedlono na ziemie zachodnie pozostałe rodziny rusińskie. Ich gospodarstwa zajęli Polacy z okolic Łącka, Kamienicy i Piwnicznej. W okresie tzw. eksperymentu sądeckiego (1958) wzrosło zainteresowanie szczawnickimi wodami mineralnymi i walorami turystycznymi miejscowości.

W dniu 4 lutego 1580 r. Iwan Markowicz, szczawnicki sołtys, otrzymał przywilej lokacyjny wsi Złockie. Sołtys na swoich 2 łanach mógł osadzić zagrodników. Kmiecie mieli odrabiać 2 dni w roku, 3 dzień z dobrej woli. Językoznawcy w oparciu o przekazy Jana Długosza twierdzą, że nazwa wsi pochodzi od złota, którego poszukiwał w tych okolicach w XIV w.

starosta sądecki Piotr Wydźga, a na początku XVI stulecia ludzie upoważnieni przez biskupów krakowskich.

Pierwszą cerkiew wzniesiono na wschodnim stoku powyżej budynku dawnej szkoły. Później na pamiątkę umieszczono w tym miejscu drewniany krzyż. Cerkiew p.w. św. Demetriusza, pełniącą obecnie funkcję kościoła rzymskokatolickiego p.w. Najświętszej Maryi Panny, wzniesiono w latach 1867-1872.

W dwudziestoleciu międzywojennym we wsi znajdowało się 162 domów oraz kuźnia, tartak, cegielnia i dwa młyny (przed I wojną światową był jeszcze trzeci). Oprócz Łemków w Złockiem mieszkali Żydzi, Polacy i Cyganie. Wieś wówczas nie zaliczała się do najzamożniejszych. Dochodziło również do konfliktów pomiędzy mieszkańcami, a proboszczem⁵.

Prawie cała ludność Łemkowska opuściła Złockie w 1945 r. w związku z silną akcją propagandową. W miejscowości pozostało 12 rodzin, w tym 3 cygańskie. W opuszczonych gospodarstwach osadzono Polaków z okolic Starego Sącza, Łącka i Maszkowic. W 1947 r. wysiedlono pozostałych mieszkańców pochodzenia rusińskiego. Pozostały jedynie rodziny mieszane. W tym czasie nadal napływali nowi osadnicy (z okolic Limanowej). Zasadlono połowę gospodarstw. Opuszczone domy przejmowała gmina. Wójt decydował o rozbiórce budynków i zajmował się handlem mienia połemkowskiego. W 1969 r. wieś przyłączono do Muszyny i wówczas nastąpił rozwój Złockiego jako wsi uzdrowiskowej. Wtedy też powstał największy kompleks sanatoryjno – wczasowy regionu.

Pierwsza wzmianka o Leluchowie pojawia się pod rokiem 1529. Wówczas czynsz płacony biskupom krakowskim wynosił 1 grzywnę i 22 grosze. Z 1575 r. pochodzi ordynacji biskupa krakowskiego Franciszka Krasieńskiego (1525-1577) dla klucza muszyńskiego, wedle której osadnicy i ich następcy z przyległych wsi Miastko, Muszynka, Krynica, Powroźnik, Leluchów,

⁵ W latach 30. XX w. silnie oddziaływała na mieszkańców ukraińska propaganda, której szczególnym krzewicielem był miejscowy ksiądz Kaczmar. Kilku Łemków uległo jego wpływowi decydując się na uczczenie pamięci pobratymców powieszonych przez Ukraińców we Lwowie. W tej intencji wykonano drewniany krzyż, który miał zostać poświęcony i ustawiony na lokalnym cmentarzu. Krzyż był niesiony przez 12 osób. Przybyła młodzież z kwiatami. W trakcie uroczystości ksiądz Kaczmar odmówił poświęcenia krzyża. Wówczas sprowadzono księdza z Milika, który dokończył ceremonię. Po tym zajściu doszło do konfliktu. Mieszkańcy o orientacji proukraińskiej wykopali krzyż i ukryli go na polu sołtysa. Łemkowie odnaleźli go i powrócił na swoje miejsce. Sprawowano przy nim warty. Księdzu wytoczono proces i uznano za winnego. Pomimo jego odwoływać wyrok utrzymano w mocy i duchownego przeniesiono na inną parafię.

Szczawnik i Andrzejówka winni odpracowywać z własnym bydłem 2 dni w roku na folwarku zamkowym w Muszynie.

W dniu 12 lutego 1583 r. biskup Piotr Myszkowski (1510-1591) odnowił sołtysowi Łukaszowi Ludkowi z Leluchowa przywilej lokacyjny, który spłonął podczas pożaru w Muszynie. Odbyło się to za poręczeniem Stanisława Krempińskiego z Kępna, starosty muszyńskiego sprawującego urząd w latach 1581-1590. Sołtys leluchowski otrzymał prawo do 2 łanów sołeckich, które posiadał, oraz młyna, piły trackiej, karczmy, folusza i stępy. Został również zwolniony od danin, jeśli chowa stado liczące do 200 owiec. Kmiecie mieli odrabiać u niego 2 dni pańszczyzny w roku.

W 1597 r. doszło do konfliktu mieszkańców Muszyny z sołtysami okolicznych wsi klucza muszyńskiego, w tym również Leluchowa. Sołtysów pozwano o warzenie piwa, palenie gorzałki i sprzedawanie w miejscowych karczmach obcego alkoholu na szkodę interesów i wbrew przywilejom miasta Muszyny.

Ludność pozostałej części klucza muszyńskiego mieszkańców Leluchowa nazywała Wenhrinami.

Cerkiew p.w. św. Dymitra została wzniesiona w 1861 r. W bezpośrednim sąsiedztwie świątyni znajduje się cmentarz. Najstarsze nagrobki, które jeszcze w latach 80. XX w. istniały, pochodziły z początków XX w. Starszy cmentarz miał się znajdować w miejscu drewnianego krzyża pod drugiej stronie potoku. Powyżej chowano zmarłych na cholere.

W okresie międzywojennym wieś liczyła około 80 numerów domów, 2 młyny i karczmę. Oprócz Rusinów Leluchów zamieszkiwali Polacy, Żydzi i Cyganie.

W 1940 r. utworzono placówkę wojskową i wzniesiono murowany budynek strażnicy. Po wojnie przez pewien czas mieściło się tam schronisko PTTK. Później obiekt opustoszał. Zniszczony i zaniedbany budynek rozebrano w 1990 r.

Po wyzwoleniu spod okupacji niemieckiej, w wyniku silnej propagandy radzieckiej wszyscy Rusini zdecydowali się na wyjazd, pozostały jedynie rodziny polskie i mieszane. Opustoszałe gospodarstwa zaczęli przejmować Polacy z okolic Limanowej, Piwnicznej, Dobrej i Łącka.

Dnia 22 grudnia 1577 r. przywilej lokacyjny Jastrzębika od biskupa Piotra Myszkowskiego (1510-1591) otrzymał Piotr Tyliszczak z Krynicy. W tym czasie również ufundowano pierwszą

cerkiew i nadano ziemię na uposażenie parafii. Tereny te w nieznanych okolicznościach przeszły na własność sołtysów. Dopiero w połowie XVII w. zwrócono zagrabione mienie duchownym.

Istniejąca do dziś cerkiew grekokatolicka p.w. św. Łukasza Ewangelisty została wzniesiona w 1. poł. XIX w. obecnie pełniąc funkcję kościoła rzymskokatolickiego.

Przed wojną wieś liczyła 120 numerów domów. W Jastrzębiku mieszkali jedynie Łemkowie i jedna rodzina żydowsko-łemkowska. W miejscowości funkcjonowała szkoła z jedną izbą, służąca jako mieszkanie dla nauczyciela. Po wojnie obiekt rozbudowano.

Pierwsze wyjazdy ludności łemkowskiej miały miejsce jeszcze podczas okupacji, a ostatni zakończył się latem 1947 r. W latach 1948-50 przeprowadzono komasację wsi – na 3-4 łemkowskich działkach osadzano jednego polskiego gospodarza.

Wojkowa przywilej lokacyjny uzyskała wraz z Słotwinami i Wierchomlą Wielką od kardynała Jerzego Radziwiłła (1556-1600) 3 października 1595 r. Sołtys, Homa Powroźnicki, otrzymał 2 łany, młyn, piłę tracką, browar i karczmę. Miał osadzić 8 kmieci na 8 łanach, a na nawsiu tylu ilu zechce. Kmiecie mieli odrabiać sołtysowi 6 dni w roku i wozić wino z Węgier. Homa i jego następcy mogli bez opłat hodować do 200 owiec.

W tym samym co lokacja czasie miała zostać uposażona pierwsza cerkiew, która według miejscowej tradycji miała spłonąć podczas konfederacji barskiej.

W okresie I wojny światowej prawie wszystkich mężczyzn powołano do austriackiego wojska. W okresie międzywojennym we wsi było około 80 numerów. Oprócz Rusinów Wojkową zamieszkiwali Żydzi (3 rodziny), Polacy (kilka rodzin) oraz Cyganie.

Po wybuchu II wojny światowej w miejscowości został wzniesiony dla niemieckiej straży granicznej budynek koszar. Obiekt później został zagospodarowany i do lat 90. XX w. pełnił funkcję bursy studenckiej Akademii Rolniczej z Krakowa. W 1944 r. okupanci na linii Wojkowa-Muszyna przeprowadzili okopy.

Po zakończeniu działań zbrojnych w 1947 r. ludność łemkowska w ramach akcji „Wisła” opuściła miejscowość (część rodziny wyjechała już w 1940 i 1945 r.). Po tym jak wieś opustoszała osiedlono w niej Polaków z okolic Nowego Sącza.

Przywilej lokacyjny dla Dubnego został wydany przez biskupa Bernarda Maciejowskiego (1648-1608) 5 lutego 1603 r. Sołtys Michał Leluchowski mógł osadzić 6 kmieci. Nie wiadomo

na jakiej powierzchni. Sam sołtys otrzymał 3 łany z dwoma zagrodnikami i 2 obszary z karczma. Kmiecie mieli odrabiać u niego 3 dni – jeden przy orce, drugi w czasie kośby, a trzeci przy żniwach. Sołtys mógł wybudować młyn, piłę i folusz oraz posiadać do 200 owiec, od których nie musiał płacić.

Pierwsza cerkiew w Dubnem powstała w 2 poł. XVII w. Uległa ona zniszczeniu w wyniku pożaru. W jej miejscu w 1863 r. wzniesiono nową świątynię p.w. św. Michała Archanioła. Na północ od cerkwi w odległości około 100 m znajduje się stary cmentarz. Po wysiedleniu ludności łemkowskiej został zamknięty, a zmarłych od tego czasu grzebano w Leluchowie. Powyżej starego cmentarza chowano zmarłych na cholere.

We wsi oprócz Rusinów mieszkali Żydzi i Cyganie. Żydzi do 1918 r. prowadzili karczmy i sklepy. Później stopniowo opuszczali wieś, przenosząc się na Słowację i do Krynicy. Cyganów w 1945 r. niemieckie wojsko wyгнаło na Słowację. Podczas pożaru w 1936 r. spłonęło 7 zabudowań.

4.2.3. Krajobraz kulturowy i przyrodniczy

Choć pod pojęciem krajobrazu kulturowego kryje się szereg definicji to zgodnie z zapisami art. 13 poz. 14 z dnia 23 lipca 2003 r. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami krajobrazem kulturowym nazywamy:

postrzeganą przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Najogólniej można zatem przyjąć, że za krajobraz kulturowy uważa się krajobraz przekształcony przez człowieka w wyniku rozwoju cywilizacyjnego, stanowiący jednocześnie ewolucyjne następstwo krajobrazów pierwotnych – przyrodniczych, jakie istniały na Ziemi do czasów neolitu.

Głównym bogactwem zarówno Muszyny, jak i jej okolic, są zasoby leczniczych wód mineralnych, wykorzystywanych do kuracji pitnej, kąpieli i aeroterapii, a także do butelkowania. Są to wody typu wodorowęglanowo-wapniowo-magnezowego lub wodorowęglanowo-wapniowego. Niewątpliwą atrakcją jest możliwość bezpłatnego korzystania z ogólnodostępnych pijalni wód mineralnych, jak również z sezonowych punktów czerpalnych. Wśród obiektów zasługujących na uwagę należy wymienić:

➤ źródła – źródła wody mineralnej:

- Zdrój Anna, ul. Jasna, Muszyna;
- Zdrój Anna, Deptak, Żegiestów Zdrój;
- Zdrój Graniczne, ul. Grunwaldzka, Muszyna;
- Zdrój Grunwald, ul. Grunwaldzka, Muszyna;
- Zdrój Iwona, Jastrzębik (pomnik przyrody);
- Źródło Kazimierz, Milik,
- Zdrój na Wapiennem, ul. Leśna, Muszyna
- Zdrój "Za Cerkwią", Szczawnik.

➤ źródła w ośrodkach:

- ACTIVA, Złockie 78;
- GEOVITA, Złockie 80;
- WIARUS, Złockie 79;

➤ pijalnie wody mineralnej:

- Pijalnia Cechini, ul. Zazamcze 23, Muszyna;
- Pijalnia Antonii, Aleja Zdrojowa, Muszyna;
- Pijalnia Milusia, ul. Piłsudskiego 23, Muszyna;
- Pijalnia w Powroźniku, Powroźnik centrum.

W celu ochrony zasobów naturalnych niezbędnych do prowadzenie i rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego na obszarze uzdrowiska wydzielono następujące strefy ochronne: „A1-M”, „A2-M”, „A-Z”, „B-M”, „B-Z”, „C” obejmujące łącznie obszar 9760,54 ha⁶.

Obszar Miasta i Gminy Uzdrowiskowej Muszyna dzięki gęsto zalesionym zboczom charakteryzuje się łagodnym, górskim klimatem o średniej aktywności biologicznej. Doceniając warunki naturalne, a jednocześnie zabiegając, aby nie ulegały one degradacji zaczęto obejmować je ochroną prawną. W tym celu na terenie gminy są tworzone rezerваты i pomniki przyrody. Należy również podkreślić, że zarówno Muszyna, jak i okoliczne wsie, znajdują się na terenie Popradzkiego Parku Krajobrazowego. Art. 16, ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody wskazuje, że park krajobrazowy:

obejmuje obszar chroniony ze względu na wartości przyrodnicze, historyczne i kulturowe oraz walory krajobrazowe w celu zachowania, popularyzacji tych wartości w warunkach zrównoważonego rozwoju.

⁶ Szczegółowe informacje na temat stref ochrony uzdrowiskowej można znaleźć w: Planie Rozwoju Uzdrowiska Muszyna na lata 2016-2023, Gdańsk 2016. (załącznik do Uchwały Nr XXI.220.2016 Rady Miasta i Gminy Uzdrowiskowej Muszyna z dnia 28 kwietnia 2016 r.)

Popradzki Park Krajobrazowy został powołany uchwałą Wojewódzkiej Rady Narodowej w Nowym Sączu z dnia 11 września 1987 r. Położony jest w centralnej części powiatu nowosądeckiego i zajmuje obszar 52 tys. ha (wraz z otuliną - 76 tys. na).

Art. 13, ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody wskazuje, że rezerwat przyrody:

obejmuje obszary zachowane w stanie naturalnym lub mało zmienionym, ekosystemy, ostoje i siedliska przyrodnicze, a także siedliska roślin, siedliska zwierząt i siedliska grzybów oraz twory i składniki przyrody nieożywionej, wyróżniające się szczególnymi wartościami przyrodniczymi, naukowymi, kulturowymi lub walorami krajobrazowymi.

Na terenie Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna znajdują się trzy parki krajobrazowe:

- Las lipowy Obrożysk, jako rezerwat leśny powstał w 1919 r. Zajmuje powierzchnię 100,38 ha. Przedmiotem ochrony jest grąd lipowy z lipą drobnolistną oraz modrzewiem polskim.
- Hajnik, jako rezerwat leśny powstał w 1974 r. Zajmuje powierzchnię 19,90 ha. Przedmiotem ochrony jest fragment jodłowej puszczy karpackiej.
- Żebracze, jako rezerwat leśny powstał w 1995 r. Zajmuje powierzchnię 44,67 ha. Przedmiotem ochrony jest zespół buczyny karpackiej o zróżnicowanym składzie gatunkowym.

Art. 40, ust. 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody wskazuje, że pomnikami przyrody są:

pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupiska o szczególnej wartości przyrodniczej, naukowej, kulturowej, historycznej lub krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów, okazałych rozmiarów drzewa, krzewy gatunków rodzimych lub obcych, źródła, wodospady, wywierzyśka, skałki, jary, głazy narzutowe oraz jaskinie.

Na terenie Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna znajdują się następujące pomniki przyrody:

- Mofeta w Złockiem;
- Staw Czarna Młaka w Powroźniku;
- Źródło „Iwona” w Jastrzębiku;
- Źródło i ujęcie wody „Za cerkwią” w Szczawniku;
- Uroczysko Szczawnik;
- Lipa drobnolistna;
- Grupa lip;
- Aleja lipowa.

Celem podwyższenia walorów turystycznych gminy wykorzystane zostały również jej naturalne warunki przyrodnicze. Na terenie Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna znajduje się łącznie 18 szlaków w tym: 10 pieszych, 3 spacerowe, 4 rowerowe i 1 ścieżka przyrodnicza:

- Muszyna – Jaworzyna Krynicka (szlak pieszy 8,8 km– znaki zielone);
- Muszyna – Legnava (szlak pieszy 5,3 km– znaki niebieskie);
- Muszyna - Pusta Wielka (szlak pieszy 10, 5 km – znaki żółte);
- Muszyna – Muszynka (szlak pieszy 21,1 km - znaki żółte);
- Jaworzyna Krynicka – Runek (szlak pieszy 3,5 km - znaki czerwone);
- Powroźnik – Leluchów (szlak pieszy 11,6 km – znaki niebieskie);
- Powroźnik – Krynica Zdrój (szlak pieszy 9,8 km – znaki niebieskie);
- Żegiestów - Pusta Wielka (szlak pieszy 7,8 km - znaki czarne);
- Żegiestów - Pusta Wielka (szlak pieszy 6,3 km - znaki żółte);
- Żegiestów Zdrój - Runek (szlak pieszy 6,4 km - znaki niebieskie);
- Żegiestów Palenica – Wielka Bukowa (szlak spacerowy 10,3 km - znaki czerwone);
- Szczawnik – Bukowa (szlak spacerowy 5,8 km - znaki czarne);
- Powroźnik – Staw Czarna Młaka (szlak spacerowy 2 km - znaki czarne);
- Rezerwat Obrożyńska (ścieżka przyrodnicza 4,5 km – znaki zielone);

- Turystyczna Pętla Muszyńska (szlak rowerowy 32,1 km – znaki czerwone);
- Pętla Rowerowa „Wokół Kotylniczego Wierchu” (szlak rowerowy 19,9 km – znaki niebieskie);
- Karpacki Szlak Rowerowy (szlak rowerowy 25 km – znaki czerwone);
- Transgraniczny Szlak Rowerowy (szlak rowerowy 9 km – znaki niebieskie);
- Trakt rowerowo-pieszy na "Zapopradziu" brak danych.

Interesującym turystycznie miejscem w gminie są Ogrody Biblijne zlokalizowane przy ul. Kościelnej 64 w Muszynie. Ogrody mają służyć jako miejsce spotkań Boga z człowiekiem i człowieka z Bogiem w słowie, obrazach i roślinności biblijnej. Muszyńskie ogrody zostały zrealizowane w konwencji trzech Świątyń: Świątyni Jerozolimskiej, Świątyni Parafialnej i Kościoła czasów mesjańskich – Apokaliptycznego Nowego Jeruzalem.

Kolejną atrakcją turystyczną, która wykorzystuje warunki naturalne jest położony na terenie parku zdrojowego „Zapopradzie” Ogród zmysłów (sensoryczny), który został tak zaprojektowany, aby w sposób zintensyfikowany i celowy oddziaływać na zmysły pozawzrokowe w większym stopniu niż zwykle ma to miejsce. Poza funkcją spacerowo-rekreacyjną ogród ma służyć terapii oraz nauce dla osób niepełnosprawnych i dzieci. Ogród podzielony jest na strefy: zdrowia, zapachową, wzrokową, słuchową, dotykową i smakową.

5. Zabytki

Artykuł 3 pkt. 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami podaje definicję zabytku, który należy rozumieć jako:

nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich część lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

5.1. Zabytki ruchome

Ochronie i opiece zgodnie z zapisami art. 6, ust. 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – podlegają także zabytki ruchome, będące w szczególności:

dzielami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej, kolekcjami, numizmatami, pamiątkami historycznymi, wytworami techniki, materiałami bibliotecznymi, instrumentami muzycznymi, wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne.

Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są również, nie wymieniane w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna, takie jak: detal architektoniczny, dekoracja architektoniczna (polichromie, sztukaterie), a nawet elementy tzw. małej architektury (obiekty o charakterze czysto dekoracyjnym).

Jednym z najbardziej interesujących zabytków z tej grupy, jakie można podziwiać na terenie gminy jest wielkoformatowa ikona *Sąd Ostateczny* autorstwa Pawłentego Radymskiego znajdująca się w cerkwi św. Jakuba Młodszego Apostoła w Powroźniku.

Nr							A B C D E F G H I J K L M N O P R S T U V W X Y Z									
1. Określenie zabytku IKONA SW. JAKUBA MNIEJSZEGO				2. materiał, technika DESKA, TEMPERA NA GRUNCIE KREDOWYM			11. POWROZNIK miejscowość NOWY SĄCZ powiat									
3. styl BAROKOWY		4. czas powst. ok. 1623		5. autor, szkoła, warsztat ZAPRAWNE AWLENTYJ RADIŃSKI SZKOŁA RUSKA		6. wymiary wys. szer. gł. 116 x 88		7. ilość -		12. miejsce przechowywania D. CERKIEW P.W. S. JAKUBA, DR KOŚCIÓŁ PAR.						
8. historia ZAPRAWNE PIERWOTNIE IKONA WCHODZIŁA W SKŁAD IKONOSTASU, JAKO IKONA GŁÓWNA											13. właściciel, jego adres PARAFIA RZYM. KAT. WM					
9. opis przedmiotu, sygn. napisy			 <p>DZIAŁAJĄCA POSTAĆ SW. JAKUBA MNIEJSZEGO, UMIESZCZONA FRONTALNIE, NA WS. IKONY. W LEWEJ RĘCE TRZYMA EWANGELIĘ, PRAWĄ PODNOŚI W GEŚCIE BŁOGOSŁAWIENSTWA. PO BOKACH OBRAZU 6 SCENY Z EPIZODAMI Z ŻYCIA ŚWIĘTEGO. GÓRA ZŁOTE TŁO Z GRAWERYOWANYM RYSUNKIEM ROŚLINNYM, W DOLE TŁO MAŁO WĄŻE, OZDOBIONE BUDYNKAMI ORNAMENTEM WĄCI ROŚLINNEJ, KWIA TÓW. PONIŻEJ RAMY GÓRNEJ NAPIS STARORUSKI CYRYLICA: AP. JAKUB BRAT PAŃNA. OBRAZ TRAKTOWANY PEŁSKO I GRAFICZNIE WEWNĘTRZNY RY SUNEK FALDÓW I KONTUR ZYCZAKOWATE UKŁADAJĄ SIĘ W SKŁONIKOWANE KSZTAŁTY WYRAZAJĄCE SIŁNY RUCH. SKALA BARWA: SUKNIA BRĄZOWO-CZERWONA, PEŁSKO ZIELOWIA KO-NIEBIESKI; ROŚNINNY WALORZ ŚWIATŁA BIAŁE TWARZ CIEMNA OCHRA TŁO MAŁOWANE ZIEŁONE RAMA ZŁOCONA. W SCENACH DOŁYKICH BRUBNE PŁANKI BARWNE WIEJ SZYBEJ SKALI. IKONA WYKAZUJE BLISKIE ANALOGIE ZE SCENĄ SĄDU OSTA TEGZNEGO Z TEJŻE CERKWI, DATOWANA I SYGNOWANA; POCHOZI ZAPRAWNE > TEJ JANEJ REK.</p>											14. udostępnienie UDOSTĘPNIONY		
10. źródła i bibliografia KAT. ZAB. POW. NOWOSĄDECKI, J. 321											15. data i nr rejestru NR 82 26. VI. 1961, LKL I-NK-101/9/61					
17. ikonografia i negatywy fotograficzne ARCH. WOJ. KONSERWATORA ZABYTKÓW											16. akta ARCH. WOJ. KONS. ZAB.					
Jedn. FWH Olsztyn, Zam. Nr 2215/S. Olszt. Z. Graf. Lz. 1464 (30/300) kart. 5 kl. 15.2. 62.																

Ryc. 1 - Karta rejestru zabytków ruchomych. Źródło: archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Nowym Sączu

Na górze ikony aniołowie zwijają niebieski firmament, co stanowi symbol końca świata. Najbardziej wyrazistą postacią przedstawienia jest Chrystus siedzący na tęczycy – symbol przymierza Boga z ludźmi. Jego biała szata oznacza zmartwychwstanie i zbawienie. Potęga Zbawiciela została wyrażona poprzez ukazanie go w madorli, czyli promienistym kręgu unoszonym przez czterech aniołów. Po obu stronach Chrystusa znajduje się rozbudowana Deesis, w skład której wchodzi znajdująca się po prawej stronie Zbawiciela Maryja, a po lewej Jan Chrzciciel oraz aniołowie. Poniżej ukazani zostali apostołowie. W centralnej części ikony znajduje się tron przygotowany dla Sędziego świata z krzyżem (symbolem męki Chrystusa) oraz księgą otwartą na wersecie: „Pójdźcie, błogosławieni u Ojca mego” (Mt 25, 34). Przy tronie klęczą Adam i Ewa. Spod tronu wystaje ręka trzymająca wagę, na której są ważone dobre i złe uczynki. Gdy waga przechyli się na lewo (z pozycji Chrystusa) dusza idzie do piekła, a gdy na prawo, św. Piotr prowadzi ją do raj. Lewej szalki czepiają się diabły próbując przechylić ją na swoją stronę. Porządku jednak strzeże św. Michał Archanioł, który strąca je włócznią. Z otchłani

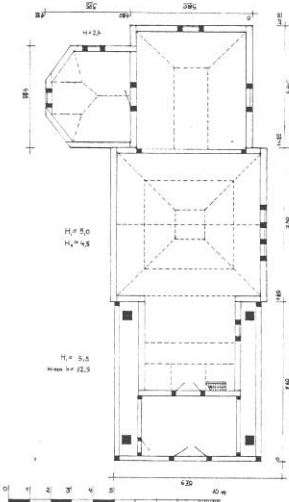

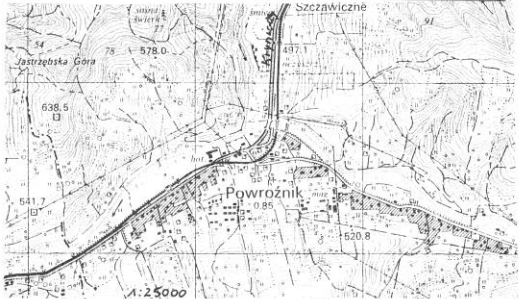
wyłania się biały wąż grzechu z supłami, na których znajdują się wypisane występki człowieka. Przy każdym z nich zatrzymuje się anioł niosący duszę w postaci małego dziecka i diabeł przedstawiający listę grzechów. Po przeanalizowaniu uczynków człowieka trafią one na wagę sprawiedliwości, która zdecyduje czy dusza zostanie zbawiona czy potępiona. Poniżej apostołów, po prawej stronie Chrystusa stoją święci w oczekiwaniu na św. Piotra, a po lewej grzesznicy, którym Mojżesz jedną ręką wskazuje Dekalog, a drugą Sędziego świata.

5.2. Zabytki nieruchome

W przypadku zabytków nieruchomych (art. 3 pkt 2) Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami w nawiązaniu do art. 3 pkt. 1 dodaje, że jest to *nieruchomość, jej część lub zespoły nieruchomości, o których mowa w pkt 1*. W związku z tym za zabytek nieruchomy można uznać m.in. budynki albo innego rodzaju budowle i konstrukcje trwale powiązane z gruntem tudzież parki, układy urbanistyczne, zespoły budowlane, krajobrazy kulturowe, cmentarze czy inne miejsca warte upamiętnienia. Zabytki nieruchome stanowią niezwykle ważną część krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna. Łącznie, w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków (136 obiektów) oraz rejestrze zabytków nieruchomych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków (42 obiekty), znajduje się 178 obiektów. W obu zbiorach licznie występują obiekty sakralne w postaci cerkwi, kościołów, kapliczek i krzyży przydrożnych. Do sfery sakralnej należy również zaliczyć zabytkowe cmentarze. Drugą kategorię stanowią budynki mieszkalne, trzecią budynki pełniące funkcje gospodarcze i usługowe, czwartą natomiast obiekty o pierwotnie militarnym charakterze (zamek i grodzisko).

Wartość kulturowa zabytków znajdujących się w gminie została zauważona i doceniona na forum międzynarodowym. Cerkiew w Powroźniku wpisano na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO (Przyjęta na 37 sesji Komitetu w 2013 r., nr 37 COM 8B.37). Świątynię uwzględniono wśród 16 wybranych cerkwi, z których osiem znajduje się na terytorium Polski, a drugie tyle na Ukrainie⁷.

⁷ Są to: cerkiew św. Paraskiewy w Radrużu, cerkiew Narodzenia Przenajświętszej Bogurodzicy w Chotyńcu, cerkiew św. Michała Archaniola w Smolniku, cerkiew św. Michała Archaniola w Turzańsku (Podkarpacie) i cerkiew św. Jakuba Młodsze Apostoła w Powroźniku, cerkiew Opieki Bogurodzicy w Owczarach, cerkiew św. Paraskiewy w Kwiatoniu, cerkiew św. Michała Archaniola w Brunarach Wyznych (Małopolska) i osiem na Ukrainie (cerkiew Zesłania Ducha Świętego w Potyliczu, cerkiew św. Dymitra w Matkowie, cerkiew Świętej Trójcy w Żółkwi, cerkiew św. Jerzego w Drohobyczu (obwód lwowski), cerkiew Św. Ducha w Rohatyniu i cerkiew Narodzenia Theotokos w Werbiążu Niżnym (obwód iwanofrankowski), cerkiew Wniebowstąpienia Pańskiego w Jasinie i cerkiew św. Michała w Użoku (obwód zakarpacki).

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKÓW ARCHYTEKTURY I BUDOWNICTWA		A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	R	S	T	U	V	X	Y	Z	Nr
1. Obiekt CERKIEW GRECKO-KATOLICKA P.W. ŚW. JAKUBA APOSTOŁA (MŁODSZEGO, BRATA PAN-SKIEGO); OB. KOŚCIÓŁ PARAFIALNY RZYM. – KAT. P.W. ŚW. JAKUBA MŁODSZEGO		2. Czas powstania 1600/1607/1778-1780/1813		3. Miejscowość POWROŹNIK																						
11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja		4. Adres 33-370 Powroźnik 50 nr hipoteczny dz. ew. 431																								
													5. Przynależność administracyjna województwo małopolskie gmina Muszyna													
		6. Poprzednie nazwy miejscowości Powroźnikowa (od 1577); nazwa obecna od 1629 także (tem) Poworoznik																								
		7. Przynależność administracyjna przed 1 VI 1975 województwo krakowskie powiat Nowy Sącz																								
		8. Właściciel i jego adres Parafia Rzym-kat. w Powroźniku 33-370 Muszyna Powroźnik 50 diecezja tarnowska																								
		9. Użytkownik i jego adres j.w.																								
		10. Rejestr zabytków A-46 z 26.06.1961 /rej. krakowski/ Nr A-102 /rej. nowosądecki/ stary rejestr 82 z 8.03.1930																								

Ryc. 2 - Karta ewidencyjna zabytków architektury i budownictwa. Źródło: archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Nowym Sączu

Sakralne zabytki gminy w postaci cerkwi w Andrzejówce, Dubnem, Jastrzębiku, Leluchowie, Miliku, Powroźniku, Szczawniku, Wojkowej oraz Złockiem, a także zabytkowy układ urbanistyczny wraz z zabudową mieszczańską Muszyny wpisujące się w malowniczy pejzaż województwa małopolskiego zostały uwzględnione i wpisane na Szlak Architektury Drewnianej w Małopolsce liczący przeszło 1500 km oraz obejmujący 254 różnorodnych obiektów.

Zabytki nieruchomości wpisane do rejestru zabytków województwa małopolskiego:

Miejscowość	Nazwa Obiektu	Nr rejestru zabytków	Ulica	Numer
Andrzejówka	dawna cerkiew, p.w. Uśpienia Bogurodzicy (XIX w.), ob. kościół fil. p.w. Najświętszej Maryi Panny w Andrzejówce	A – 764/94 , decyzja z dnia 5.09.1964 r.		
Dubne	Dawna cerkiew p.w. św. Michała Archanioła (XIX w.), ob. kościół fil. pod tym samym wezwaniem	A - 13, decyzja z dnia 05.09.1964 r.		
Jastrzębik	Dawna cerkiew p.w. św. Łukasza Ewangelisty (XIX w.), ob. kościół fil. pod tym samym wezwaniem	A - 24, decyzja z dnia 5.09.1964 r.		
Leluchów	Dawna cerkiew p.w. św. Dymitra wraz z otoczeniem, obecnie kościół p.w. Macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny w Leluchowie	A - 63, decyzja z dnia 05.09.1964 r.		
Milik	Dawna cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana, ob. kościół par. pod tym samym wezwaniem	A - 74, decyzja z dnia 05.09.1964 r.		
Muszyna	Kapliczka św. Floriana	Ks.A.736, decyzja nr 536/94 z dnia 01.03.1994 r.	Kościuszki	110
Muszyna	Kapliczka św. Floriana	Ks.A.621, decyzja nr 421/91 z dnia 06.04.1991 r.	Rynek	
Muszyna	Kapliczka św. Jana Nepomucena	Ks.A.620, decyzja nr 420/91 z dnia z 06.04.1991 r.	Rynek	
Muszyna	Kapliczka	Ks.A.623, decyzja nr 423/91 z dnia 05.04.1991 r.	Piłsudskiego	
Muszyna	Dom mieszkalny wraz z kapliczką	KSA.582, decyzja nr 382/88 z dnia 21.11.1988 r.	Piłsudskiego	106
Muszyna	Kapliczka	A-1401/M, decyzja z dnia 31.01.2014 r.	Grunwaldzka	
Muszyna	Leśniczówka „Majerz”, zabudowania gospodarcze oraz dziedziniec	A - 79, decyzja nr 789/79 z dnia 01.10.1965 r.	Zielona	1
Muszyna	Dawny dwór Pułaskich	A - 80, decyzja nr 790/80 z dnia 01.10.1965 r.	Kity	16
Muszyna	Kordegarda w dawnym zespole dworskim Starostów Muszyńskich, obecnie budynek mieszkalny	Ks.A.734, decyzja nr 534/94 z dnia 24.02.1994 r.	Kity	24

Muszyna	Ruiny zamku	A - 86/80, decyzja nr 86/80 z dnia 28.01.1980 r.		
Muszyna	Zespół urbanistyczny miasta	Ks.A.333, decyzja nr 133 z dnia 18.03.1983 r.		
Muszyna	Zespół kościoła par. p.w. św. Józefa wraz z dzwonnica, ogrodzeniem, kaplicą i figurą św. Jana Nepomucena	A - 81, decyzja nr 783/81 z dnia 25.02.1965 r.	Kościelna	62
Muszyna	Plebania	Ks.A.733, decyzja nr 733/94 z dnia 23.02.1994 r.	Kościelna	2
Muszyna	Kaplica cmentarna rodziny Krynickich na cmentarzu parafialnym	Ks.A.735, decyzja nr 535/94 z dnia 28.02.1994 r.	Grunwaldzka	1
Muszyna	Cmentarz z I wojny światowej nr 345 w obrębie cmentarza parafialnego	Ks.A.-707, decyzja nr 507/94 z dnia 05.05.1994 r.		
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-345, decyzja nr 145 z dnia 22.03.1983 r.	Kościelna	7
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-338, decyzja nr 138 z dnia 22.03.1983 r.	Kościelna	41
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-336, decyzja nr 136 z dnia 18.03.1983 r.	Kościelna	46
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-344, decyzja nr 144 z dnia 22.03.1983 r.	Kościelna	49
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-341, decyzja nr 141 z dnia 22.03.1983 r.	Kościelna	51
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-335, decyzja nr 135 z dnia 18.03.1983 r.	Kościelna	54
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-343, decyzja z dnia 22.03.1983 r.	Kościelna	55
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-339, decyzja nr 139 z dnia 22.03.1983 r.	Kościelna	57
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-337, decyzja nr 137 z dnia 18.03.1983 r.	Kościelna	59
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-342, decyzja nr 142 z dnia 22.03.1983 r.	Kościelna	61
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ks.A-334, decyzja nr 134 z dnia 18.03.1983 r.	Kościelna	75
Powroźnik	Dawna cerkiew p.w. św. Jakuba Młodszeo Apostoła, obecnie kościół parafialny pod tym samym wezwaniem	A-103 z dnia 26.06.1961 r. zmieniony na A-1213/M decyzją z dnia 29.06.2010 r.		

Powroźnik	Kapliczka św. Jana Nepomucena	Ks. B.147, decyzja z dnia 28.01.1994 r.		
Szczawnik	Dawna cerkiew p.w. św. Dymitra, obecnie kościół filialny pod tym samym wezwaniem, a także otoczenie w granicach cmentarza	A - 109, decyzja z dnia 05.09.1964 r.		
Szczawnik	Kapliczka Matki Boskiej Nieustającej Pomocy	Ks.A.737, decyzja nr 537/94 z dnia 02.03.1994 r.		
Wojkowa	Dawna cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana (obecnie kościół filialny pod tym samym wezwaniem) oraz otoczenie, drzewostan i mur ogrodzeniowy	A - 128, decyzja z dnia 28.12.1961 r.		
Złockie	Dawna cerkiew p.w. św. Dymitra (obecnie kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Złockiem), wraz z murem ogrodzeniowym i drzewostanem	A - 143, decyzja z dnia 05.09.1964 r.		
Żegiestów	Pensjonat „Warszawianka”	Ks.A.690, decyzja nr 490 z dnia 22.12.1992 r.		
Żegiestów	Dawna cerkiew p.w. św. Michała Archanioła obecnie kościół parafialny p.w. św. Anny	A-1243/M, decyzja z dnia 29.04.2011 r.		
Żegiestów	Budynek dawnego pensjonatu „Światowid”	A-1245/M, decyzja z dnia 08.06.2011 r.		
Żegiestów	Sanatorium „Wiktor”	A-1237/M, decyzja z dnia 20.12.2010 r.		
Żegiestów	Budynek „Domu Zdrojowego”	A-1367/M, decyzja z dnia 14.08.2013 r.		

Zabytki nieruchome wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków:

Miejscowość	Rodzaj zabytku	Ulica	Numer
Andrzejówka	Kapliczka		
Jastrzębik	Kapliczka i krzyż		
Jastrzębik	Kapliczka i krzyż		
Jastrzębik	Kapliczka na planie koła		
Milik	Budynek mieszkalny		16
Milik	Budynek mieszkalny		18b
Muszyna	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	64
Muszyna	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	66
Muszyna	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	68
Muszyna	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	70
Muszyna	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	72
Muszyna	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	74
Muszyna	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	80
Muszyna	Budynek mieszkalny	Grunwaldzka	86
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kity	10
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kity	20
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kity	21
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	3
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	4
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	5
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	6
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	8
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	11
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	12
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	13
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	14
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	19
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	23
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	27
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	28
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	32
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	36
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	39
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	40
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	42
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	43
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	50
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	52
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	56
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	63
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	67
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	69
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	71
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	73
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	83
Muszyna	Budynek mieszkalny	Kościelna	85

Muszyna	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	5
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	7
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	9
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	66
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	123
Muszyna	Budynek mieszkalny	Ogrodowa	147
Muszyna	Budynek mieszkalny	Piłsudskiego	3
Muszyna	Budynek mieszkalny	Piłsudskiego	5
Muszyna	Budynek mieszkalny	Piłsudskiego	7
Muszyna	Budynek mieszkalny	Piłsudskiego	22
Muszyna	Budynek mieszkalny	Piłsudskiego	50
Muszyna	Budynek mieszkalny	Piłsudskiego	56
Muszyna	Budynek mieszkalny	Piłsudskiego	86
Muszyna	Budynek mieszkalny	Piłsudskiego	122
Muszyna	Budynek mieszkalny	Rynek	9
Muszyna	Budynek mieszkalny	Rynek	11
Muszyna	Budynek mieszkalny	Rynek	15
Muszyna	Budynek mieszkalny	Rynek	17
Muszyna	Budynek mieszkalny	Rynek	21
Muszyna	Budynek mieszkalny	Rynek	23
Muszyna	Cmentarz Żydowski		
Powroźnik	Budynek mieszkalny		10
Powroźnik	Budynek mieszkalny		11
Powroźnik	Budynek mieszkalny		43
Powroźnik	Budynek dawnej szkoły		45
Powroźnik	Budynek mieszkalny		58
Powroźnik	Budynek mieszkalny		66
Powroźnik	Budynek mieszkalny		70
Powroźnik	Budynek mieszkalny		72
Powroźnik	Budynek mieszkalny		73
Powroźnik	Budynek mieszkalny		75
Powroźnik	Budynek mieszkalny		
Powroźnik	Willa "Maciejówka"		65
Szczawnik	Cmentarz grekokatolicki z drewnianą kostnicą		
Szczawnik	Kapliczka		
Szczawnik	Kapliczka		
Wojkowa	Kapliczka		
Złockie	Budynek szkoły		69
Złockie	Chałupa połemkowska		43
Złockie	Chałupa połemkowska wraz z zabudowaniami gospodarczymi		38
Złockie	Podpiwniczony spichlerz połemkowski		44
Złockie	Willa		59
Żegiestów	Budynek dworca PKP		
Żegiestów	Budynek mieszkalny		13
Żegiestów	Budynek mieszkalny		23
Żegiestów	Budynek mieszkalny		37
Żegiestów	Budynek mieszkalny		39
Żegiestów	Budynek mieszkalny		45
Żegiestów	Budynek mieszkalny		50
Żegiestów	Budynek mieszkalny		58

Żegiestów	Budynek mieszkalny		60
Żegiestów	Budynek mieszkalny		62
Żegiestów	Budynek mieszkalny		67
Żegiestów	Budynek mieszkalny		69
Żegiestów	Budynek mieszkalny		71
Żegiestów	Budynek mieszkalny		73
Żegiestów	Budynek mieszkalny		82
Żegiestów	Budynek mieszkalny		84
Żegiestów	Budynek mieszkalny		85
Żegiestów	Budynek mieszkalny		86
Żegiestów	Budynek mieszkalny		92
Żegiestów	Budynek mieszkalny		93
Żegiestów	Budynek mieszkalny		100
Żegiestów	Budynek mieszkalny		104
Żegiestów	Budynek mieszkalny		105
Żegiestów	Budynek mieszkalny		108
Żegiestów	Budynek mieszkalny		111
Żegiestów	Budynek mieszkalny		114
Żegiestów	Budynek obok dworca PKP Żegiestów-Zdrój		2
Żegiestów	Budynek przedszkola		55
Żegiestów	Budynek sanatorium "Żorlina"		49
Żegiestów	Chałupa z kapliczką przy końcu wsi		118
Żegiestów	DW "Księżówka"		25
Żegiestów	Kapliczka		
Żegiestów	Kapliczka z krzyżem		obok nr 107
Żegiestów	Kapliczka z krzyżem		
Żegiestów	Kościół św. Kingi		
Żegiestów	Łazienki mineralne		11
Żegiestów	Spichlerz		105
Żegiestów	Willa "Bagatela"		14
Żegiestów	Willa "Bajka"		
Żegiestów	Willa "Beskid"		2
Żegiestów	Willa "Grażyna"		32
Żegiestów	Willa "Halina"		39
Żegiestów	Willa "Malutka"		23
Żegiestów	Willa "Orlątko"		9
Żegiestów	Willa "Ruczaj"		
Żegiestów	Willa "Zacisze"		8
Żegiestów	Willa "Zosieńka"		35

5.3. Zabytki archeologiczne

Zabytek archeologiczny to, jak zapisano w art. 3 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, jest to:

zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

Pierwsze ślady ludzi, którzy zamieszkiwali te tereny, pochodzą ze stanowisk archeologicznych z epoki kamienia. Na ich podstawie nie można określić jednoznacznie kim byli pierwsi osadnicy, bezspornym natomiast jest fakt, że późniejsze powstanie i rozwój Muszyny związane było z popradzkim szlakiem handlowym. Potwierdzili to słowaccy archeolodzy odkrywając, że przejście przez Karpaty przełomem Popradu znane było już w młodszej epoce kamienia (około 3700-3500 lat p.n.e.).

Ryc. 1 - Numeryczny model terenu wykonany na podstawie powietrznego skanowania laserowego (źródło www.geoportal.gov.pl). Na przedstawieniu wyraźnie odznaczające się ruiny zamku (podpisane jako Góra Zamkowa) oraz na północ pozostałości po średniowiecznym grodzie

Archeologiczną ochroną konserwatorską zostały objęte ruiny zamku w Muszynie (nr rejestru: A - 86/80, decyzja nr 86/80 z dnia 28.01.1980 r.). Nastąpiło to dopiero w 1980 r., jednakże już wcześniej prowadzono na zamku badania archeologiczne. Relikty założenia obronnego znalazły się również w kręgu zainteresowań architektów.

Bardzo zróżnicowany był zakres prac prowadzonych przez poszczególnych badaczy. Badania A. Żaki z 1963 r. polegały na realizacji dwóch jednostek badawczych w miejscach określanych przez niego jako dziedziniec wschodni i zachodni zamku oraz na znajdującym się na północny wschód od zamku grodzisku. Dziś nie ma już możliwości dokładniejszej lokalizacji miejsca tychże prac, w wyniku których badacz ustalił, iż oba te obiekty były sobie współczesne

i powstały na przełomie XIII i XIV w., a strażnica (dawniej gród) pełniła w stosunku do zamku funkcje pomocnicze.

Nieco większy zakres powierzchniowy zrealizowała w latach 1973-1974 Maria Cabalska, która rozpoznaniem archeologicznym objęła również te dwa stanowiska archeologiczne- zamek i grodzisko. Badania tego ostatniego dostarczyły kilku ciekawych obserwacji. Według badaczki centralną partię gródka stożkowatego zajmowała drewniana, piętrowa budowla mieszkalna w przekroju zbliżona do kwadratu o wymiarach 4 x 4 metra. Otoczona była ona wałem kamienno-drewniano-ziemnym. W trakcie badań pozyskano znaczną liczbę przedmiotów o wyjątkowym charakterze: elementy uzbrojenia, oporządzenia jeździeckiego, przedmioty codziennego użytku, ozdoby, okucia, monety itp., które wraz z ceramiką pozwoliły jej na ustalenie szerokich ram funkcjonowania obiektu od końca XI aż do XV wieku, kiedy to – na przełomie XV i XVI stulecia – rozpoczęto budowę zamku muszyńskiego, przy czym powstać miał on na surowym korzeniu, już po najeździe z 1474 r. Sama warownia, która zdaniem badaczki miała pełnić rolę *...w miarę wygodnej i reprezentatywnej rezydencji oraz strażnicy granicznej broniącej wstępu do Polski w ważnym przejściu bramy popradzkiej...*, powstać miała na planie regularnego, wydłużonego prostokąta podzielonego murem poprzecznym na dwie części, z których północno wschodnia zakończona być miała czworoboczną, oskarpowaną wieżą mieszczącą wejście do zamku. Z kolei w partii południowo zachodniej znajdować się miał budynek mieszkalny, do którego przylegać miał kolejna wieża. Wreszcie a do północnego muru warownego obwodu przybudowane być miały drewniane budynki gospodarcze.

Tak ukształtowany obraz zamku muszyńskiego funkcjonował w literaturze przedmiotu przez dłuższy czas i nie zmieniły go badania archeologiczne prowadzone w latach 90. XX w. najpierw pod kierownictwem Andrzeja Szybowicza (1991 r.), a następnie Barbary Szybowicz i Barbary Chudzińskiej (1996-1998). Ich wyniki zostały jedynie częściowo opublikowane przez tę ostatnią.

Zmianę sytuacji przyniosły dopiero prace badawcze, które w latach 2007-2010 podjęła Barbara Chudzińska. Wykonane w ich trakcie wykopy objęły niemalże całą powierzchnię wschodniej, północnej i zachodniej części zamku. W ich trakcie odsłonięto wschodnią, północną i zachodnią ścianę obwodową warowni wraz z przyporami, budynek „arsenału”, kuchni i sąsiadującego z nią od południa pomieszczenia, mur 6, pomieszczenia zachodniej kamienicy zamkowej, bruki od strony północnej. Badania te skutkowały też szeroko zakrojonymi pracami

remontowo-konserwatorskimi, w trakcie których zabezpieczono większość odsłoniętych relikwów murów.

Duże prace badawcze przeprowadził w 2011 r. Wojciech Dudak. Wykopy o łącznej powierzchni 3,5 ara objęły praktycznie całą południową część zamku, aż do murów, które poddane zostały renowacji.

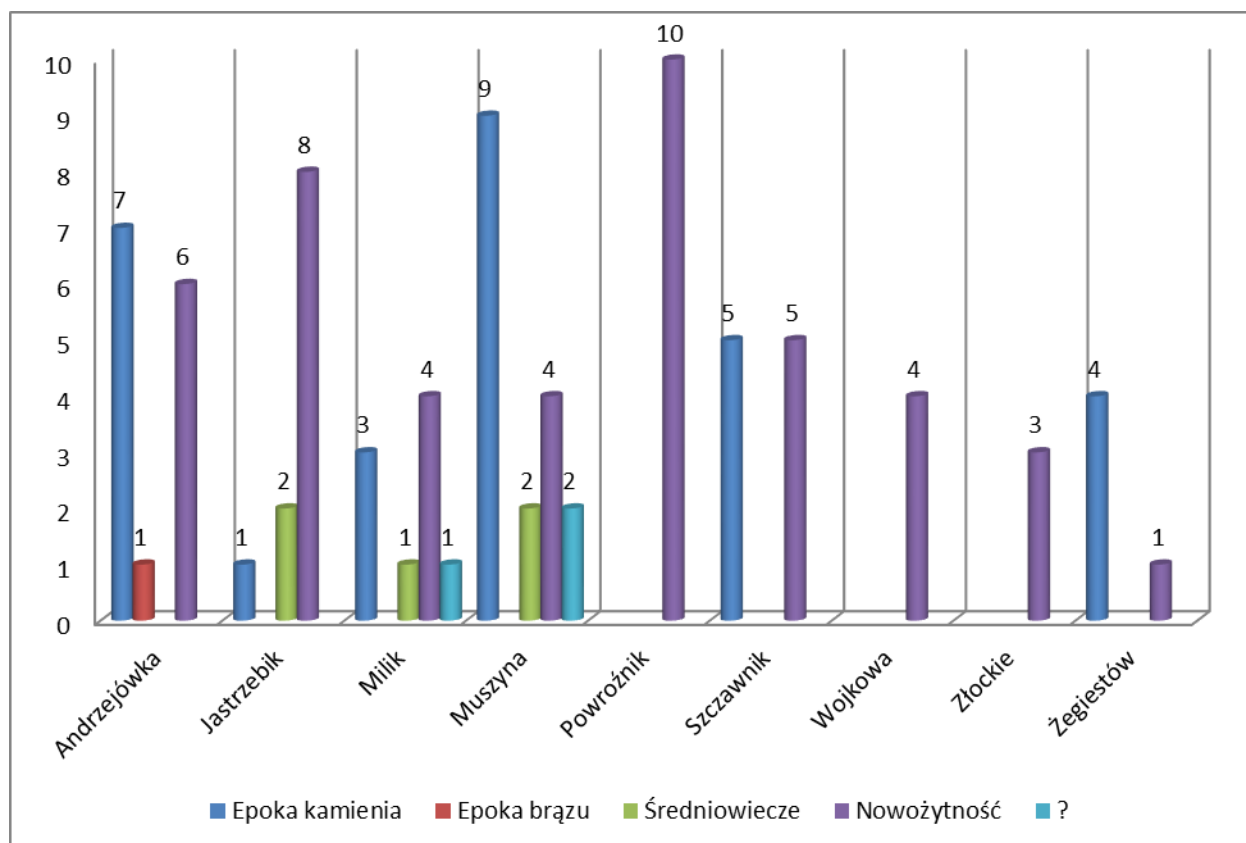
Podczas ostatnich prowadzonych w 2013 r. przez Artura Gintera badań archeologiczno-architektonicznych wytyczono 9 wykopów. Ich lokalizacja pozwoliła odsłonić praktycznie wszystkie punkty węzłowe oraz odkopać i oczyścić mury na prawie całej długości. Umożliwiło to przeprowadzenie obserwacji badawczych, które po naniesieniu na nowo wykonaną inwentaryzację dały czytelny obraz przekształceń, które zaszły w obiekcie na przestrzeni średniowiecza i nowożytności.

ODZ		KARTA EWIDENCJI STANOWISKA ARCHEOLOGICZNEGO				A	T	W	P	L
1 LOKALIZACJA		2 POŁOŻENIE				X		X	X	
nazwa lokalna M. MUSZYNA "G. Zamkowa" nazwa gm. GM. Muszyzna woj. WOJ. Nowy Sącz nr obszaru 117-65 nr stanowiska w miejscowości 1 nr stanowiska na obszarze współrzędne x- 246 y- 57 nr inwentarza		Położenie w obrębie jednostek fizjograficznych STREFA NADMORSKA (NADZALFWOWA) w morzu plaża mierzeja skarpa wał wydymony DUŻE DOLINY w wodzie terasa dna ter. nadzale- wana terasy brzeg wypiętrzony MAŁE DOLINY dno doliny stok doliny czołowe doliny STREFA POZA DOLINAMI równina ob. falisty ob. pagórkow. ob. górny FORMA SZCZEGÓLNA opis				Położenie z uwagi na rodzaj ekspozycji TEREN NIEEKSPONOWANY TEREN EKSPONOWANY krańdziałe, stoki wklęsłe i proste sfaldowania i nieistniejące cyplice cyplice wypiętrzone wały i garby terenowe umiarkowanie o -skrajności okrajowej TEREN ODSŁONIĘTY podstawa stoku doliny denudacyjne, alecki, brzo- wany kotlinki, zagłębienia bezodpływowe jaszczynie kierunek ekspozycji N NE E ES S SW W WN		Położenie z uwagi na stopień i kierunek ekspozycji ekspozycja b. duża → 15 m ekspozycja umiarkowana 4-8 m ekspozycja mała 2-4 m ekspozycja b. mała — 2 m stopień ekspozycji w % 0-1% 1-3% 4-7% 8-15% → 15%		
3 DOSTĘPNOŚĆ TERENU		4 KLASYFIKACJA CHRONOLOGICZNO-KULTUROWA ZNALEZISK				5 GLEBA				
niezabudowany /fr. zab./ zabud. las / sad / park pole orne / łąka teren rolniczy: przynależny / spoletczny teren przemysłowy określenie bliższe		NR funkcja obiektu kultura Gródek		data chronologiczna materiał masowy XIII-XVII ? patrz dane dodatk.		planizacja gliniasta torfowo-bagiasta kamienistość mała średnia duża określenie specjalistyczne				
6 CHARAKTERYSTYKA OBSZARU ST.		7 ZAGROŻENIE		8 WNIOSKI KONSERWATORSKIE		9 KARTĘ WYKOPALI		10 WERYFIKACJA KONSERWATORSKA		
obserwacja utrudniona / bez przeszkód pole ornate / zamknięte nasycenie zaleźkami: równomierne / nierównomierne jednoczynności / wielo- czynności / dotychczasowe obszar - rząd wieńcówki I ar 0,5 ha-1 ha -5 ha -15 ha -15ha X gęstość występowania znalezisk mała średnia duża		istnieje / nie istnieje stałe / dozwolne przez ludzi / naturę przez użytkownika przynależny / spoletcz. dane dodatkowe		ocena uwar- ości- pozostaw- czej stanowiska mała śred. duża niezbędna szczegółowa inwentaryzacja niezbędna kadencja ujednoliciowa- niezbędna interwencja administracyjna dane dodatkowe		nazwiska data M. Szymaszkiewicz 28.VIII.1984 określenie chronologiczne sprawdził		materiały znajdujące się u: podpis konserwatora Zabytków Archeolog. znak Ośrodka Dokumentacji Zabytków informacje o dalszych losach stanowiska:		

Ryc. 3 - Karta ewidencyjna stanowiska archeologicznego. Źródło: archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Nowym Sączu.

Łącznie z omawianym powyżej zamkiem i grodziskiem na obszarze gminy zewidencjonowano 75 stanowisk archeologicznych. Na każdym z nich natrafiono na zabytki

pochodzące z jednej bądź kilku epok, przy czym do wydzielenia pojedynczej fazy osadniczej wystarczyła niewielka, niekiedy licząca kilka zabytków próba. Zestawienie odkrytych stanowisk wraz z ich datowaniem przedstawia poniższy wykres.

Warto zaznaczyć w tym miejscu, iż w zbiorze tym nie ma obszaru miasta Muszyny wpisanego do rejestru zabytków nieruchomych, na którym to siłą rzeczy znajdują się zabytki archeologiczne, czego przykładem mogą być zrealizowane w 2015 roku badania na Rynku, w trakcie których odsłonięte zostały relikty piwnic, pozostałości ratusza miejskiego, więzienia oraz fundamenty studni.

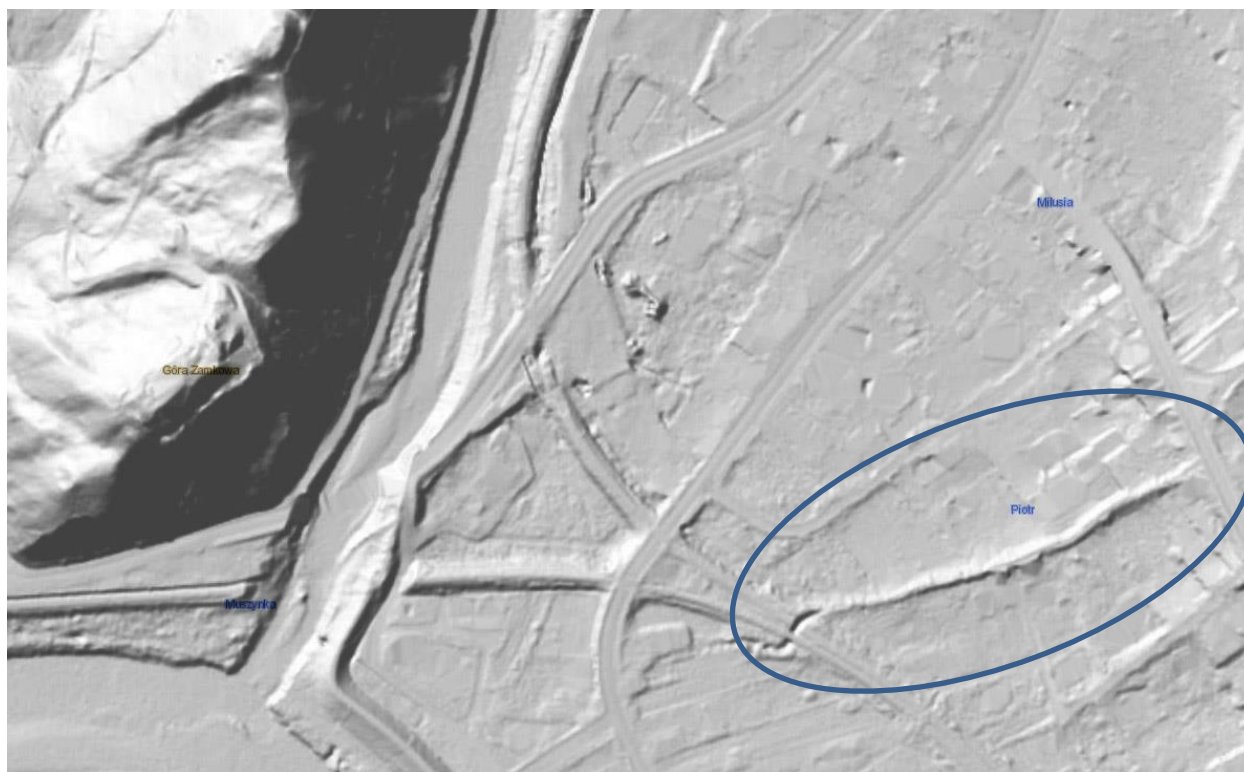
Analizując powyższy wykres zwraca uwagę przede wszystkim znaczna ilość zabytków pochodzących z epoki kamienia oraz nowożytności. Wyraźna „dziura” osadnicza obejmująca epokę brązu, okres wpływów rzymskich oraz wędrówek ludów a także średniowiecze, związana jest najprawdopodobniej z niedostatecznym stanem rozpoznania stanowisk archeologicznych. Wydaje się, mając na uwadze nieodtworzalny charakter dziedzictwa archeologicznego, że lukę tę należałoby w jak najszybszy sposób wypełnić, przeprowadzając systematyczne badania

powierzchniowe na obszarze gminy, powiązane z analizą zdjęć lotniczych oraz wyników lotniczego skanowania laserowego (LIDAR).

Jednocześnie zwrócić należy szczególną uwagę na obecność i działania osób, przeszukujących obszar gminy z użyciem urządzeń elektronicznych (np. wykrywacze metalu), pamiętając, iż prace takie na terenie objętym ochroną konserwatorską wymagają ważnego pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a na pozostałych obszarach zgody właściciela terenu. Przypadki takie każdorazowo muszą być zgłaszane policji.

Ponadto należy wspólnie z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków rozważyć możliwość przeniesienia dawnej leśniczówki „Majerz” wpisanej wraz z zabudowaniami gospodarczymi oraz dziedzińcem (nr rejestru: A - 79, decyzja nr 789/79 z dnia 01.10.1965 r.) z rejestru zabytków nieruchomych do rejestru zabytków archeologicznych, gdyż obecnie żaden z wpisanych budynków nie istnieje w formie kubaturowej. Na pewno jednak zachowały się fundamenty obiektów wraz z towarzyszącymi, im nawarstwieniami, gdyż czytelne one są w terenie w postaci niewielkich wyniesień oraz licznych wyróżników wegetacyjnych.

Jednocześnie, co będzie podnoszone także w dalszej części programu, całkowicie niezbędne wydaje się rozpoznanie wału zamykającego miasto od strony południowo-wschodniej. Być może mamy do czynienia z umocnieniami sięgającymi jeszcze okresu średniowiecza, przy czym bez stosownych badań sondażowych wyjaśnienie tej kwestii na podstawie samej morfologii i lokalizacji jest niemożliwe. Najpewniej oprócz tradycyjnych prac ziemnych niezbędne będzie wykonanie także badań nieinwazyjnych wzdłuż wału z użyciem metody georadarowej oraz analiz specjalistycznych z zakresu datowania bezwzględnego (dendrochronologii, termo lub optoluminescencji bądź też datowania radiowęglowego).

Ryc. 2 - Numeryczny model terenu wykonany na podstawie powietrznego skanowania laserowego (źródło www.geoportal.gov.pl). Na przedstawieniu zaznaczony przebieg wału.

5.4. Zabytki w zbiorach muzealnych i innych

Jednym z najważniejszych elementów systemu ochrony i opieki nad zabytkami są muzea. W świetle Ustawy z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach:

Muzeum jest jednostką organizacyjną nienastawioną na osiągnięcie zysku, której celem jest gromadzenie i trwała ochrona dóbr naturalnego i kulturalnego dziedzictwa ludzkości o charakterze materialnym i niematerialnym, informowanie o wartościach i treściach gromadzonych zbiorów, upowszechnianie podstawowych wartości historii, nauki i kultury polskiej oraz światowej, kształtowanie wrażliwości poznawczej i estetycznej oraz umożliwianie korzystania ze zgromadzonych zbiorów.

W obecnych ramach administracyjnych gminy od 1958 r. funkcjonuje Muzeum Regionalne PTTK w Muszynie (pierwotnie Muzeum Pamiątek Muszyny-Zdroju). Początkowo nową instytucję kulturalną patronatem objęli Urząd Miasta oraz lokalne koło PTTK. W 1968 r. muzeum zostało przejęte przez Zarząd Oddziału PTTK w Krynicy.

Siedzibą nowej instytucji kulturalnej stał się XVIII-wieczny budynek zajazdu (karczmy) wchodzący w skład zespołu dworskiego znajdującego się pod zamkiem przy obecnej ul. Antoniego Kity 26. Obiekt w 1987 r. wpisano do rejestru zabytków, ale w wyniku złego stanu technicznego oraz planowanych inwestycji, po przejęciu budynku przez gminę, zdecydowano się na przeniesienie go w nowe miejsce. Nastąpiło to w roku 2010 w ramach projektu: *Wielofunkcyjne domy w Muszynie, Lubotynie i Dubowicy – centra rozwoju współpracy transgranicznej Gminy Muszyna i mikroregionów Minčol i Horná Torysa*, którego celem było stworzenie jak najlepszych warunków do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego mającego służyć rozwojowi społeczno-ekonomicznemu obszaru pogranicza poprzez wzmocnienie instytucji zajmujących się działalnością kulturalną u partnerów projektu. Obecnie budynek znajduje się przy ul. Krzywej pod numerem 1.

W posiadaniu muzeum jest około 2550 eksponatów z zakresu: etnografii, historii, sztuki, archeologii, numizmatyki. Muzealia są eksponowane w pięciu pomieszczeniach, a w przedsionku budynku mieści się informacja turystyczna. W sali nazwanej „izbą

mieszczańską” przechowywane są eksponaty związane z historią Muszyny. W drugim pomieszczeniu („Żydzi w Muszynie”) umieszczono artefakty związane z kulturą żydowską. Sala trzecia („komnata sztuki nieprofesjonalnej”) mieści prace artystów ludowych. Są to głównie rzeźby i wyroby ceramiczne. Kolejne wnętrze („Gabinet Starosty”) poświęcono historii „Państwa Muszyńskiego” oraz sylwetkom osób związanych z miastem. W zgromadzonym w pomieszczeniu zbiorze znalazły się również militaria. Z kolei w „sali Łemkowskiej” zebrano przedmioty codziennego użytku charakterystyczne dla tej grupy etnicznej. W budynku znajduje się również pomieszczenie archiwalno-biurowe, w którym przechowywane są źródła archiwalne (w tym również ikonograficzne) oraz publikacje dotyczące historii dawnego „Państwa Muszyńskiego”. Muzeum posiada także salę konferencyjno-wystawienniczą.

W rozdziale tym należy także wspomnieć o Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu, pomimo iż znajduje się ono poza obszarem terytorium będącym przedmiotem naszego zainteresowania. W 1950 r. muzeum to otrzymało zbiór zabytków sztuki cerkiewnej pochodzących z terenów zachodniej Łemkowszczyzny, które od 1947 r. znajdowały się w Muszynie. Trafiała tam między innymi niezwykle cenna ikona św. Michała Archanioła ze Szczawnika datowana na rok 1631. Archanioł ze skrzydłami i mieczem został przedstawiony jako archistrateg w złotej zbroi nałożonej na krótki żołnierski chiton koloru niebieskiego. Na górze ikony znajduje się podpis, a po bokach archanioła kleimy – małe ikony przedstawiające wydarzenia, w których uczestniczył święty.

5.5. Dobra kultury współczesnej

Dobrami kultury współczesnej są – zgodnie z zapisami ustawowymi art. 2 pkt. 10 ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym:

niebędące zabytkami dobra kultury, takie jak pomniki, miejsca pamięci, budynki, ich wnętrza i detale, zespoły budynków, założenia urbanistyczne i krajobrazowe, będące uznanym dorobkiem współcześnie żyjących pokoleń, jeżeli cechuje je wysoka wartość artystyczna lub historyczna.

Poprzez stwierdzenie *dorobek współcześnie żyjących pokoleń* należy rozumieć obiekty, które powstają do chwili obecnej. Na terenie Muszyny za dobra kultury współczesnej uznano dekoracje ceramiczne sanatorium „Muszyna” (dawniej „Żerań”) oraz „Korona” (dawniej „Ursus”). Kolejne ciekawe dekoracje ceramiczne zainwentaryzowane zostały w Złockiem w sanatoriach „Geovita” (dawniej „Geofizyk”) oraz „Alpina-Sport” (dawniej „Alchemik”).

Wszystkie znalezione dekoracje wykonane zostały z kamionkowych płyt okładzinowych, wykonanych w latach 1960-1980 w Spółdzielni „Kamionka” w Łysej Górze. Cechuje je kompozycja o niezwykłym bogactwie zarówno w sferze koloru, jak i faktury oraz niekiedy imponujące wręcz rozmiary przekraczające 10 m². Na części z nich (jak np. to w sanatorium „Muszyna”) znajdują się przedstawienia ptaków i drzew, część ma charakter abstrakcyjny (sanatorium „Muszyna” oraz „Alpina-Sport”), a te zdobiące ściany w sanatorium „Korona” ukazują kosmonautów oraz demony.

Jak do tej pory tematykę tę najszerzej omówiła Bożena Kostuch (B. Kostuch, *Ceramika architektoniczna w Muszynie i Złockiem*, Almanach Muszyny 2007, s. 179-185).

5.6. Dziedzictwo niematerialne

Oprócz zabytków ruchomych i nieruchomych na dziedzictwo kulturowe składają się również niematerialne przejawy minionych epok odziedziczone po przodkach i przekazywane kolejnym pokoleniom. Termin „dziedzictwo niematerialne” został opracowany przez Organizację Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury (UNESCO). *Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego* (Paryż, 2003 r.) była pierwszym międzynarodowym traktatem, który stworzył ramy prawne, administracyjne i finansowe, pozwalające na prowadzenie ochrony i podnoszenie rangi tego typu zabytków.

W Polsce *Konwencja* weszła w życie 16 sierpnia 2011 r. (DZ. U. z 2011 r. Nr 172 poz. 1018) i stanowi obecnie jedyny akt prawa międzynarodowego, na którym można bazować przy tworzeniu systemu ochrony dziedzictwa niematerialnego w Polsce. Pod tym pojęciem w świetle wzmiankowanego dokumentu należy rozumieć:

praktyki, wyobrażenia, przekazy, wiedzę i umiejętności – jak również związane z nimi instrumenty, przedmioty, artefakty i przestrzeń kulturową – które wspólnoty, grupy i, w niektórych przypadkach, jednostki uznają za część własnego dziedzictwa kulturowego. To niematerialne dziedzictwo kulturowe, przekazywane z pokolenia na pokolenie, jest stale odtwarzane przez wspólnoty i grupy w relacji z ich otoczeniem, oddziaływaniem przyrody i ich historią oraz zapewnia im poczucie tożsamości i ciągłości, przyczyniając się w ten sposób do wzrostu poszanowania dla różnorodności kulturowej oraz ludzkiej kreatywności. Dla celów niniejszej Konwencji, uwaga będzie skierowana wyłącznie na takie niematerialne dziedzictwo kulturowe, które jest zgodne z istniejącymi instrumentami międzynarodowymi w dziedzinie praw człowieka, jak również odpowiada wymogom wzajemnego poszanowania między wspólnotami, grupami i jednostkami, oraz zasadom zrównoważonego rozwoju.

W przypadku Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna należy przede wszystkim na pierwszy plan wysunąć dziedzictwo łemkowskiej mniejszości etnicznej. Zasięg tej grupy obejmował po północnej stronie Karpat cały Beskid Niski i Beskid Krynicki osiagając zachodnią granicę na rzece Poprad. W obrębie historycznej ziemi sądeckiej znajdowała się peryferyjna

część osadnictwa górali Rusińskich (ukraińskich). Była ona zlokalizowana pomiędzy Popradem, a górą Białą i określano ją mianem Łemkowszczyzny sądeckiej lub nadpopradzkiej.

Nazwa własna „Łemko”, „Łemky” w odniesieniu do całej grupy znajdującej się po północnej stronie Karpat została wprowadzona literaturze ukraińskiej i polskiej dopiero około połowy XIX w., a przyjęła się wśród ludności Rusińskiej dopiero na przełomie XIX i XX w. Wcześniej ludność łemkowska po obu stronach Karpat nazywała samych siebie Rusnakami. Nowa nazwa była pierwotnie przezwiskiem z pogranicza łemkowsko-bojkowskiego, nadanym sąsiadom przez Bojków, których w mowie drażniły słowackie zapożyczenia, a wśród nich nadużywanie słowa „łem” oznaczającego „tylko”, „ale”, które u nich nie występowało.

Pierwotnie osadnictwo na terenach Beskidu Niskiego i Krynickiego było etnicznie polskie z niewielką domieszką żywiołu niemieckiego. Posuwało się ono na południe wzdłuż dolin rzek. Wsie zakładano na tzw. surowym korzeniu i organizowano na prawie niemieckim. W XIV w. nastąpił rozpad królewszczyzn i właśnie od tego momentu zaczęły one trafiać w ręce możnych rodów szlacheckich lub instytucji kościelnych, które samodzielnie kontynuowały akcję kolonizacyjną. Największym kompleksem dóbr stał się tzw. klucz muszyński należący do biskupów krakowskich. Najważniejsza faza kolonizacyjna w tej części Karpat zaczęła się na początku XV w. i począwszy od tego stulecia przez cały XVI w. następował proces wtórnych lokacji na tzw. prawie wołoskim (gospodarczo ukierunkowanym na pasterstwo i rolnictwo) wszystkich starych polskich wsi oraz nowopowstałych osad. Pierwotnie nowe organizmy były zasiedlane głównie przez Wołochów. Z czasem coraz liczniej zaczęła uczestniczyć w tym procesie ludność Rusińska.

Łemkowie, jako grupa etniczna, wykształcili się w wyniku długiego procesu historycznego akumulując i asymilując różne elementy etniczne, ale również przejmując niektóre treści kulturowe, jak np. wysokogórski tryb pasterstwa, nazewnictwo pasterskie oraz liczne miejscowe nazwy geograficzne. Ukształtowana Łemkowszczyzna, należąc do ukraińskiego obszaru językowego i kulturowego, posiadała wiele własnych cech. Przede wszystkim Łemkowie od swoich sąsiadów różnili się wyznaniowo, gdyż należeli do kościoła wschodniego. Pierwotnie byli wyznania prawosławnego, a po przyjęciu postanowień unii brzeskiej z 1596 r., sukcesywnie podporządkowywali się obrządkowi grekokatolickiemu (unickiemu). Odmienność etniczna i religijna Łemków sprawiła, że granica polsko-łemkowska była trwała, aczkolwiek nie przeszkadzało wzajemnym infiltracjom kulturowym.

Szczególną rolę spełniał strój świąteczny, który pozwalał odróżnić „swoich” od „obcych”, określał pozycję społeczną, majątkową i stan cywilny. Wywodził się ze strojów karpaccich przystosowanych do warunków klimatycznych specyficznych dla tego regionu i był wykonany z sukna owczego, futer baranich i płótna. Na Łemkowszczyźnie sądeckiej istniała charakterystyczna odmiana stroju inspirowana Rusakami z węgierskiej strony Karpat, a także Góralami czy Lachami Sądeckimi.

Spośród ludności łemkowskiej wyróżniali się Wenhrini/Wengrini (czyli Węgrowie) z Leluchowa i Dubnego, których pozostali Łemkowie z klucza określali tym mianem. Mieszkańcy tych wiosek ubierali się w stroje różne od noszonych na Łemkowszczyźnie. Zachodziły również pewne różnice w budownictwie oraz w gwarze, która charakteryzowała się licznymi zapożyczeniami niemieckimi oraz madziarskimi. Wyjątkowo silne były ich związki z Węgrami. Do Bardiowa mieszkańcy mieli bliżej niż do Nowego czy Starego Sącza, a od węgierskich wiosek oddzielała ich tylko wąska rzeka, więc po obu stronach granicy wykształciły się wspólne zwyczaje, stroje i budownictwo. Wengrini ustawiali zabudowania gospodarstwa w czworobok, malowali ściany w białe pasy lub kropki, a framugi okien – wielokolorowo, kupowali ceramikę z Preszowa i skrzynie z Bardiowa. Kobiety Wengrinów nosiły krótkie (do kolan) spódnice z materiałów z Bardiowa z kwiecistymi wzorami, na wierzch zaś nakładały rańtuch – pelerynę w czarno-białe pasy. W gwarze znalazły się zapożyczenia z języka słowackiego, np: „a” w znaczeniu „i”, „hej” w znaczeniu „tak jest”. Zbliżenie się do Rusinów węgierskich oznaczało animozje z Łemkami (m.in. Łemkowie drwili z nieprzyzwoitych ich zdaniem kusych strojów Wengrinek).

Relikty kultury łemkowskiej, pomimo że prawie cała grupa etniczna została wysiedlona w 1947 r. w ramach akcji „Wisła” z terytorium Polski, nadal są widoczne w krajobrazie w postaci zabytków architektury, znajdujących się w prywatnych zbiorach przedmiotów, nazewnictwie, ale co najważniejsze funkcjonują we wspomnieniach najstarszych mieszkańców gminy.

Omawiając tematykę dziedzictwa niematerialnego należy w pierwszej kolejności wspomnieć o instytucjach i organizacjach, działających na terenie Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna, które promują między innymi historię, kulturę oraz tradycje regionalne. Na pierwszy plan wysuwa się działalność Miejsko-Gminnego Ośrodka Kultury w Muszynie, który jest animatorem wielu wydarzeń kulturalnych. Kultywuje między innymi

przedwojenną tradycję letnich niedzielnych festynów, które odbywały się na Zapopradziu. MGOK zajmuje się również organizacją innych dorocznych imprez jak np.: Nocy Świętojańskiej, Mikołajek, Święta Wód Mineralnych i Popradzkiej Jesieni.

W imprezach o znaczeniu lokalnym, występują ludowe zespoły muzyczne i teatralne działające przy muszyńskim ośrodku kultury, np: 3 kapele ludowe ("Tercdecyma" - zespół wokalnoinstrumentalny, "Muszyniacy"- zespół ludowy, "Muszyńska Dolina"- dziecięcy zespół ludowy), 3 młodzieżowe zespoły muzyczne: "Sopor", „Pryzmat", "Tu-Tam" oraz grupy dziecięce: „Figielek" –teatrzyk, "Niebieskie Dzwoneczki"- zespół muzyczny, „Fantazja" - grupa ze SP nr 2.

W Muszynie od lat 70. XX w. działa Towarzystwo Miłośników Ziemi Muszyńskiej, które powstało z inicjatywy 44 członków założycieli. Towarzystwo aktywnie wspierało inicjatywę utworzenia Popradzkiego Parku Krajobrazowego, zainspirowało również Urząd Miasta do zorganizowania Regionalnej Konferencji Naukowej - Perspektywy Rozwoju Muszyny, która odbyła się 15-16 kwietnia 1977 r. Jej pokłosiem było opracowanie planu rozwoju uzdrowisk Muszyna i Złockie. Od 1998 r. TMZM wydaje pismo „Harnik” traktujące o bieżących sprawach gminy Muszyna (wcześniej wydawany był kwartalnik TMZM), patronuje także „Almanachowi Muszyny” oraz jego inicjatywom. „Almanach” jest rocznikiem ukazującym się od 1991 r. W 1999 r. został ustanowiony Fundusz Stypendialny Almanachu Muszyny, m.in. dla uzdolnionej młodzieży oraz dzieci z rodzin ubogich osiągających wysokie wyniki w nauce. Stypendium jest przyznawane również młodym artystom. W 2010 r. powstało Stowarzyszenie Przyjaciół Almanachu Muszyny. W bieżącym, tj. 2016 r., z inicjatywy Stowarzyszenia ustanowiono stypendium im. Tomka Szymańskiego.

5.7. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Podstawowymi formami prawnej ochrony zabytków, wynikającymi z art. 7 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, są:

- wpis do rejestru zabytków;
- uznanie za pomnik historii;
- utworzenie parku kulturowego;
- ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Dodatkowym instrumentem ochrony pamiątek minionej przeszłości uwzględnionym w art. 15 wyżej wymienionej ustawy jest wpis zabytku na „Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO”, który odbywa się na podstawie przepisów Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego przyjętej w Paryżu 16 listopada 1972 r. (Dz. U. z 1976 r. Nr 32 poz. 190).

Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 Nr 113 poz. 661) określa między innymi sposób prowadzenia wojewódzkich ewidencji zabytków i rejestru zabytków. Ewidencja zabytków ma postać zbioru kart obejmujących pojedyncze obiekty architektoniczne, zespoły budowlane oraz urbanistyczne i ruralistyczne, stanowiska archeologiczne oraz zabytkowe parki i cmentarze.

Celem ewidencji zabytków jest rozpoznanie obiektów zabytkowych w terenie, ich udokumentowanie, zebranie i opracowanie podstawowych informacji, danych administracyjno-adresowych, tworzenie opracowań dla obiektów zagrożonych rozbiórką, destrukcją lub gruntowną przebudową, a także monitoring zasobu zabytkowego.

Rejestr zabytków tworzą obiekty o szczególnej wartości dla dziedzictwa narodowego, które podlegają ochronie z mocy obowiązującej ustawy o ochronie zabytków.

Na terenie Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna znajdują się 42 zabytki nieruchome wpisane do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Najczęściej powtarzalnym i jednocześnie najcenniejszym elementem tego zbioru są świątynie. Obecnie w gminie znajduje się kilkanaście kościołów wyznania rzymskokatolickiego, z czego 10 to dawne cerkwie grekokatolickie. Najstarszą świątynią wzniesioną dla wiernych wyznania rzymskokatolickiego jest kościół p.w. św. Józefa w Muszynie wbudowany w XVII w. Drugim jest świątynia p.w. bł. Kingi w Żegiestowie Zdroju, ufundowana na początku XX w. Pozostałe 10 obiektów sakralnych wiąże się z licznym osadnictwem pasterzy (głównie pochodzenia rusińskiego), którzy na obszar Beskidu Sądeckiego napłynęli ze wschodu. Zaczęli oni osiadać często tworząc wsie na surowym korzeniu, które lokowano na tzw. prawie wołoskim. Nowa grupa etniczna (tzw. Łemków) oprócz kultury i tradycji ludowej zachowała również wyznanie katolickie obrządku wschodniego. We wszystkich miejscowościach, wchodzących w skład obecnej Gminy, zaczęły powstawać świątynie grekokatolickie. Cerkwie były wznoszone przez lokalnych cieśli w konstrukcji zrębowej. Powstawały od XVI w. jako świątynie społeczności wyznania prawosławnego i grekokatolickiego. Obrzędowość, ikonografia oraz same świątynie są świadectwem odrębnych tradycji kulturowych i budowlanych, zakorzenionych w tradycji Kościoła Wschodniego. Poza cerkwiami w rejestrze uwzględniono ich najbliższe otoczenie (drewniane dzwonnice, cmentarze i bramy, a wewnątrz cerkwi ich wyposażenie (m.in. ikonostasy i polichromie).

W Muszynie w rejestrze zabytków oprócz obszaru zespołu urbanistycznego miasta, pochodzącego z XIX w., uwzględniono również budynki mieszkalne w obrębie ulic Kościelnej i Piłsudskiego. W większości zachowane obiekty zostały znacznie przekształcone w stosunku do pierwotnego stanu. Dawny układ zabudowy działki zapewne składał się z domu mieszkalnego położonego szczytowo w linii zabudowy oraz obiektów gospodarczych w jej głębi. Dwutraktowe budynki miały sienie przejazdowe na skrajnych osiach. Domy wybudowano ok. poł. XIX w. Drewniane budynki były wznoszone w konstrukcji zrębowej, obrzucane gliną, a następnie bielone (obecnie są otynkowane lub posiadają murowane elewacje frontowe). Murowane ściany pojawiły się wtórnie w związku z zarządzeniem władz austriackich z początku XX w., kiedy to zakazano wznosić drewnianych budynków blisko siebie. Zakaz ten omijano poprzez

obmurowanie fasady lub jej otynkowanie. W fasadach znajdują się dwa okna. Dachy posiadały konstrukcję półszczytową i pokryte były gontem.

Już od końca XVIII stulecia zaczęto wykorzystywać właściwości lecznicze niektórych wód na obszarze obecnej Małopolski. Ich szybki rozwój nastąpił w 2. poł. XIX w. Początek uzdrowiska w Żegiestowie to rok 1846. Wówczas to Jakub Ignacy Medwecki, węgierski szlachcic, kierownik kąpielisk w Muszynie, odkrył w dolinie Szczawnego Potoku źródła wody mineralnej. Od razu wykupił od miejscowych chłopów tereny, na których były źródła, i rozpoczął budowę pierwszych pensjonatów i łazienek. Pierwsze źródło nazwane zostało Anna - na cześć żony Medweckiego. Wybuch I wojny światowej zatrzymał rozwój uzdrowiska, które odżyło po zakończeniu działań zbrojnych. Wówczas powstały tak takie obiekty jak: pensjonaty „Warszawianka”, wybudowany w latach 1929-1930, „Światowid”, z lat 20/30 XX w., sanatorium „Wiktor”, wzniesiony w latach 1936-1937, „Dom Zdrojowy”, wybudowany w latach 1927-1929. Wszystkie one zostały uwzględnione w rejestrze Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

5.8. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Gminną ewidencję zabytków, zgodnie z zapisami Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, prowadzi wójt burmistrz Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna, w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru oraz zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, a także inne obiekty nieruchome wyznaczone przez burmistrza w porozumieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Obecnie programy opieki nad zabytkami tworzone na szczeblu gminnym posiadają znacznie większą rangę, nie pełniąc już jedynie funkcji informacyjno-dokumentacyjnej. W nowelizacji Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami art. 7 ust. 4 w sprawie ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego art. 19 został poszerzony o ust. 1a określający zabytki, których ochrona musi być bezwzględnie uwzględniona w decyzjach, m.in. o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, warunkach zabudowy, czy też o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej. Dotyczy to zarówno zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków i ich otoczenia, jak i innych zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków obecnie figuruje 136 obiektów. Ich kategorie nie odbiegają od zabytków wpisanych do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Uwzględnione zostały obiekty sakralne dużej i małej architektury (kościół, kapliczki i krzyże przydrożne oraz cmentarze) oraz budynki spełniające funkcje mieszkalne (domy), gospodarcze (spichrze) oraz usługowe (wille, sanatoria, domy wypoczynkowe, budynek dawnej szkoły, łaźienki mineralne).

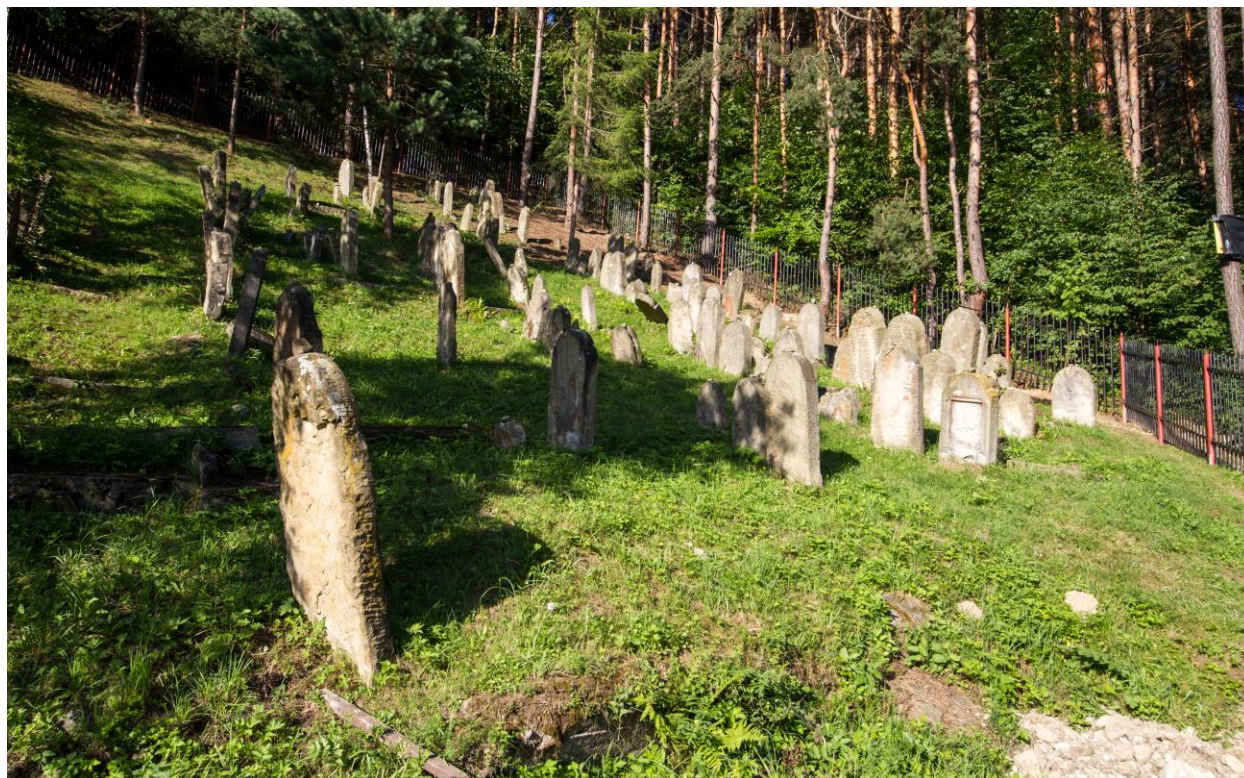
Kościół już od czasów średniowiecza stanowiły ważny element przestrzeni publicznej miast i wsi. Często ich powstanie było wynikiem prywatnej inicjatywy. Nie inaczej było w Żegiestowie. Zanim wybudowano kościół p.w. św. Kingi (z inicjatywy Ignacego Medveckiego) powstała prowizoryczna kaplica z ołtarzem. Nabożeństwa odprawiali w niej księża-kuracjusze, a w niedziele przyjeżdżał kapłan z kościoła parafialnego w Muszynie. W 1906 r. nowi właściciele Zakładu Zdrojowego ofiarowali teren pod budowę kościoła. Zamówiono również projekt nowej świątyni, który spłonął w wyniku pożaru. Został on później częściowo odtworzony. Budowa kościoła trwała do roku 1907. Nową świątynię konsekrowano

23 czerwca 1908 r., zaś jej patronką została św. Kinga, opiekunka całej Ziemi Sądeckiej oraz fundatorka klasztoru klarysek w Starym Sączu. Jednonawowy kościół, z niewielką zakrystią, jest oszkarpowany i pokryty dachówką. Wzniesiony został w stylu neogotyckim, z kamienia i cegły. W latach 1933-1951 pełnił funkcję kościoła parafialnego.

Ryc. 4 - kościół św. Kingi w Żegiestowie

Ważnym elementem sfery sacrum są również cmentarze. Ich szczególna rola wynika z funkcji, jakie pełni miejsce pochówku w świadomości żyjących. Na zboczu Malnika (w południowo-wschodniej części Muszyny) znajduje się cmentarz żydowski, założony w końcu XIX w., gdzie wyznawcy religii mojżeszowej chowali swoich zmarłych aż do momentu wywiezienia Żydów z Muszyny, który nastąpił w czasie II wojny światowej. Na cmentarzu do dnia dzisiejszego zachowało się około 80 macew, a na nich inskrypcje w języku hebrajskim, rzadziej w języku polskim. Po prawej stronie od wejścia na cmentarz znajdują się groby z dwudziestolecia międzywojennego, po lewej starsze macewy. Najstarsze nagrobki pochodzą z 1900 r. Cmentarz otoczony jest płotem, choć gdzieś widoczne są fragmenty oryginalnego muru ogrodzeniowego. Powierzchnia nekropolii wynosi 0,3 ha.

Ryc. 5 - Cmentarz żydowski w Muszynie

W ewidencji uwzględniono również grekokatolicki cmentarz w Szczawniku z drewnianą kostnicą oraz murem kościelnym pochodzący z XIX w. Wyjątkowo cmentarz ten nie znajduje się tuż przy cerkwi. Na terenie nekropolii zachowały się nieliczne krzyże kamienne i żeliwne, bogato zdobione, osadzone na kamiennych cokołach. Na niższej partii stoku zlokalizowano cmentarz ludności wyznania rzymskokatolickiego.

Kapliczki i krzyże przydrożne również są ważnym elementem krajobrazu. Stawiano je zazwyczaj na skraju dróg, przed wjazdem do wsi i miast. Zazwyczaj były one wotum dziękczynnym, miały odstraszać złe moce lub upamiętniać jakieś wydarzenia. Były również używane jako znaki topograficzne. Do ich budowy wykorzystywano różnorodne materiały. Obiekty kapliczek przybierały różne formy: od potężnych, bogato zdobionych - po małe, zbite z kilku deseczek. Ustawiano je na cokołach, kłodach lub po prostu zawieszano na drzewach. Krzyże zaś najczęściej były kute, odlewane lub murowane, choć i zapewne występowały także drewniane.

Swoją pierwotną formę udaje się często zachować przydrożnym krzyżom, które przez dziesięciolecia trwają w niezmienionej formie. W Andrzejówce znajduje się przydrożna, murowana i otynkowana kapliczka pochodząca z XX w.

Ryc. 6 - Kapliczka w Andrzejówce

W Jastrzębiku w gminnej ewidencji uwzględniono dwa krzyże pochodzące z XIX w. (oba kamienne z płaskorzeźbionym i żeliwnym wizerunkiem Chrystusa na postumencie) oraz jedną murowaną kapliczkę wzniesioną na planie koła w 1. poł. XIX w. z fundacji Jana Słaty (?). Wykonano ją z kamienia, a następnie otynkowano. Dach pokryto blachą (pierwotnie gontem) i zwieńczono kopulasto z kutym krzyżem.

Ryc. 7 - Krzyż w Jastrzębiku (działka nr 270/6). Zniszczony wskutek nieudolnej próby renowacji.

Ryc. 8 - Kapliczka w Jastrzębiku wymurowana na planie koła.

W Szczawniku do ewidencji wprowadzono dwie kapliczki murowane pochodzące z XIX w. i przełomu XIX i XX stulecia. W Żegiestowie są to trzy krzyże metalowe na kamiennym postumencie i jedna murowana kapliczka. W Wojkowej jest to jedna murowana kapliczka pochodząca z XIX w., w której środku znajduje się ludowa rzeźba Matki Bożej oraz ikony przedstawiające św. Rodzinę i św. Mikołaja (pochodzące z XIX w.).

Ryc. 9 - Kapliczka w Wojkowej.

Do dnia dzisiejszego zachował się krzyż na ścianie domu mieszczącego się na działce przy ul. Kościelnej 85 w Muszynie.

Ryc. 10 - Dom z krzyżem przy ul. Kościelnej 85 w Muszynie

Sam budynek pełnił funkcję domu parafialnego. Mieścił się w nim również szpital, który jednakowoż był miejscem schronienia dla ubogich, bezdomnych i chorych a opiekę nad

lokatorami szpitala pełniły zarówno osoby duchowne, jak i świeckie. Jeszcze przed I wojną światową w budynku znajdowała się szkoła oraz Czytelnia Ludowa im. Władysława Jagiełły. W dwudziestoleciu międzywojennym mieściła się tu siedziba „Sokoła” oraz świetlica Stowarzyszenia Młodzieży Katolickiej. W budynku prowadzono również kursy kroju i szycia dla dziewcząt. Nie wiadomo kiedy dokładnie zawieszono sam krzyż, natomiast budynek jest datowany na XIX w. Jedyna znana data dotycząca krzyża pochodzi z 1867 r., kiedy to został odnowiony i poświęcony (15 sierpnia). Poprzedni został zapewne zniszczony. Obecny pochodzi z lat 20. XX w.

W Muszynie do ewidencji wpisanych zostało 58 budynków mieszkalnych zlokalizowanych na ulicach: Grunwaldzkiej, Kity, Kościelnej, Ogrodowej, Piłsudskiego oraz w rynku. Opis zabudowy znalazł się w rozdziale: Zabytki objęte prawnymi formami ochrony.

Ryc. 11 - Budynek mieszkalny przy ul. Kościelnej 27 w Muszynie

Ryc. 12 - Budynek mieszkalny przy ul. Piłsudskiego 50

W ewidencji ze względu na walory historyczne uwzględniono również chałupy i spichlerze osadników rusińskich. Wsie Łemkowszczyzny zachodniej leżąc w górskich dolinach ciągnęły się długimi łańcuchami zabudowy równoległej do drogi i niekiedy również potoku. Wąskie pasy pól uprawnych przecinały doliny po obu stronach drogi (tzw. układ łańców leśnych). Przybierały one również kształt wielodrożnicy lub zwartej ulicówki. Charakterystyczne dla sądeckiej Łemkowszczyzny były zagrody wielobudynkowe, złożone z chałupy nazywanej chyżą oraz budynku gospodarczego, ustawionych zwykle równoległe do siebie. W zamożniejszych gospodarstwach, przy większej ilości zabudowań komponowano je w czworobok.

Chyże miały jednotraktowy układ wewnątrz z przelotową sienią i izbami po obu jej stronach: „pekarnią” z piecem chlebowo-kuchennym oraz „światłycią” („świtofką), czyli izbą bez urządzeń grzewczych. W biedniejszych gospodarstwach zamiast „światłyci” była komora lub stajnia, a w zamożniejszych za „pekarnią” w amfiladzie umieszczano drugą izbę mieszkalną, ogrzewaną wspólnym piecem lub spiżarnię. Rzadko można było spotkać chyże złożone z jednej izby i komory.

Domy wznoszono z drewna jodłowego lub świerkowego w konstrukcji zrębowej z okrągłaków, a od XIX w. z przepołowionych płazów, węglowanych na obłap lub rybi ogon. Dachy wznoszone w konstrukcji krokwiowej pierwotnie były czterospadowe, kryte słomą, a od XIX w. dwuspadowe kryte gontem. Kamienne były podmurówki i piwnice.

Zręby domostw na Sądecczyźnie pozostawiano w stanie surowym. Niekiedy okna malowano dookoła szeroką obwódką z wapna. Było to szczególnie rozpowszechnione u tzw. Wengrinów (np. w Leluchowie i Dubnem), którzy zdobili całe ściany białymi, kolistymi wzorami, układającymi się w pionowe pasy.

Wolnostojące obiekty tego typu występował na zachodzie Łemkowszczyzny w dwóch typach. U Górali Sądeckich i na Podgórzu występowały w formie niedużego zrębowego budynku zwykle podpiwniczonego ze szczytowym podcieniem i dwuspadowym dachem. Drugi, tzw. sypanec, popularniejszy na Spiszu, w dolinie Popradu oraz nadgranicznych wsiach po polskiej stronie. Był to nieduży budynek, wzniesiony w konstrukcji zrębowej z grubych bali z kolebkowym sklepieniem. Dwuspadowe dachy kryto gontem. Ściany chroniła gruba warstwa gliny, którą utrzymywały dębowe kołki wbite w belki zrębu.

Po I wojnie światowej rozwijające się uzdrowiska zaczęły przyciągać ludzi pragnących skorzystać z leczniczych właściwości wód, klimatu lub wypocząć. Budynki z reguły wznoszono w konstrukcji zrębowej lub słupowo-ramowej. Elewacje frontowe poprzedzały obszerne ganki oraz znajdujące się przed nimi balkony z ozdobnymi balustradami. Trójkątne szczyty dekorowano kratownicami i plecionkami. Elewacje urozmaicano również wykuszami, narożnymi wieżyczkami, bocznymi balkonami lub werandami.

Po I wojnie światowej spółka Żegiestów Zdrój, na czele której stanął Jędrzej Krukierek, zaś później jego syn Kazimierz, podniosła uzdrowisko do rangi jednego z najlepszych w Polsce. W tym czasie powstały kolejne wille (oprócz uwzględnionych w rejestrze Warszawianki, Wiktora, Domu Zdrojowego, Światowita): Zamek (zniszczony – obecnie w fazie odbudowy), Polonia (czeka na remont), Elżka (wystawiona na sprzedaż), Malutka, Orlątko, Sanato (dziś pensjonat Cztery Pory Roku), Biały Orzeł (mieściła się tu poczta), Zosieńka i inne.

Ryc. 13 - Willa Orlątko w Żegiestowie

Interesująca jest również historia domu wypoczynkowego Księżówka, który powstał obok sanatorium Wiktor. Wyróżniającym elementem konstrukcyjnym budynku jest półokrągła wieża zwieńczona kopułą. Jest to pozostałość po kaplicy. Dom wypoczynkowy pełnił funkcję pensjonatu dla księży grekokatolickich.

Ryc. 14 - Dom wypoczynkowy Księżówka w Żegiestowie

Oprócz Księżówki w ewidencji wymieniono jeszcze 10 willi i jeden budynek sanatorium w Żegiestowie. Wszystkie wzniesione w początkach XX w. lub okresie międzywojennym oraz jedną willę datowaną na XX w. w Powroźniku i jedną z lat 30. XX w. w Złockiem.

Z okresu dwudziestolecia międzywojennego pochodzą, zachowane do dnia dzisiejszego, łaźienki mineralne w Żegiestowie.

5.9. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Andrzejówka, gm. Muszyna – dawna cerkiew, p.w. Uśpienia Bogurodzicy (XIX w.), ob. kościół fil. p.w. Najświętszej Maryi Panny w Andrzejówce, nr rejestru: A – 764/94 , decyzja z dnia 5.09.1964 r.

Ryc. 15 - Cerkiew w Andrzejówce

Dawna cerkiew p.w. Uśpienia Bogurodzicy od 1947 r. jest użytkowana jako kościół rzymskokatolicki p.w. Najświętszej Maryi Panny (filialny parafii w Miliku⁸).

W XVI w. w związku ze znacznym napływem osadników wyznania prawosławnego, a później grekokatolickiego powstała w Andrzejówce parafia obrządku wschodniego. Wówczas to wzniesiono tam pierwszą cerkiew.

⁸ W tym miejscu nadmienić należy, iż Milik początkowo podlegał parafii w Andrzejówce. Osobną parafię dla Milika utworzono najprawdopodobniej w 1639 r., a w wyniku jego znacznego rozwoju urbanistycznego, w 1801 r. nadrzędną kiedyś Andrzejówkę włączono do parafii milickiej.

Obecną świątynię wybudowano najprawdopodobniej w latach 1860-1864. Przez R. Brykowskiego⁹ określona ona została jako młodszy wariant cerkwi łemkowskich typu północno-zachodniego. Wzniesiono ją w konstrukcji zrębowej ze ścianami krytymi gontem. Namiotowy dach nad prezbiterium i uskokowo łamany nad nawą zwieńczone zostały cebulastymi hełmami ze ślepymi latarniami, krytymi blachą. Wieża o pochyłych ścianach wzniesiona została w konstrukcji słupowo-ramowej i wieńczy ją cebulasty hełm z latarnią i baniasta kopuła kryta gontem.

Świątynia jest budynkiem trójdzielnym. Do węższego od nawy prezbiterium przylega zakrystia, pod wieżą mieści się babiniec, przedsionek i zahata. Wewnątrz budynku widać dach łamany uskokowo, a tylko babiniec posiada płaski strop.

Do dziś we wnętrzu zachowała się ornamentowana polichromia z przełomu XIX i XX w. Ściany zdobione są malowidłami architektonicznymi, które nad ikonostasem przyjmują formę baldachimu. Sam ikonostas pochodzi z początku XIX stulecia, w 1874 r. został on częściowo przemalowany przez Victorina Zompha z Bardiowa. We wnętrzu zobaczyć można również oryginalne wrota carskie i diakońskie oraz ikonę *Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii*. W nawie znajdują się dwa retabula barokowe z XVII w. oraz jedno rokokowe. W północnej nawie umieszczono ikonę *Zdjęcie z Krzyża* (fundatorem był Wasilij Endrejewskij), a w południowej - *Ukrzyżowanie*. Ciekawe są również dwa stare feretrony z przedstawieniami *św. Barbary* i *Matki Bożej z Dzieciątkiem*. Na wyposażeniu cerkwi znajdują się również dwa feretrony (jeden z około 1700 r., a drugi rokokowy), fotel z połowy XIX w. oraz lichtarze drewniane (rokokowe i klasycystyczny).

Teren świątyni otacza mur z kamienia łamanego, nakryty daszkiem gontowym.

⁹ Patrz: R. Brykowski, *Łemkowska drewniana architektura cerkiewna w Polsce, na Słowacji i Rusi Zakarpackiej*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1986.

Dubne, gm. Muszyna – dawna cerkiew p.w. św. Michała Archanioła (XIX w.), ob. kościół fil. pod tym samym wezwaniem, nr rejestru: A - 13, decyzja z dnia 05.09.1964 r.

Ryc. 16 - Cerkiew w Dubnem

Dawna cerkiew p.w. św. Michała Archanioła obecnie pełni funkcję kościoła rzymskokatolickiego pod tym samym wezwaniem.

Cerkiew wzniesiono w 1853 r. lub 1863 r. w miejscu starszej świątyni, która została zniszczona w wyniku pożaru. Przez R. Brykowskiego została sklasyfikowana jako młodszy wariant cerkwi łemkowskich typu północno-zachodniego. Budowla jest orientowana, wzniesiona w konstrukcji zrębowej ze ścianami pokrytymi gontem. Dachy nad nawą i prezbiterium są namiotowe, w dolnej partii łamane uskokowo i pokryte blachą. Izbica wieży, o ścianach pochylonych do jej środka, wzniesiona w konstrukcji słupowo-ramowej została obita blachą, podobnie jak hełm wieży. Wszystkie te elementy zwieńczono baniami z pozornymi latarniami.

Cerkiew ma układ trójdzielny. Nie posiada zakrystii. Nawa jest szersza niż prezbiterium. Wieża obejmuje cały babiniec oraz przedsionek. Oba te pomieszczenia otacza zahata. W nawie oraz prezbiterium widać kopuły namiotowe, natomiast w babiniecu - strop płaski. We wnętrzu

świątyni można podziwiać ikonostas z przełomu XVIII i XIX w. Same ikony są późniejsze, napisane lub poprawione w końcu XIX w. przez Antoniego i Michała Bogdańskich. Na ścianach znajduje się oranamentowo-figuralna polichromia również z końca XIX stulecia. Przy południowej części nawy znajduje się barokowy ołtarzyk z obrazem *Modlitwa Chrystusa w Ogrójcu* oraz barokowa ikona *Ukrzyżowanie i Złożenie Chrystusa do grobu* (tzw. płaszczonice). Na uwagę zasługuje również klasycystyczna ambona. Na wyposażeniu świątyni znajdują się także cztery drewniane lichtarze (klasycystyczne).

Świątynie otacza niewielki mur kamienny.

Jastrzębik, gm. Muszyna – dawna cerkiew p.w. św. Łukasza Ewangelisty (XIX w.), ob. kościół fil. pod tym samym wezwaniem, nr rejestru: A - 24, decyzja z dnia 5.09.1964 r.

Dawna cerkiew p.w. św. Łukasza Ewangelisty obecnie pełni funkcję kościoła rzymskokatolickiego pod tym samym wezwaniem, będąc filią parafii Muszyna-Złockie.

Ryc. 17 - Cerkiew w Jastrzębiku

Nie jest znana dokładna data powstania świątyni. Wybudowano ją w XIX w. (według sugestii R. Brykowskiego może to być 1837 r.) i jeszcze w tym samym stuleciu została przebudowana – przesunięto wieżę oraz wydłużono babiniec. Przez R. Brykowskiego budowla zaklasyfikowana została jako młodszy wariant cerkwi łemkowskich typu północno-zachodniego. Jest orientowana i trójdzielna. Wzniesiona została w konstrukcji zrębowej ze ścianami pokrytymi gontem. Prezbiterium przykrywa dach wielopołaciowy, nawę – namiotowy (oba w dolnej części łamane uskokowo), natomiast nad babińcem znajduje się dach dwuspadowy. Wieżę, z pochylonymi ku środkowi ścianami, wzniesiono w konstrukcji słupowo-ramowej z izbicą odeskowaną pionowo. Wycinana w szalunku falbanka obiega dół izbicy. Hełm wieży oraz zwieńczenia nawy i prezbiterium są baniaste z pozornymi latarniami. Prezbiterium od północy zamyka zakrystia. Wieża znajduje się przed babińcem, a przedsionek otacza zahata.

W nawie obecnie znajduje się strop płaski, natomiast w prezbiterium i babińcu strop wykonano w miejscu uskoku łamanej kopuły namiotowej. We wnętrzu świątyni można podziwiać polichromię ornamentalno-figuralną z 1861 r. oraz barokowy ikonostas z końca XVIII w., który za wyjątkiem wrót diakońskich stanowi oryginalną całość. Najstarsza ikona pochodzi z 1775 r. (*Chrystus Dobry Pasterz*). Ze starszego (z XVII w.) ikonostasu zachowały się ikony tworzące rząd Deesis. Umieszczono je na parapecie chóru. Ołtarz główny pochodzi z 1. poł. XIX w., a dwa ołtarze boczne z połowy tego stulecia. W ołtarzu przy północnej ścianie nawy znajduje się *Pieta* (z XVIII w.). Na wschodniej ścianie prezbiterium powieszono barokowy obraz przedstawiający scenę ukrzyżowania, a po jego bokach dwie wydłużone ikony św. Łukasza i św. Jana Ewangelisty. Ikona św. Marka została umieszczona w północno-zachodnim narożniku nawy. Na ścianie południowej znajdują się ikony: *Św. Jozafat* oraz *Oplakiwanie Chrystusa* (z XVIII w.). Zachowały się również dwa retabula barokowe (z obrazami *Chrystusa błogosławiącego* oraz *Matki Boskiej*), klasycystyczne tabernakulum i późnobarokowa ambona (XVIII w.)

Obok cerkwi znajduje się wolnostojąca dzwonnica z przejściem wzniesiona w konstrukcji słupowej. Wybudowano ją na początku XX w. Wieńczy ją dach namiotowy z kopułą pokrytą blachą. Wewnątrz znajduje się dzwon św. Łukasz odlany w 1958 r. przez Ludwika Mojżeszka.

Leluchów, gm. Muszyna – dawna cerkiew p.w. św. Dymitra wraz z otoczeniem (XIX w.), ob. kościół p.w. Macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny w Leluchowie, nr rejestru: A - 63, decyzja z dnia 05.09.1964 r.

Dawna cerkiew p.w. św. Dymitra w Leluchowie obecnie pełni funkcję kościoła rzymskokatolickiego p.w. Macierzyństwa Najświętszej Maryi Panny (filia parafii w Muszynie).

Według R. Brykowskiego wzniesiona została w 1861 r. w młodszym wariantcie typu północno-zachodniego architektury cerkiewnej. Świątynie wybudowano w konstrukcji zrębowej, a ściany pokryto gontem. Prezbiterium przykrywa dach wielopołaciowy, nawę – namiotowy (oba w dolnej części łamane uskokowo), natomiast nad babińcem znajduje się dach dwuspadowy. Wieżę, z pochylonymi ku wnętrzu ścianami, wzniesiono w konstrukcji słupowo-ramowej. Wycinana w szalunku falbanka obiega dół izbicy. Hełm wieży oraz zwieńczenia nawy i prezbiterium są baniaste z pozornymi latarniami. Prezbiterium od północy zamyka zakrystia. Wieża częściowo obejmuje babiniec, a przedsionek otacza wąska zahata.

Ryc. 18 - Cerkiew w Leluchowie

Ryc. 19 - Cerkiew w Leluchowie

Zdobiąca wnętrze świątyni polichromia z motywami kwiatów i ornamentów geometrycznych pochodzi z początków XX w. W prezbiterium znajduje się także XIX-wieczny ołtarz główny z baldachimem, na którym widnieje przedstawienie *Chrystusa Ukrzyżowanego*. Rokokowo-klasycystyczny ikonostas został wykonany przez Antoniego i Michała Bogdańskich w 1895 r. Niektóre starsze ikony autorstwa Victorina Zompha pochodzą z 1873 r. W północnym ołtarzu bocznym znajdują się ikony ze starszego ikonostasu (m.in. ikona namiestna *św. Mikołaja* z 1772 r. z niezachowanego ikonostasu), poniżej *Mandylion* (koniec XVIII w.). W południowym obraz *Matki Boskiej z Dzieciątkiem* (XIX/XX w.), pochodzący z feretronu. Wspomnieć należy o wykonanych w XIX w. obrazach *Oplakiwanie*, *Chrystus niosący krzyż* oraz dwóch obrazach *Chrystusa Nauczającego* z początku XX stulecia i dwustronnym obrazie, na którym po jednej stronie znajduje się *Matka Boska z Dzieciątkiem*, a po drugiej przedstawienie *św. Szczepana* z pocz. XX w. Część ikon stanowiących pierwotne wyposażenia cerkwi przekazano Muzeum Okręgowemu w Nowym Sączu.

We wnętrzu cerkwi możemy również podziwiać barokową ambonę (XVIII/XIX w.) oraz XIX-wieczną balustradę chóru. Na wyposażeniu świątyni znajduje się również krucyfiks z XVII/XVIII w., dwa krzyże procesyjne (XIX/XX w. i pocz. XX w.), krzyż ołtarzowy (XIX/XX w.), dwa feretrony (oba z końca XIX w.), dziewięć chorągwi procesyjnych (z pocz. XX w.), kielich mszalny (poł. XIX w.), kociołek na wodę (XIX w.) oraz wieczną lampę (XIX/XX w.)

Świątynia otoczona jest murkiem kamiennym, a obok niej znajduje się wolnostojąca dzwonnica wzniesiona w konstrukcji słupowo-ramowej. Ściany, w dolnej części pokryte gontem, w górnej zaś ażurowe, wieńczy dach namiotowy pokryty gontem.

Milik, gm. Muszyna – dawna cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana (XIX w.), ob. kościół par. pod tym samym wezwaniem, nr rejestru: A - 74, decyzja z dnia 05.09.1964 r.

Dawna cerkiew p.w. śś. Kosmy i Damiana od 1951 r. pełni funkcję rzymskokatolickiego kościoła parafialnego pod tym samym wezwaniem.

Ryc. 20 - Cerkiew w Miliku

Świątynia powstała w 1813 r. w miejscu starszej budowli, która została zniszczona w wyniku powodzi, a w 1926 r. poddano ją gruntownej odnowie. Wg R. Brykowskiego ta łemkowska budowla jest charakterystyczna dla młodszego wariantu typu północno-zachodniego cerkwi łemkowskich. Wybudowana została w konstrukcji zrębowej. Jest orientowana i trójdziałna. Do kwadratowego prezbiterium od północy przylega zakrystia. Słupy wieży obejmują babiniec, a nawa jest wydłużona. Nad nawą znajduje się trójspadowy dach, nad prezbiterium namiotowy, oba są łamane uskokowo. Kaplice boczne nakryto dachami przyczółkowymi. Wieżę, z pochylonymi ku środkowi ścianami, wzniesiono w konstrukcji słupowo-ramowej. Wycinana w szalunku falbanka obiega dół izbicy. Hełm wieży oraz zwieńczenia nawy i prezbiterium są baniaste z pozornymi latarniami i krzyżami.

Wewnątrz widoczne są stropy z fasetami. Ornamentalna polichromia zdobiąca wnętrze świątyni pochodzi z 1930 r. Między nawą a prezbiterium zachował się kompletny ikonostas z 1806 r. W rzędzie ikon namiestnych znajduje się przedstawienie patronów parafii. Kaplice boczne na wysokości ikonostasu tworzą konstrukcję przypominającą transept. Zastosowanie takiego rozwiązania kompozycyjnego jest ewenementem na Łemkowszczyźnie. W północnej kaplicy znajduje się ołtarz z obrazem *Matki Boskiej z Dzieciątkiem*. W kaplicy południowej na ścianach można podziwiać dwa dawne feretrony - pierwszy z ikoną *Chrystusa na Krzyżu* z XVIII w. a drugi z przedstawieniem *Matki Bożej z Dzieciątkiem* (XIX w.), na północnej ścianie nawy ikony *Oplakiwanie Chrystusa* z ok. 1700 r. oraz *Pieta* z XVIII w., natomiast na południowej przedstawienie zmarłego Chrystusa oraz *Trójca Święta* (koniec XVIII w.). Na wyposażeniu świątyni znajdują się również dawne chorągwie procesyjne z malowanymi proporcami, neogotycki fotel (poł. XIX w.), dwa klasycystyczne drewniane lichtarze oraz klasycystyczne cyborium z tradycjami rokokowymi w kształcie arki przymierza, pochodzące z okresu budowy świątyni.

Po wschodniej stronie cerkwi znajduje się wolnostojąca, drewniana dzwonnica wzniesiona w konstrukcji słupowo-ramowej.

**Muszyna, gm. Muszyna – kapliczka św. Floriana (XIX w.) ul. Kościuszki 110,
nr rejestru: Ks.A.736, decyzja nr 536/94 z dnia 01.03.1994 r.**

Ryc. 21 - Kapliczka św. Floriana w Muszynie

Kapliczka św. Floriana znajduje się w południowej części miasta. Wzniesiona została na planie prostokąta, jest szerokofrontowa, symetryczna, o zwartej bryle, zwrócona frontem na południe. Wybudowano ją z ciosów piaskowca łączonych zaprawą wapienno-cementową (pierwotnie gliną), a ścian o grubości ok. 60 cm nie otynkowano. Drewniana więźba dachowa została wykonana w konstrukcji krokwiowo-połaciowej, którą pierwotnie pokryto papą. Figura św. Floriana została wykonana w drewnie. Postać jest przedstawiona jako młody mężczyzna w stroju rzymskiego legionisty. Podczas prac renowacyjnych kapliczki w latach 70. XX w.

rzeźba Świętego została przeniesiona do innej kapliczki, a następnie trafiła do kościoła przy ul. Kościuszki. Po zakończeniu rekonstrukcji kapliczki św. Florian powrócił na swoje miejsce. Ostatnie prace przy zabytku przeprowadzono w latach 1990-1995. Wówczas to zdemontowano cały obiekt i przeniesiono go 12 m dalej w kierunku torów kolejowych. Zabieg ten wynikał z konieczności wykonania betonowej podmurówki oraz zabezpieczenia murów, które to na skutek wstrząsów wynikających z sąsiedztwa linii kolejowej popękały. Kapliczkę całkowicie przemurowano z zachowaniem jej pierwotnej formy. Rzeźba w tym czasie została przeniesiona do Muzeum Regionalnego PTTK w Muszynie i poddana zabiegom konserwatorskim.

W świetle przekazów kapliczka miała powstać w czasie budowy linii kolejowej z Nowego Sącza do Preszowa około 1876 r. Pełniła wówczas funkcję kaplicy dla okolicznych mieszkańców oraz pracowników budowy kolei. Mniej prawdopodobne jest podanie, w świetle którego kapliczka miała być wotum dziękczynnym za uratowanie życia robotników włoskich pracujących przy budowie kolei podczas pożaru zajmowanego przez nich budynku.

Muszyna, gm. Muszyna – kapliczka św. Floriana (XVIII w.), Rynek, nr rejestru: Kś.A.621, decyzja nr 421/91 z dnia 06.04.1991 r.

Kapliczka św. Floriana znajduje się w południowo-zachodniej części rynku w Muszynie. Wzniesiona została na przełomie XVIII/XIX w. na wniosek Idziego Fihausera, właściciela Gdowa i Bruśnika, starosty klucza muszyńskiego i świniarskiego w latach 1758 -1772. Obiekt posiada cechy klasycystyczne, kwadratowy o zaokrąglonych narożnikach, sklepiony żeglasto. Na zewnątrz ściany poddano podziałom ramowym, z półkolistymi arkadami i ozdobnymi kratami, otwierającymi się na wszystkie strony. Namiotowy dach, kryty blachą został zwieńczono cebulastą kopułą. Wewnątrz znajduje się figura św. Floriana na postumencie z 1. poł. XIX w.

Ryc. 22 - kapliczka św. Floriana na Rynku w Muszynie

Muszyna, gm. Muszyna – kapliczka św. Jana Nepomucena (XVIII w.), Rynek, nr rejestru: Kś.A.620, decyzja nr 420/91 z dnia z 06.04.1991 r.

Kapliczka św. Jana Nepomucena znajduje się w północno-wschodniej części rynku. Wzniesiona została w XVIII wieku na planie kwadratu i otynkowana.

Namiotowy dach, pokryty blachą i zwieńczono kopułą z krzyżem. Od frontu kapliczka jest otwarta arkadą zamkniętą półkoliście. W pozostałych ścianach bocznych znajdują się półkoliste okna. Wewnątrz na kamiennej ławie znajduje się późnobarokowa (2. poł. XVIII w.) rzeźba św. Jana Nepomucena i dwóch puttów prawdopodobnie na fragmencie barokowego ferejonu o cechach rokokowych. Nie zachowały się oryginalne gałązka palmowa i krzyż trzymane przez świętego.

Ryc. 23 - Kapliczka św. Jana Nepomucena na Rynku w Muszynie

Muszyna, gm. Muszyna – kapliczka (XIX w.) ul. Piłsudskiego, nr rejestru: KŚ.A.623, decyzja nr 423/91 z dnia 05.04.1991 r.

Kapliczka Matki Boskiej znajdująca się na ul. Piłsudskiego wzniesiona została na początku XIX w. Obiekt wybudowano na planie kwadratu, otynkowano. Namiotowy dach i znajdującą się nim czworoboczną latarnię wieńczy kopuła pokryta gontem. We wnętrzu obiektu wykonano sklepienie kolebkowe. Rzeźba oraz znajdujący się we wnętrzu obiektu obraz są współczesne.

Ryc. 24 - Kapliczka przy ul. Piłsudskiego w Muszynie

Muszyna, gm. Muszyna – kapliczka, ul. Grunwaldzka (XIX w.), nr rejestru: A-1401/M, decyzja z dnia 31.01.2014 r.

Kapliczka znajduje się na działce przy ul. Grunwaldzkiej. Wzniesiona została w 2. poł. XIX w. Obiekt wybudowano na planie prostokąta i otynkowano. Dwuspadowy dach jest pokryty dachówką. W trójkątnym szczycie kapliczki znajduje się wnęka. Sklepiony półkoliście otwór drzwiowy pierwotnie był zakryty drzwiami z desek z dwoma okratowanymi okienkami. Obecnie wejście zakryte jest ozdobną kratą. W ścianach bocznych znajdują się prostokątne wnęki.

Ryc. 25 - Kapliczka przy ul. Grunwaldzkiej w Muszynie

Muszyna, gm. Muszyna – d. dwór Pułaskich (XVIII w., część przebudowana w XIX i XX w.), ul. Kity 16, nr rejestru: A - 80, decyzja nr 790/80 z dnia 01.10.1965 r.

Ryc. 26 - Dawny dwór Pułaskich w Muszynie

Dawny dwór Pułaskich obecnie stanowi własność Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna. Pierwotnie należał do Starostów Muszyńskich, którzy w imieniu biskupów krakowskich zarządzali kluczem. Początkowo siedzibą biskupów był zamek, a od XVI w. do schyłku XVIII stulecia zespół mieszkalno-gospodarczy położony u stóp wzgórza zamkowego. Z inwentarzy wiadomo, że w budynku dworu znajdowała się izba stołowa, kuchnia, alkierz, komnaty na parterze, sala większa i dwie komnaty na piętrze. W skład wspomnianego zespołu oprócz dworu wchodziły również kordegarda, karczma, zajazd, młyn, browary, gorzelnia, winiarnia, suszarnia, chlewy, stajnie itd. Ogółem założenie liczyło około 20 budynków. Przymyślnie tereny zespołu zajmowały obszar między Popradem a Muszynką. Od strony północnej graniczyły z miastem na wysokości obecnej ul. Krzywej, a od zachodu dochodziły do dzisiejszej ul. Piłsudskiego. Z okresu zaborów pochodzi późniejsza faza zabudowań dworskich. Z całego zespołu zachowały się jedynie kordegarda, karczma i zajazd pochodzące z przełomu XVIII/XIX w., czyli okresu likwidacji starostwa przez austriackie władze zaborcze. W 1781 r. dobra biskupie przeszły na rzecz skarbu austriackiego. Brak informacji na temat kolejnych faz rozbudowy budynku dworu. W formie z okresu władzy biskupiej dotrwał do 1813 r., kiedy to miasto nawiedziła powódź. W miejscu częściowo zniszczonego dworu powstał dworek w stylu klasycystycznym. Wschodnia, niezniszczona strona dworu została przebudowana. Dostawiono do niej wówczas przybudówkę wraz z północną werandą. W dwudziestoleciu międzywojennym dwór stał się własnością Lasów Państwowych. W 2008 r. w wyniku zamiany do jakiej doszło pomiędzy gminą a Nadleśnictwem, przeszedł w posiadanie gminy Muszyna.

Murowany budynek wzniesiono na planie wydłużonego prostokąta. Obiekt jest szerokofrontowy i dwutraktowy, a pokrywa go czterospadowy dach z lukarnami kryty gontem. Uwagę zwracają również kominy, z których cztery posiadają półokrągłe czapy. Od frontu znajduje się wejście główne z gankiem, na ścianie północnej natomiast drugie wejście, osłonięte również wspartym na dwóch filarach kwadratowym gankiem, pokrytym czterospadowym, łamanym daszkiem.

Obecnie budynek spełnia funkcję centrum kultury. Na parterze znajduje się: sala widowiskowa i jej zaplecze, kawiarnia, szatnia, sanitariaty oraz pomieszczenia magazynowe, techniczne i porządkowe. Na poddaszu umieszczono sale o przeznaczeniu biurowym, socjalnym, magazynowym oraz antresole sali widowiskowej z tzw. reżyserką.

W związku z przebudową zlikwidowano ściany wewnętrzne i strop w południowej części budynku. W pozostałej części obiektu strop wymieniono oraz dokonano zmian w układzie wewnętrznym ścian. Dobudowano klatkę schodową na poddasze oraz cały obiekt rozbudowano o 4 m w kierunku południowym.

Muszyna, gm. Muszyna – kordegarda w d. zespole dworskim Starostów Muszyńskich (XVIII/XIX w.), ob. budynek mieszkalny przy ul. Kity 24, nr rejestru: Ks.A.734, decyzja nr 534/94 z dnia 24.02.1994 r.

Dawna kordegarda z zespoły dworskiego Starostów Muszyńskich pochodząca z przełomu XVIII/XIX w. obecnie pełni funkcje mieszkalne, znajdując się w rękach prywatnych właścicieli.

Ryc. 27 - Kordegarda w Muszynie

Pierwsza wzmianka o zabytku pochodzi z *Inwentarza Klucza Muszyńskiego* z 1732 r. Kordegarda była jednym z budynków wchodzących w skład zespołu dworskiego. Pierwotnie budynek kordegardy pełnił funkcje mieszkalne dla dworskiej służby. Przez pewien czas prawdopodobnie służył jako więzienie (podobnie jak i budynek znajdujący się za nim w podwórzu). W okresie międzywojennym był siedzibą leśnictwa, a podczas II wojny światowej urzędowała w nim niemiecka straż leśna. Po zakończeniu działań zbrojnych w 1945 r kordegarda

stała się domem dla pracowników nadleśnictwa. Obiekt poddano remontowi w latach 1963-1964. W końcu lat 80. XX w. położono w budynku parkiety i założono instalację c.o oraz wymieniono pokrycie dachowe. Podczas badań archeologicznych w 2012 r. odsłonięto pozostałości 4 budynków bezpośrednio sąsiadujących z kordegardą i prawdopodobnie równoczesowych.

Murowany, otynkowany i podpiwniczony budynek wzniesiony został na planie wydłużonego prostokąta o powierzchni 283,8 m² i kubaturze 993,3 m³. Obecnie stropy w budynku są płaskie, belkowe z podsufitką z desek i otynkowanej maty trzcinowej. W piwnicy znajdują się sklepienia kolebkowe. Drewniana więźba dachowa została wykonana w konstrukcji krokwiowo-stolcowej. Dach czterospadowy, pokryty dachówką z gąsiorami w kalenicy i narożach. W połaciach dachu znajdują się cztery facjaty z siodłowymi dachami wzniesione w konstrukcji szkieletowej. W sieni posadzka w formie wylewki betonowej, w pomieszczeniach mieszkalnych parkiet, a w kuchennych i sanitarnych płytki ceramiczne lub wykładziny z tworzyw sztucznych.

Dwa trakty rozdzielone są korytarzami. Z sieni na poddasze prowadzi klatka schodowa – schody są łamane dwubiegunowe z drewnianymi stopnicami i poręczami. Wejście frontowe poprzedza otwarty ganek z żelbetonowej płyty balkonowej wspartej na dwóch czworobocznych słupach. Do sieni prowadzą dwuskrzydłowe, płycinowe, przeszklone do połowy drzwi. Okna na parterze zostały zamocowane w futrynach skrzynkowych, podwójnych, dwuskrzydłowych i sześciokwaterowych. Okna facjat są trójdzielne, podwójne, skrzynkowe dwunastokraterowe. Od północy w mniejszych facjatach okna skrzynkowe, podwójne i przeszklone taflovo.

Budynek jest szerokofrontowy i symetryczny z przechodnią sienią oraz szeregowym układem pomieszczeń. Dwa trakty dzielą korytarze na osi E-W. Elewacja frontowa jest siedmioosiowa. Otwór drzwiowy i okienne są rozmieszczone symetrycznie. W elewacji wschodniej znajduje się wejście do budynku. Elewacje są bielone wapnem. Budynek nie posiada architektonicznych elementów dekoracyjnych. Wejście do piwnic zostało zamurowane.

Na parterze znajdują się trzy wielopomieszczeniowe mieszkania, natomiast na poddaszu dwa.

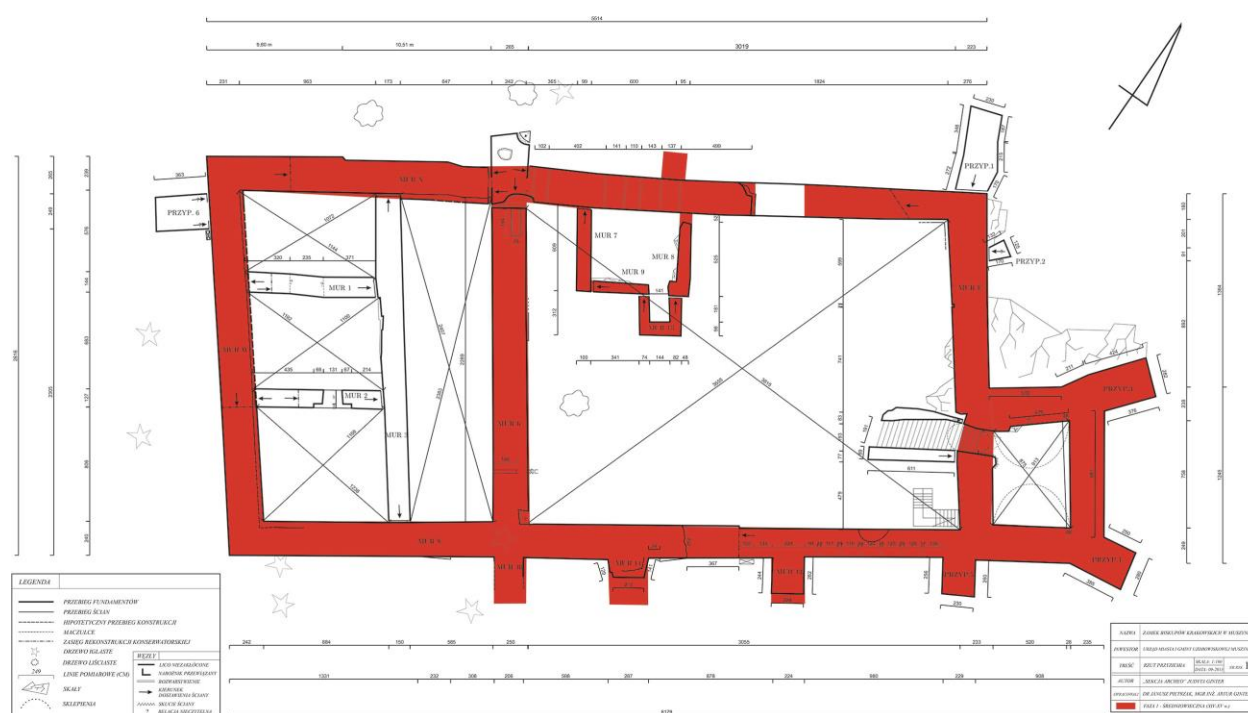
Muszyna, gm. Muszyna – ruiny zamku (XIV w.), nr rejestru: A - 86/80, decyzja nr 86/80 z dnia 28.01.1980 r.

Pierwszy raz w źródłach informacja o *castrum* w Muszynie pojawia się w 1352 r. w dokumencie lokacyjnym wsi Andrzejówka. Nie wiadomo jednak, czy ów zapis odnosi się do konstrukcji drewniano-ziemnej czy murowanego zamku. W świetle prowadzonych w ostatnich latach badań archeologicznych na zamku nie daje się utrzymać teza łącząca wzniesienie murowanego zamku z XIV-wiecznymi inwestycjami Kazimierza Wielkiego, a jego wzniesienie należy wiązać z okresem po przejściu tzw. klucza muszyńskiego pod zarząd biskupów krakowskich, co miało miejsce w 1391 r. Wysoce prawdopodobne wydaje się założenie, że fundatorem był biskup Zbigniew Oleśnicki, zasiadający na stolcu biskupim w latach 1423-1455.

Ryc. 28 - Zamek w Muszynie

Można przyjąć, iż murowany zamek w pierwszej fazie swego istnienia funkcjonował w kształcie określonym przez zachowane do dziś mury obwodowe, a od południowego wschodu znajdowała się czworoboczna, oszarpowana przekątniowymi przyporami wieża mieszkalna. Wjazd do zamku znajdował się we wschodniej części północnej ściany kurtynowej. Mniej więcej w 2/3 długości założenie podzielone zostało murem. Być może w ten sposób oddzielono zachodnią część o charakterze gospodarczym od wschodniej rezydencjonalnej. Wydaje się, że budowa zamku trwała etapami. Możliwe, że w pierwszej kolejności wykonane zostały fundamenty ścian obwodowych i wieża, która przez jakiś czas mogła samodzielnie pełnić funkcje rezydencjonalno-obronne.

Ryc. 29 - Rzut zamku po badaniach archeologiczno-architektonicznych realizowanych w 2013 roku

Nie do końca wiemy jak wyglądała zabudowa wnętrza zamku na początkowym etapie jego funkcjonowania. Możliwe, iż stosunkowo wcześniej pojawił się budynek „arsenału”, gdyż B. Chudzińska pozyskała z jego wnętrza zabytki o metryce średniowiecznej. Do końca nie wyjaśniona została także kwestia budynku dostawionego od strony południowej do muru S. Na obecnym etapie badań wydaje się, że hipoteza o jego istnieniu w tym miejscu opiera się tylko i wyłącznie na pochodzącej z końca XIX wieku i bez wątpienia przekłamującej stan faktyczny akwreli Napoleona Ordy. Budowniczo wie w średniowieczu, co powyżej udokumentowano, mieli wystarczającą ilość miejsca w obrębie dziedzińca zamkowego ażeby pomieścić niejedną

nawet kamienicę, nie musieli się więc decydować na tak trudną technicznie i obciążoną ryzykiem realizację budynku na krawędzi wypłaszczenia górskiego szczytu.

Zamek muszyński w swym pierwotnym kształcie nie przetrwał długo. Błędy na etapie zagęszczania gruntu oraz konstrukcji fundamentów, a także niska jakość prac murarskich doprowadziły w 1455 r. do poświadczonej, tak archeologicznie, jak i przez źródła pisane wielkiej katastrofy budowlanej. Zniszczeniu uległa wówczas brama i sąsiadujący z nią od wschodu fragment kurtynowego muru północnego. W dół zbocza spadł także fragment muru północnego. Według W. Dudaka destrukcji uległa też środkowa partia muru południowego.

Tak wielkie zniszczenia, które starosta muszyński Jan Wielopolski ocenił na $\frac{1}{4}$ zamku nie były możliwe do naprawy, w krótkim czasie. Podjęto więc decyzję o wykonaniu w miejscach ubytków prowizorycznych napraw przy użyciu konstrukcji szachulcowych.

W 1474 roku, kiedy najprawdopodobniej sam Maciej Korwin z wojskiem węgierskim stanął po drugiej stronie suchej fosy, zamek nie był przygotowany do bitwy. Szachulcowa konstrukcja bramy nie mogła długo stawiać oporu. Co ciekawe, źródła śląskie opisując tę bitwę, wspominają że pierwszego dnia wojska węgierskie zdobyły dwie wieże, a drugiego dnia dopiero zamek. Z dużą dozą prawdopodobieństwa można przyjąć, że Węgrzy pierwszego dnia zajęli zapewne znajdujące się po wschodniej stronie fosy jedno lub dwu członowe podzamcze. Bez wątplenia bitwa, która rozegrała się w 1474 r., była krótka, ale wyjątkowo intensywna.

Pierwsze większe prace naprawcze podjęte zostały w 1488 r. Nie znamy ich zakresu. Świetność swoją zamek odzyskał dopiero w początkach wieku XVI. Zakrojona na większą skalę odbudowa w stylu renesansowym pochłonęła zapewne znaczne środki i wprowadziła wiele zmian w sposobie zagospodarowania obiektu. I tak przede wszystkim rozebrany został mur dzielący zamek na dwie części, zaś do zachodniej ściany kurtynowej dostawiona została podzielona w przyziemiu na trzy lokalności kamienica zamkowa. Możliwe, iż przez analogię do Bodzentyna (także zamku biskupów krakowskich) miała ona trzy kondygnacje nadziemne. Najprawdopodobniej w tym czasie powstały także dostawione od wewnętrznej strony wschodniej ściany kurtynowej zabudowania mieszczące kuchnię zamkową.

Trudno powiedzieć jak wyglądała sytuacja w rejonie średniowiecznej bramy zamkowej. Na pewno podniesiony został jej poziom. Najprawdopodobniej na tak przygotowanym podłożu wystawiono nową bramę. Możliwe też, że funkcję bramy przejęła przypora, dostawiona do północno-wschodniego narożnika i wyraźnie dłuższa od pozostałych, odcinająca dostęp do

północnego zbocza. Być może też w tym samym czasie powstała przypora, mająca stanowić podparcie dla północno-zachodniego narożnika obciążonego teraz dodatkowo poprzez dostawienie nowego budynku. W okresie tym pojawiły się także bruki. Przed 1645 r. zamek popadł w ruinę.

Do dnia dzisiejszego nie zachował się żaden opis zamku muszyńskiego, ani też żaden przekaz kartograficzny lub ikonograficzny pochodzący z czasów, gdy pozostawał on własnością biskupów krakowskich i był on jeszcze użytkowany, ani też gdy znajdował się już w ruinie.

Najstarszym znanym źródłem ukazującym warownie jest litografia zamieszczona w wydany w 1837 r. w numerze „Przyjacielu Ludu”, ukazująca ruiny wieży, której zachowana ściana miała wówczas dwie kondygnacje nadziemne. Podobne przedstawienie znane jest z rysunku Leona Dembowskiego z 1852 roku, a także w pracach Macieja Bogusza Stęczyńskiego. W nieco inny – jednak raczej mało prawdopodobny – obraz stanu zachowania obiektu zaprezentowany został przez Napoleona Ordę na akwareli powstałej między 1878 a 1880 r., gdzie ujęte od strony południowo-zachodniej mury sięgają pierwszego piętra, a mniej więcej w 2/3 długości południowej kurtyny widać wyraźne załamanie, przyporę bądź ryzalit.

Z kolei najstarszy znany plan ruin zamku wykonany został przez Szczęsnego Morawskiego, który to zamieścił go w pierwszym tomie publikacji zatytułowanej „Sądeckczyzna” w 1863 r. Przedstawiony na nim rzut murów znajdującego się już podówczas w stanie zaawansowanej ruiny zamku znacząco odbiega od tego, który możemy dziś obserwować na wzgórzu zamkowym, a zamieszczony w tym samym wydawnictwie opis obiektu podaje, iż:

Zamek na kończyńie wzgórza u wpływu dwu potoków w Poprad. Od strony gór bronion przekopem i czworoboczną wystającą wieżą, kilkupiętrową, do której prowadził zwód pod jazdę i wozy. W grubym murze wieży widać okrągły niezgrabny komin, utworzony snąc obmurowaniem coraz wyżej podciąganego okrągłego 13 calowego pniaka.

Bronną tą wieżą, a dalej sklepiastą szyją pnąc się w górę wjeżdżało się na pierwsze podwórze zamkowe, którego wschodnią stronę zajmował piętrowy dwór, zachodnią zaś dziedziniec z studnią otoczony murem pojedynczym od strony przepaści; podwójnym zaś tworzącym kryty

obronny korytarz, oddzielony od podwórza drugiego, gdzie prawdopodobnie był skład bierzmów obronnych itp. – i majdam soltysiej straży nadgranicznej.¹⁰

Stosunkowo nieliczne są również inne mówiące o przeszłości zamku przekazy, mimo to poświęcone mu prace licznych historyków pozwalają na krótkie wyliczenie głównych, związanych z jego dziejami wydarzeń.

Muszyna, gm. Muszyna – zespół urbanistyczny miasta, nr rejestru: Ks.A.333, decyzja nr 133 z dnia 18.03.1983 r.

Współczesny urbanistyczny układ Muszyny, choć oczywiście w pewnym stopniu zaburzony, wywodzi się z okresu średniowiecza. Wpływ na jego formę i przemiany miały zarówno stosowane w średniowieczu zasady kształtowania przestrzeni lokacyjnych założeń miejskich, jak i położenie geograficzne oraz istniejąca sieć drożna¹¹. Jak się wydaje najsilniej oddziaływało to pierwsze, natomiast skutkiem usytuowania miasta w wydłużonej, górskiej dolinie przy ujściu Muszynki do Popradu, na płaskim terenie położonym wzdłuż brzegu potoku jest jego silnie wydłużony kształt. Formę znacząco wydłużonego prostokąta (o bokach ok. 50 x 160 m) ma też centralnie ulokowany plac rynkowy, z którego narożników – nie licząc narożnika północno-wschodniego – wychodzą ulice. Działki siedliskowe ulokowane zostały wzdłuż pasm ograniczających miasto z północnego-zachodu i południowego-wschodu oraz w obrębie niewielkich bloków położonych przy krótszych pierzejach rynkowych (tj. od północnego-wschodu i południowego-zachodu). W obrębie rynku znajdował się ratusz, zaś w południowo-zachodniej stronie miasta – bądź to w sąsiedztwie narożnika rynku, bądź też w pewnym oddaleniu od centrum osadniczego – wznosił się wzmiankowany po raz pierwszy w 1400 roku i nie zachowany do dziś kościół parafialny¹². Szukając analogii do takiego rozplanowania średniowiecznej Muszyny Marian Kornecki zwrócił uwagę na odmienność kształtu rynku

¹⁰ [F. J.] S. Morawski, *Sądecczyzna*, t. 1, Kraków 1863, s. 92-93. Przekaz ten w 1885 r. z niewielkimi tylko zmianami powtórzył M. Maciszewski; zob. *Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, wyd. F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski, t. 6, Warszawa 1885, s. 818.

¹¹ Zagadnienie rozplanowania Muszyny omawiają szerzej m.in. M. Kornecki i B. Krasnowolski; zob. M. Kornecki, *Z dziejów sztuki „państwa muszyńskiego” dawnego dominium biskupów krakowskich w Beskidzie Sądeckim*, „Teki Krakowskie”, t. III, 1996, s. 31-33; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku. Cz. 2, Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 139-144.

¹² Współcześnie istniejący w północnej części miasta kościół p.w. Św. Józefa pochodzi z XVII wieku; M. Kornecki, *Z dziejów sztuki...*, s. 34.

w stosunku do innych równoczesnych założeń miejskich w Małopolsce, gdzie rynek zazwyczaj położony był na planie kwadratu i doszukiwał się dlań wzorów na terenie historycznych Górnych Węgier (jako przykład podaje m.in. nieodległy Bardiów z ratuszem stojącym pośrodku wydłużonego rynku i kościołem znajdującym się w rogu jednej z krótszych pierzei)¹³.

Zabudowa rynku, dość zróżnicowana, wiązała się z zasadniczymi funkcjami pełnionymi w mieście przez tę przestrzeń. Zasadnicza, jak się wydaje, była jej funkcja handlowa, dlatego też tu właśnie powstawały różnorodne kramy i jatki. Inne funkcje wiązały się z wymiarem sprawiedliwości, oraz z różnymi obrzędami religijnymi. W obrębie rynku – w przypadku miast o szachownicowym układzie bloków – wznosił się ratusz. Z takowym rozplanowaniem mamy do czynienia w przypadku Muszyny. Wydaje się możliwym, iż właśnie z rynkiem związany był najstarszy, średniowieczny ratusz. Nie mamy pewności, czy to o nim właśnie, jako o starym ratuszu wspomina wydana w 1647 r. ordynacja biskupa Piotra Gembickiego (przy czym jest to bardzo prawdopodobne). Równocześnie dowiadujemy się z owej ordynacji o staraniach mieszczan zmierzających do zastąpienia go nowym, odmiennie położonym obiektem.

Nie wiadomo jaka była przyczyna zmiany lokalizacji ratusza. Można jedynie domniemywać, iż dopatrywać się jej należy np. w chęci obniżenia kosztu budowy, ale nie da się też wykluczyć, iż być może miejsce, w którym funkcjonowały piwnice biskupie było miejscem lepiej eksponowanym.

Z kolei od 1763 r. sąd obradował już w nowym (a może tylko odbudowanym?) budynku, który zastąpił ratusz strawiony wraz z miastem przez pożar. Wybudował go ówczesny starosta Idzi Fihauser, który otworzył w nim karczmę i objął dworską kuratelą. Według miejscowej tradycji to właśnie ten obiekt stał na muszyńskim rynku do I wojny światowej i w trakcie jej trwania został rozebrany. Był to budynek wzniesiony przynajmniej w części w konstrukcji drewnianej (może szachulcowej?), a zarazem też – znów przynajmniej częściowo – tynkowany. Zbudowano go na planie krótkiego prostokąta, jako obiekt parterowy, możliwe, że został zaopatrzony w użytkowe poddasze. Niewykluczone, że wzdłuż jednej z elewacji (północno-zachodniej) – lub raczej tylko w narożu południowo-zachodnim – mieścił się podcień. Czterospadowy, wysoki dach kryły gonty.

Po rozbiórce – może w 1916 r. – relikty ratusza zostały zasypane.

¹³ Zwraca on też uwagę wykorzystanie podobnego planu w do pobliskim Miastku (dziś Tyliczu); zob. M. Kornecki, *Z dziejów sztuki...*, s. 33.

W 2015 roku na muszyńskim Rynku przeprowadzone zostały badania archeologiczne. W ich wyniku poczyniono następujące obserwacje.

Odkryte w trakcie badań piwnice biskupie służące pierwotnie do składowania win węgierskich cechowały się znaczną, przewyższającą oczekiwania powierzchnią. Podzielone były na dwie lokalności przykryte zachowanymi reliktoowo sklepieniami kolebkowymi. Do piwnic od strony wschodniej i zachodniej prowadziły schody z poziomu płyt rynku, przy czym możliwe, iż w piwnicy numer 2 od strony zachodniej znajdowała się szeroka rampa, umożliwiającą wtaczanie beczek z winem. Zarówno piwnica północna jak i południowa były doświetlane oraz wentylowane dwoma oknami szybowymi, przy czym w przypadku piwnicy 3 okna wykonano z użyciem cegły.

Ryc. 30 - Widok na relikty piwnic odkrytych pod muszyńskim Rynkiem w 2015 roku

Rozpoznane w obrębie piwnic warstwy użytkowe pozwalają na ustalenie czasu ich wzniesienia na pierwszą połowę wieku XVII (bądź nawet przełom XVI i XVII wieku).

Ich konstrukcja była na tyle solidna, że w 1647 posadowiono na nich pierwszy nowożytny ratusz. Jego kres nastąpił w 1763 roku w czasie wielkiego pożaru miasta. Nowy ratusz powstał w tym samym miejscu, ale w oparciu o nowe, płycej posadowione i okalające

istniejące piwnice fundamenty. Najprawdopodobniej wtedy zamurowane zostało wschodnie wejście do piwnicy południowej. Ostatecznie budynek ten rozebrany został w 1916 roku.

Na zachód od piwnic natrafiliśmy na znany z katastru galicyjskiego niewielki murowany i podpiwniczony budynek, do którego wejście znajdowało się od strony zachodniej. Piwnica przykryta była sklepieniem kolebkowym, a znajdujące się w jej ścianach haki, łańcuchy z pozostałościami metalowych klamer w obliczu przytaczanych już przekazów historycznych wskazują na fakt, iż mamy do czynienia z pomieszczeniem o charakterze penitencjarnym.

Ostatnie dwa odkryte fundamenty stanowiły wsparcie dla filarów na których opierało się zadaszenie studni, która zaznaczona została wyraźnie na tzw. Katastrze Galicyjskim.

Sporo także możemy także powiedzieć o mieszczańskiej wznoszącej się w kwartałach przyrynkowych zabudowie, zwłaszcza XIX- i XX-wiecznej. Zlokalizowane tutaj domy w większości zbudowane z drewna, z odrynkową ścianą szczytową wykonaną czasem z materiałów trwałych. Dachy kryto gontem. Domy zdobiła interesująca snycerka, która widoczna jest na dość licznych fotografiach z 1. poł. XX w. Część takich obiektów zachowana jest do czasów współczesnych.

Muszyna, gm. Muszyna – zespół kościoła par. p.w. św. Józefa wraz z dzwonnica, ogrodzeniem, kaplicą i figurą św. Jana Nepomucena (XVII w.) ul. Kościelna 62, nr rejestru: A - 81, decyzja nr 783/81 z dnia 25.02.1965 r.

O początkach parafii w Muszynie nic nie wiadomo. Brak przekazów źródłowych nie pozwala jednoznacznie potwierdzić lub wykluczyć którejkolwiek z funkcjonujących w literaturze hipotez. Niewątpliwie przed wzniesieniem obecnie istniejącej świątyni istniał drewniany kościół p.w. Marii Magdaleny, który pełnił funkcję fary do początku XVIII w. Związane to było z faktem powolnego wznoszenia nowej świątyni. Jej budowę rozpoczęto w 1676 r. Jednocześnie na początku XVII stulecia w pobliżu dworu starosty rozpoczęto budowę drugiego drewnianego kościoła p.w. św. Marcina i Michała Archanioła (później zmieniono patrona na św. Józefa). Nie został on jednak nigdy konsekrowany, a funkcje parafialne od średniowiecznej świątyni przejęła dopiero świątynia murowana.

Ryc. 31 - Kościół św. Józefa w Muszynie

Średniowieczny kościół usytuowany był na terenie starszej wsi (przy obecnej ul. J. Piłsudskiego w pobliżu przejazdu kolejowego) w znacznej odległości od zabudowy miejskiej. Nową budowlę wzniesiono na drugim końcu miasta (obecnie ul. Kościelna 62). Pierwotnie nosiła wezwanie NPM, a obecnie św. Józefa. Świątynia wybudowana została w latach 1676-1728 z fundacji biskupów Piotra Gembickiego (1585-1657) i Andrzeja Trzebnickiego (1607-1679), a konsekrowana w 1749 r. przez biskupa Andrzeja Stanisława Załuskiego (1695-1758). Pierwsza świątynia powstała na planie krzyża z kamienia i cegły.

Liczne powodzie, które nawiedzały miasto w XVIII i XIX w. doprowadziły do zniszczenia skrzydeł budynku. W 1803 r. nadbudowano piętro.

Budynek jest orientowany z prezbiterium zamkniętym apsydalnie z zakrystią od południowej strony. Nad nią znajduje się wzniesione w XIX w. piętro. Nawa główna jest czteroprzęsłowa ze sklepieniem kolebkowym z lunetami na pasach sklepieniowych wspartych na wiązkach pilastrów. Pomiedzy pilastrami znajdują się wnęki ołtarzowe. Chór jest wsparty na dwóch opilastrowanych filarach. Podział zewnętrzny pilastrami, nad którymi znajduje się fryz z otworami strzelnicowymi oraz gzyms z konsolami. Powyżej okien wykonano półkoliste nisze. Na poligonalnej wieży umieszczono XIX-wieczną sygnaturkę.

Wyposażenie kościoła pochodzi głównie z XVIII i XIX w. Ołtarz główny z drewnianą rzeźbą *Matki Boskiej z Dzieciątkiem* (ok. 1470 r.) jest klasycystyczny. Tabernakulum w kształcie świątyni i antepedium z trzech kawałków kurdybanu pochodzi z XVIII stulecia. W lewym ołtarzu, znajdującym się w prezbiterium, widnieje przedstawienie śmierci św. Józefa wraz z inskrypcją na predelli z datą 1634 r. Z XVII stulecia pochodzi również prawy ołtarz w prezbiterium z barokowym obrazem św. Jana Chrzciciela i predellą z obrazem Chrystusa i śś. Piotrem i Pawłem. Spośród ołtarzy bocznych znajdujących się w nawie po lewej stronie świątyni dwa datowane są na XVIII w. a jeden na 1. poł. XIX w., natomiast jeden z ołtarzy znajdujący się w prawej części świątyni pochodzi z 1. poł. XIX w., a drugi z XVIII w. obraz *Męczeństwa św. Sebastiana* (XVII w.) i antependium z dwóch fragmentów kurdybanu. Ambona i chrzcielnica z zapleckiem, w formie paludamentu z obrazem chrztu w Jordanie, pochodzą z 1. poł. XVIII w. Spośród obrazów na szczególną uwagę zasługują: *Matka Boska z Dzieciątkiem* pośród chórów anielskich i świętych oraz klęczącym fundatorem Janem Szabliowskim, namalowany w 1708 r. przez Jana Medyckiego, *Uczta Szymona* (prawdopodobnie pocz. XVIII w.), *św. Barbara* (XVIII w.), *św. Anna Samotrzeć* (XVIII w.) oraz portrety biskupów krakowskich Andrzeja Trzebnickiego i Andrzeja Załuskiego (oba wykonane w XVIII w.). Piętnastowieczną metryką posiadają rzeźby *św. Otylii* i *Jadwigi Śląskiej* (ok. 1470 r.). Interesujące są również znajdujące się w kościele krucyfiksy – z metryką późnobarokową (XVIII w.) oraz ludowy, znajdujący się w zakrystii. Klasycystyczne są lichtarz na paschał oraz krzyż relikwiarzowy (ok. poł. XIX w.), natomiast drewniana hostiarka pochodzi z 1705 r. Obite skórą fotele są klasycystyczne.

Dzwonnicę przykościelną, w kształcie arkady, wzniesiono w 1803 r. i wkomponowano w XVII-wieczny obwód muru kościelnego. Cztery słupy podtrzymują belkowanie i trójkątny przyczółek. Środkowy otwór między słupami, przebudowany zapewne w 1902 r., prowadzi na dziedziniec kościelny. Z XVIII stulecia pochodziła tęczą późnobarokowa, która w związku z uszkodzeniami została zdemontowana. Należące do niej rzeźby z *Grupy Ukrzyżowania* umieszczono na ołtarzu w kaplicy południowej. Oryginalne dzwony zdjęto w 1943 r. Obecnie wiszący został odlany po II wojnie światowej. Dzwon umieszczony nad zakrystią pochodzi z cerkwi w Złockiem.

Przykościelna kapliczka, której fundatorami byli Zofia i Franciszek Jędrzejewscy wykonana została w 1752 r. przy czym do dnia dzisiejszego zachował się z niej jedynie kamienny postument. Znajdująca się na nim figura św. Jana Nepomucena datowana jest na 1876 r. Ma postać żeliwnego posągu ustawionego na kamiennym cokole. Święty przedstawiony jest w pozycji stojącej, ubrany w długą sutannę, komżę do kolan i biret. W lewej dłoni trzyma krzyż.

Święty Jan urodził się w Nepomuku k. Pragi w 1350, a zmarł 1393 r. W wyniku zatargu z królem Czech Wacławem IV zrzucano go z mostu do Wełtawy. Kanonizowany został w 1729 r. Jego atrybuty to książka, kłódka, krzyż w dłoni, zapieczętowany list, most, woda, pieczęć, wieniec z pięciu gwiazd, klucz, zamek. Jest patronem Czech, jezuitów spowiedników, orędownikiem podczas powodzi oraz mostów i tonących. Według ludowej tradycji chronił również przed suszą. Jego kult szybko rozprzestrzenił na sąsiednie kraje. Liczne powodzie jakie nawiedzały Muszynę i jej okolice sprawiły, że święty na tym terenie stał się popularny.

Ryc. 32 - Kapliczka św. Jana Nepomucena w Muszynie

W ogrodzeniu kościoła znajduje się także murowana kapliczka z dwuspadowym dachem. W jej wnętrzu widać rzeźbę *Chrystus u słupa* (z 1803 r.), wykonaną w stylu barokowo-ludowym. Chrystus przedstawiony jest w pozycji stojącej ze związanymi rękoma i opuszczoną głową. Postać jest oddzielona od pozostałej części kapliczki tralkową, drewnianą balustradą.

W ogrodzenie wkomponowano również płaskorzeźby *Arma Christi* i *Chusty św. Weroniki* (XVIII w.) oraz posązek Matki Boskiej na rzeźbionej kolumnie oraz kamienne posąжки dwóch biskupów (XVIII w.).

Muszyna, gm. Muszyna – „Stara plebania” (XIX w.), ul. Kościelna 64, nr rejestru: Ks.A.733, decyzja nr 733/94 z dnia 23.02.1994 r.

Plebania została wzniesiona w połowie XIX w. jako murowany i otynkowany budynek na planie prostokąta z czterospadowym dachem pokrytym blachą. Od frontu znajduje się ganek podtrzymywany dwoma drewnianymi słupami. Czterokwaterowe okna posiadają ościeża rozglifione od wewnątrz. W piwnicy znajduje się studnia.

Ryc. 33 - Plebania w Muszynie

Muszyna, gm. Muszyna – kaplica cmentarna rodziny Krynickich na cmentarzu par. (XIX w.), ul. Grunwaldzka 1, nr rejestru: Ks.A.735, decyzja nr 535/94 z dnia 28.02.1994 r.

Kaplica cmentarna rodziny Krynickich została wzniesiona w 2. poł. XIX w. Obecnie znajduje się w centralnej części cmentarza parafialnego, na stoku skarpy, którą zabezpieczono przed osuwaniem niewielkim murem. Jest to budynek orientowany, wybudowany na planie prostokąta, ceglany i otynkowany. Obiekt jest wąskofrontowy, jednopomieszczeniowy, zarówno w części naziemnej, jak i w podpiwniczonej, w której znajduje się krypta grobowa. Od wschodu obiekt zamyka niewielka absyda. Wieżba dachowa została wykonana w konstrukcji krokwiowo-płatwiowej. Dach jest trójspadowy, a nad absydą ma formę ściętego stożka. Dachy pokryto blachą. W kalenicy dachu głównego znajduje się poligonalna wieżyczka z sygnaturką, kryta

ostrosłupowym hełmem i zwieńczona bańką z łacińskim krzyżem z żeliwnych prętów. We wnętrzu znajduje się sklepienie kolebkowo-krzyżowe. Fasada kaplicy jest symetryczna, z pozornym ryzalitem wyodrębnionym za pomocą uskoku. Na osi znajduje się otwór drzwiowy. Po obu jego stronach znajdują się półkolumny dźwigające profilowane belkowanie, nad którym znajduje się półkolista wnęka w formie archiwolty. Powyżej umieszczono pozorny zwornik. Elewację wieńczy profilowany gzyms. Otwór drzwiowy zamykają płycinowe, jednoskrzydłowe drzwi i ażurowa krata. Elewacje boczne są częściowo boniowane, podzielone gzymsiem kordonowym i zwieńczone profilowanym gzymsiem. W obiekcie znajdują się okna.

Ryc. 34 - Kaplica rodziny Krynicky w Muszynie

Muszyna, gm. Muszyna – cmentarz z I wojny światowej nr 345 w obrębie cmentarza parafialnego (pocz. XX w.), nr rejestru: Ks.A.-707, decyzja nr 507/94 z dnia 05.05.1994 r.

Cmentarz z okresu I wojny światowej znajduje się na dz. ew. nr 1067/2 w granicach cmentarza parafialnego w Muszynie. Powstał w 1916 r. jako jeden z 400 cmentarzy założonych w Galicji Zachodniej przez Oddział Grobów Wojennych przy dowództwie krakowskiego okręgu wojskowego. Należy do X Okręgu Cmentarnego limanowsko-nowosądeckiego. Nadany został

mu numer 345 w austriackiej ewidencji. Komendantem tzw. Oddziału Oczyszczania Pobożowisk, któremu przydzielono X Okręg, był porucznik rezerwy Wiktor Śamanek, a po nim od kwietnia 1917 r. oficer landszturmu kapitan Gustaw Ludwig, który był także architektem.

Według austriackich źródeł na cmentarzu pochowano w 14 grobach pojedynczych i jednym zbiorowy 18 żołnierzy austro-węgierskich pochodzących najprawdopodobniej z 38 dywizji piechoty (honwedów) gen. von Nagy, 4 dywizji kawalerii gen. Berndta oraz 11 Brygady Pospolitego Ruszenia gen. Nottesa.

Powierzchnia kwatery wynosi ok. 69 m² (po przebudowie i remoncie, wykonanym w latach 1992-1993 kwaterę zmniejszono do powierzchni 55 m²). Zawiera ona dwie zbiorowe mogiły umieszczone symetrycznie względem głównej osi cmentarza. Elementem centralnym ściany pomnikowej jest dwuramienny krzyż. Pomnik posiada dwa boczne skrzydła o długości 0,5 m i wysokości 1,5 m nakryte betonową trójspadową koroną. Wejście znajduje się na osi całego założenia w formie jednoskrzydłowej furtki z żelaznych rur. Teren kwatery oddzielono ogrodzeniem w formie betonowych i kamiennych słupów połączonych parami żelaznych rur, a od tyłu zamyka go kamienny mur o wysokości ok. 1 m z wysuniętymi skrzydłami nakryty kamiennym, dwuspadowym daszkiem.

Powroźnik, gm. Muszyna, dawna cerkiew p.w. św. Jakuba Młodsze Apostoła (XVII w.), ob. kościół par. pod tym samym wezwaniem, nr rejestru: A-103 z dnia 26.06.1961 r. zmieniony na A-1213/M decyzją z dnia 29.06.2010 r.

Cerkiew w Powroźniku jest jedynym zabytkiem w gminie znajdującym się na Liście Światowego Dziedzictwa UNESCO. Świątynia została konsekrowana 5 października 1600 r. i jest to najstarsza cerkiew łemkowska w polskiej części Karpat. W XIX-wiecznych źródłach pojawia się informacja, że cerkiew w Powroźniku wybudowano w 1643 r., jednakże obecnie tę wzmiankę odnosi się do przebudowy, która w tym czasie nastąpiła. Dobudowano wówczas kaplicę górną. Kolejny remont świątyni nastąpił w 1780 r. i polegał na dostawieniu wieży. W latach 1813-1814 miała miejsce kolejna przebudowa, a także ze względu na zagrożenie powodziowe przeniesienie na nowe, wyżej położone, miejsce (o ok. 150 m), w którym obecnie znajduje się obiekt.

W związku z wysiedleniem ludności łemkowskiej w 1951 r. erygowano w Powroźniku parafię rzymskokatolicką. Od lat 90. XX stulecia prowadzone są przy budynku prace

zmierzające do przywrócenia świątyni pierwotnej formy. Jednocześnie w związku z koniecznością przystosowania wnętrza świątyni do liturgii rzymskokatolickiej ikonostas został podzielony.

Ryc. 35 - Cerkiew w Powroźniku

Ryc. 36 - Polichromie na ścianach cerkwi w Powroźniku

Ryc. 37 - Cerkiew w Powroźniku - ikonostas

Świątynia z Powroźnika jest starszym wariantem cerkwi typu północno-zachodniego. Orientowana, trójdzielna budowla została wzniesiona została w konstrukcji zrębowej z wieżą słupowo-ramową. Prezbiterium ma kształt kwadratu i jest węższe od nawy. Przy nim, po północnej stronie, zlokalizowano zamkniętą trójbocznie zakrystię (przed rozbudową z XIX w. pełniącą funkcję prezbiterium). Pod wieżą znajduje się babiniec, który jest poprzedzony przedsionkiem znajdującym się po zachodniej stronie. Prezbiterium jest oświetlone dwoma oknami (od północy i wschodu), w zakrystii również znajdują się dwa okna (od północy i południa), natomiast w nawie trzy okna (wszystkie od strony południowej). Zakrystia posiada pozorne sklepienie. Prezbiterium jest nakryte stropem płaskim z fasetą, a nad nawą znajduje się uskokowe sklepienie namiotowe, natomiast babiniec wieńczy strop płaski.

Dach i ściany pokryte są gontem. Nad nawą znajduje się dach namiotowy dwukrotnie łamany uskokowo, nad prezbiterium trójspadowy, a nad zakrystią wielopołaciowy. Izbicowa wieża, z pochylonymi do wewnątrz ścianami i odeskowana pionowo z listwowaniem, została wzniesiona w konstrukcji słupowo-ramowej. Zawieszony w niej dzwon pochodzi z 1615 r. Falbana wycinana w szalunku obiega dół izbicy oraz listwę. Hełm wieży i nawa posiadają baniaste zwieńczenia z pozornymi latarniami i cebulastymi hełmami oraz kutymi krzyżami. Nad prezbiterium znajduje się cebulasta bania.

W 1607 r. ukończono pracę nad dekoracją malarską wnętrza świątyni. Do dnia dzisiejszego w zakrystii zachowała się polichromia figuralna przedstawiająca wizerunek *Ducha Świętego*, *św. Jana Chrzciciela*, *Ukrzyżowanie*, *Złożenie do Grobu*, sceny z życia Maryi i Chrystusa, *Walkę św. Jakuba z Aniołem* oraz *Wjazd do Jerozolimy*. Wszystkie te postacie namalowane zostały na ścianach cerkwi. Natomiast na sklepieniu można zobaczyć przedstawienie Boga Ojca. Najstarsze ikony pochodzą z XVII w. W roku 1623 r. ukończono pisanie *Sądu Ostatecznego* sygnowane przez Pawła (Pawłentego) Radymskiego, natomiast z 1646 r. pochodzi *Pieta*. Siedemnastowieczną metrykę posiadają również następujące ikony: *Biczowanie Chrystusa*, *Wniebowzięcie NMP*, *Chrystus Nauczający*, *Prorok Aaron* oraz znajdująca się na południowej ścianie nawy ikona patrona świątyni *św. Jakuba Młodszego Apostoła*. Pochodzący z lat 1743-1744 drugi ikonostas jest obecnie niekompletny. W związku z pełnieniem przez świątynię funkcji kościoła rzymskokatolickiego ikonostas został podzielony. Na swoim miejscu zachowały się ikony *Deesis* i proroków. Ikonę *Chrystusa Pantokratora* zastąpiono *Koronacją Matki Boskiej*. W ołtarzu głównym znajduje się *Matka Boska z Dzieciątkiem* (z XVIII w.) oraz *Mandylion*,

pochodzący z pierwotnego ikonostasu wykonanego w XVII w. Po północnej stronie nawy umieszczono ołtarz boczny z *Chrytusem u Słupa* pochodzący z XVIII w.

Świątynię otacza kamienny mur pokryty gontem.

Powroźnik gm. Muszyna, Kapliczka św. Jana Nepomucena (XIX w.), nr rejestru: Ks. B.147, decyzja z dnia 28.01.1994 r.

Kapliczka znajduje się w centralnej części wsi. Wzniesiona została w połowie XIX w. Obiekt wybudowano z dzikiego kamienia łączonego gliną na planie zbliżonym do kwadratu po czym otynkowano i pobielono wapnem. Więźbę dachową wykonano z drewna w konstrukcji krokwiowo-płatwiowej. Okapy dachu są nadwieszane nad ścianami i podbite deskami. Stożkowy dach z gontów wieńczy żelazny krzyż łaciński. Figura świętego pochodząca z XVIII w. jest ustawiona w głębokiej wnęce na podwyższeniu, na którym widoczny jest krzyż. Św. Nepomucen przedstawiony „en pied”, ubrany w czarną sutannę, na którą nałożona jest krótka biała komża. Na szyi ma zawieszoną stulę. Twarz podłużna, zwrócona „En trois quarts”, okolona brodą. Na głowie biret. W rękach święty trzyma krzyż. Według miejscowej tradycji figura świętego została przyniesiona przez wodę podczas powodzi z 1814 r.

Ryc. 38 - Kapliczka Jana Nepomucena w Powroźniku

Szczawnik, gm. Muszyna – dawna cerkiew p.w. św. Dymitra (XVII w.; przebudowa w XIX w.), ob. kościół fil. pod tym samym wezwaniem, a także otoczenie w granicach cmentarza, nr rejestru: A - 109, decyzja z dnia 05.09.1964 r.

Cerkiew w Szczawniku obecnie jest filialnym kościołem parafii w Złockiem.

Świątynię przebudowano lub wzniesiono na nowo w 1841 r. w młodszym wariantcie cerkwi północno-zachodnich orientowanych, w konstrukcji zrębowej z obitymi gontem ścianami. Cerkiew jest trójdzielna. Prezbiterium zamknięte wielobocznie. Nawa jest szersza i wyższa. Słupy nośne wieży ujmują połowę babińca, który poprzedza przedsionek. Nad nią rozciąga się dach namiotowy, a nad prezbiterium wielopołaciowy, z kopułkami. Oba są w dolnej partii łamane uskokowo. Wieża została wzniesiona w konstrukcji słupowo-ramowej. Ściany pochylają się do jej wnętrza. Hełm wieży i nawa posiadają baniaste zwieńczenie z pozornymi latarniami

i cebulastymi hełmami oraz kutymi krzyżami. Falbana wycinana w szalunku obiega dół izbicy. Zawieszony na wieży dzwon pochodzi z 1707 r. Każdą z czterech ścian izbicy wieży zdobiły kiedyś pozorne tarcze zegarowe. Do dnia dzisiejszego zachowały się pojedyncze wskazówki. W babińcu znajduje się strop płaski.

Ryc. 39 - Cerkiew w Szczawniku

Wyposażenie świątyni pochodzi głównie z XVIII-XIX w. Niezwykle cennym elementem wystroju jest kompletny późnobarokowy (XVIII/XIX w.) ikonostas z archaicznymi wrotami carskimi. Z początku XVIII w. pochodzą dwa boczne ołtarze. W ołtarzu północnym znajduje się obraz *Przemienienie Pańskie*, a w południowym ikona przedstawiająca *Oplakiwanie Chrystusa*. W rogach umieszczono przedstawienia ewangelistów. W prawej części nawy widoczna jest polichromia prezentująca chrzest Rusi w 988 r., którą wykonano w latach 1936-1937. Po drugiej stronie znajduje się polichromia przedstawiająca *Sąd Ostateczny*. W ołtarzu głównym prezbiterium umieszczono obraz *Jezus na Krzyżu*. Po lewej stronie na ścianie wisi obraz *Ukrzyżowanie* wykonany w 1854 r. (na obrazie umieszczone są również postacie jego fundatorów), natomiast po prawej obraz św. Barbary z 1867 r. Na wyposażeniu świątyni znajduje się klasycystyczne tabernakulum, trzy ołtarze procesyjne z XVIII w., trzy drewniane krucyfiksy

ołtarzowe (koniec XVIII w.), berło procesyjne (XIX w.) oraz cztery lichtarze ołtarzowe (XVIII/XIX w.). W prezbiterium również urządzono ekspozycję z paramentami i księgami liturgicznymi używanymi w czasie mszy doprawianej w obrządku wschodnim.

Świątynię otacza kamienny mur z drewnianą bramką.

Szczawnik, gm. Muszyna – kapliczka Matki Boskiej Nieustającej Pomocy (XIX w.), nr rejestru: Ks.A.737, decyzja nr 537/94 z dnia 02.03.1994 r.

Kapliczka MB Nieustającej pomocy znajduje się w środkowo-zachodniej części miejscowości Szczawnik. Wzniesiono ją na planie prostokąta z dzikiego kamienia, otynkowano i pobielono. Dach jest dwuspadowy pokryty gontem. Trójkątne szczyty, są szalowane deskami dołem laubzegowanymi. W ścianie frontowej znajduje się otwarta arkada wejściowa. Drzwi mają formę kraty. Wnętrze kapliczki jest jednopomieszczeniowe, otynkowane i pobielone. W środku obiektu znajduje się mensa ołtarzykowa.

Ryc. 40 - Kapliczka w Szczawniku

Wojkowa, gm. Muszyna – dawna cerkiew p.w. św. Kosmy i Damiana (ob. kościół fil. pod tym samym wezwaniem) oraz otoczenie, drzewostan i mur ogrodzeniowy (XVIII w.), nr rejestru: A - 128, decyzja z dnia 28.12.1961 r.

Dawna cerkiew p.w. św. Kosmy i Damiana w Wojkowej od 1947 r. pełni funkcję rzymskokatolickiego kościoła pod tym samym wezwaniem.

Ryc. 41 - Cerkiew w Wojkowej

Świątynia została wybudowana w 1790 lub 1792 r. w miejscu starego obiektu, który istniał w XVII w. Jest to cerkiew łemkowska wzniesiona w starszym wariancie typu północno-zachodniego. Świątynia jest orientowana i trójdzielna. Prezbiterium i nawa są wzniesione w konstrukcji zrębowej i oszalowane pionowo z narożnikami osłoniętymi pionowymi listwami. Wieża wybudowana w konstrukcji słupowo-ramowej, ze ścianami pochylonymi ku wnętrzu, jest pokryta gontem i odeskowana pionowo z izbicą zdobioną wyciętą w drewnie falbanką. Nad nawą znajduje się dach namiotowy, natomiast nad prezbiterium wykonano dach namiotowy wielopołaciowy. Oba są łamane. Hełm wieży oraz pozostałe nakrycia dachowe posiadają

baniaste zwieńczenie z cebulastymi hełmami, pozornymi latarniami i kutymi krzyżami. Zahata obejmuje babiniec i przedsionek.

W babińcu wykonano strop płaski z fasetą, natomiast w pozostałej części świątyni widać kopuły namiotowe, w nawie łamane uskokowo. Wnętrze zdobi polichromia figuralno-ornamentalna pochodząca z początku XX w. Na kopule nawy zostało przedstawione *Zmartwychwstanie*, natomiast w babińcu na stropie *Zwiastowanie*. W całości zachował się pochodzący z końca XVIII w. ikonostas. Na kilku spośród znajdujących się w kompozycji ikonach można dopatrzyć się starszych malunków – prawdopodobnie są to ikony pochodzące ze starszej cerkwi. W nawie widnieje XIX-wieczne przedstawienie zmarłego Chrystusa. Na wyposażeniu cerkwi znajdują się również dwa tabernakula, starsze pochodzące z 2. poł. XVIII w. oraz młodsze z przełomu XIX i XX w. w kształcie świątyni. Intersujący jest również obraz *Opieki Bogurodzicy* wzorowany na obrazie *Matki Boskiej Izbiańskiej*. W dolnej części obrazu z Izb przedstawiona jest para królewska, w przypadku przedstawienia z Wojkowej znajdują się na nim Jan III Sobieski z Marią Kazimierą. Obraz obecnie znajduje się w Muzeum Okręgowym w Nowym Sączu.

Świątynie otacza kamienny niski mur. Poza jego obrębem znajduje się nowa, drewniana, trójprzęsłowa dzwonnica, wzniesiona w konstrukcji słupowo-ramowej i pokryta dachem gontowym. Na uwagę zasługuje również obraz z *Okiem Opatrzności* (XVIII w.), malowany kartusz barokowy, późnobarokowe naczynko na oleje (XVII/XVIII w.) oraz rokokowy ornat. Przestrzeń sakralną zamyka kamienny mur.

Złockie, gm. Muszyna – dawna cerkiew p.w. św. Dymitra (ob. kościół parafialny p.w. Narodzenia NMP w Złockiem), wraz z murem ogrodzeniowym i drzewostanem (XIX w.), nr rejestru: A - 143, decyzja z dnia 05.09.1964 r.

Dawna cerkiew p.w. św. Dymitra od 1947 r. użytkowana jako kościół rzymskokatolicki p.w. Narodzenia NMP.

Ryc. 42 - Cerkiew w Złockiem

Świątynia została wzniesiona w latach 1867-1872. Jej budowniczym był niejaki Kondracz. Cerkiew ma charakter łemkowski-epigonalny. Zachowała tradycyjną dla typu łemkowskiego wieżę z izbicą (pozorną) oraz zwieńczenia wszystkich części cerkwi pozornymi wieżami sygnaturkowymi. Odmienne od typu północno-łemkowskiego jest zastosowanie rzutu krzyża. Również typową zrębową kopułę namiotową zastąpiono konstrukcją o półkolistej czaszy osadzonej na tamburze.

Orientowana, trójdzielna budowla została wzniesiona w konstrukcji zrębowej z drzewa modrzewiowego oszalowanego poziomo na zakładkę. W narożnikach i po środku ścian wstawiono pionowe listwy. Nad prezbiterium, zakrystią (dobudowaną od północy) i transeptem znajdują się dachy kalenicowe: nad prezbiterium wielopołaciowy, nad zakrystią i transeptem trójspadowe. Nad nawą znajduje się ośmiopółowa kopuła na tamburze zwieńczona wieżyczką o podwójnej ślepej latarni.

We wszystkich pomieszczeniach poza nawą wykonano stropy. Wieża obejmująca część babinca, wzniesiona w konstrukcji słupowo-ramowej, posiada proste ściany z pozorną izbicą. Hełm wieży na podstawie namiotowej jest zbliżony kształtem do poprzednich zwieńczeń.

Polichromia zdobiąca prezbiterium została wykonana w 1873 lub 1876 r. Być może ta druga data to rok namalowania *Wniebowstąpienia* przez J. Bogdańskiego – ucznia Jana Matejki.

Późnoklasycystyczny ikonostas z 2. poł. XIX w. o reminiscencjach ornamentyki rokokowej (w innych źródłach - barokowy) z kompletem ikon wykonali bracia Antoni i Michał Bogdańscy.

Ikonostas umieszczony jest w połowie długiego prezbiterium, nie – jak zazwyczaj – na złączeniu prezbiterium i nawy. Ze szczytu ikonostasu poprzedniej cerkwi zachował się barokowy, malowany krucyfiks w ozdabianej ramie snycerskiej z XVIII w. Został on umieszczony pośrodku ściany nawy. Na wschodniej ścianie zlokalizowano dwa ołtarze boczne z XIX w. – z przedstawieniem *Matki Boskiej z Dzieciątkiem* i śś. Cyryla i Metodego. Ponadto na uwagę zasługują ikony *Chrystus Ukrzyżowany* napisane przez J. Łubalskiego z 1876 r., *Oplakiwanie Chrystusa* (XVIII w.) oraz *Biczowanie Chrystusa* (XVIII w.). Na wyposażeniu cerkwi znajdują się również klasycystyczny fotel, dwa relikwiarze z rycinami (1. poł. XVIII w.), klasycystyczny krucyfiks procesyjny z Ukrzyżowanym Chrystusem w mandorli z kwiatów i liść oraz dwa drewniane krzyże ołtarzowe (barokowy i klasycystyczny).

Świątynie otacza kamienny murek. Na terenie przykościelnym znajduje się cmentarz grzebalny.

Żegiestów, gm. Muszyna – dawna cerkiew p.w. św. Michała Archaniola (pocz. XX w.), ob. kościół paraf. p.w. św. Anny, nr rejestru: A-1243/M, decyzja z dnia 29.04.2011 r.

Dawna cerkiew p.w. św. Michała Archaniola, po wysiedleniu Łemków w 1947 r., dekretem biskupa Jana Stepy została przekształcona na kościół rzymskokatolicki. Od 1951 r. pełni funkcję parafialnego kościoła rzymsko-katolickiego p.w. św. Anny. W skład tej parafii weszły również kaplica w Zdroju oraz kościół p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego w Zubrzyku.

Ryc. 43 - Cerkiew w Żegiestowie

Żegiestowska świątynia jest przykładem nawiązującym do cerkwi bojkowskich. W miejscowości już w XVII w. istniała drewniana cerkiew, która jednak stosunkowo szybko spłonęła. Kolejna murowana budowla została wzniesiona w końcu XVII w. (jej ruiny można zobaczyć przy drodze prowadzącej na Palenicę). Nową świątynię wybudowano w latach 1917-1925, a konsekrowano 1928 r. Wzniesiono ją z kamienia i cegły na planie krzyża łacińskiego z prezbiterium zamkniętym wielobocznie. Wystrój wnętrza jest częściowo neoromański wykonany w latach 1959-1960. Po obu stronach prezbiterium dobudowano zakrystie, a od frontu kruchtę. Cerkiew jest przykryta dachami wielospadowymi. Na osi podłużnej świątyni umieszczono trzy kopuły na wysokich tamburach. Dachy i kopuły pokryte są blachą, tambury i szczyty krucht są odeskowane pionowo. Na zwieńczeniach bocznych ryzalitów znajdują się trójkątnie szczyty. We wnętrzu wykonano sklepienia kolebkowe, natomiast w centralnej części ośmiopolowe wsparte na arkadach. Ściany i sklepienia obiektu sakralnego zostały otynkowane.

Z wyposażenia dawnej cerkwi pozostały: barokowy kielich z XVIII w., rzeźbiony lichtarz paschalny z XVIII/XIX w., feretrony z ludowymi ikonami: *Zwiastowanie* i *Ukrzyżowanie*, ikony *Chrystus Pantokrator* z 1784 r. i *Chrystus w grobie* (namalowany na blasze).

Świątynię gruntownej przebudowie poddano w latach 1980-1985. W ołtarzu głównym znajduje się rzeźba św. Anny, patronki kościoła, wraz z małą figurą Maryi. Rzeźba ta pochodzi z plebanii w Żegiestowie Zdroju i przeniesiona została do kościoła pod koniec lat 70. XX w. W prezbiterium, na ścianie ołtarzowej, znajdują się również posągi św. Piotra i Pawła. W oknach prezbiterium umieszczono witraże, przedstawiające św. Stanisława Biskupa i Męczennika oraz Wojciecha. Święty Wojciech sprawuje Eucharystię, z nawróconym poganinem u stóp. Za tło witraża posłużył gaj, w którym Święty zginął, zaś w dolnej kwaterze znalazły się strzały, które przeszły jego ciało. Również witraż św. Stanisława zawiera treści symboliczne. Przy Świętym klęczą dziewczęta w strojach ludowych, zaś nad jego głową unosi się orzeł – znak zarówno Ducha Św., jak i symbol Polski. Z drugiej strony znalazła się Skałka – miejsce, gdzie św. Stanisław nauczał i gdzie według legendy poniósł śmierć. W dolnej kwaterze artysta umieścił mitrę biskupią (nakrycie głowy) i miecz, od którego Święty zginął. Ołtarze boczne wykonane są w stylu neogotyckim, widać na nich jednak silny wpływ ludowy. Lewy ołtarz boczny poświęcony jest Najświętszemu Sercu Pana Jezusa. W szczycie ołtarza znajdują się obrazy św. Kingi, św. Józefa oraz św. Huberta. W niszach umieszczone są figury św. Józefa, NSPJ i św. Antoniego, zaś poniżej cześć odbiera obraz *Jezusa Miłosiernego*. Prawy ołtarz boczny nosi wezwanie Matki Bożej Wspomożenia Wiernych oraz Matki Bożej Fatimskiej. W jego szczycie znalazły się wizerunki św. Edwarda i św. Ekspedyta oraz św. Jana Chrzciciela. Ołtarz ozdabiają również figury św. Tereski od Dzieciątka Jezus oraz św. Franciszka. Warto zwrócić uwagę na niewielkie obrazki w dolnej części ołtarza: *Ukrzyżowanie* oraz *Zmartwychwstanie*. Są to jedyne pamiątki, pochodzące z czasów, gdy kościół ten był jeszcze cerkwią. Okna nawy poprzecznej zdobią witraże wykonane w 1991 r. Po lewej stronie kościoła znajduje się przedstawienie *Sądu Ostatecznego*, zaś po witrażem – figura św. Tereski od Dzieciątka Jezus. Po prawej stronie widnieje *Stworzenie Świata*, a na ścianie pod witrażem zawieszony jest obraz *Matki Bożej Częstochowskiej*, ozdobiony wotami, z błogosławieństwem kard. Stefana Wyszyńskiego. W otoczeniu kościoła, u początku stopni prowadzących na dziedziniec kościoła, znajdują się figury Matki Bożej i św. Józefa. Niezwykle przejmujący jest natomiast krucyfiks (wyk. Zygmunt Janczura) zawieszony na zewnętrznej ścianie prezbiterium.

Żegiestów, gm. Muszyna – pensjonat „Warszawianka”(pocz. XX w.), nr rejestru: Ks.A.690, decyzja nr 490 z dnia 22.12.1992 r.

Pensjonat „Warszawianka” został wybudowany w latach 1929-1930 według projektu Adolfa Szyszko-Bohusza. Obiekt był wybitym przykładem ewoluowania architekta od form neoklasycystycznych do funkcjonalistycznych. Charakterystyczne dla stylu funkcjonalizmu było zgeometryzowanie kompozycji architektury elewacji za pomocą linii poziomych i pionowych bez dodatkowych detali. Budynek wzniesiono na planie wydłużonego prostokąta z wnęką pod tarasem piętra, flankowanego po bokach dwoma prostokątnymi pomieszczeniami. Ściany budynku oraz piwnice wykonano z kamienia łamanego. Kamienne słupy podtrzymywały pergolę. Pozostałe cztery kondygnacje posiadały boczne skrzydła cofnięte w stosunku do lica frontowego. We wnętrzu na parterze hol znajdował się na osi wejścia. Ponadto również jadalnia i jednopomieszczeniowe zaplecze. Wyższe kondygnacje miały układ korytarzowy z pokojami po obu stronach. W chwili obecnej obiekt znajduje się w fazie remontu.

Ryc. 44 – Pensjonat „Warszawianka” w Żegiestowie

Żegiestów, gm. Muszyna – budynek d. pensjonatu „Światowid” (XX w.), nr rejestru: A-1245/M, decyzja z dnia 08.06.2011 r.

Pensjonat „Światowid” został wybudowany na przełomie lat 20/30 XX w. Zewnętrzną formę obiektu charakteryzuje rozcłódkowanie ryzalitami, tarasami, balkonami, uskokami, półkolistą formą wykusza nadwieszzonego nad wejściem. Przyziemie, wysunięte ryzalidy boczne oraz wyższe kondygnacje są gładko tynkowane. Wnętrze obiektu w wyniku dewastacji i rozpoczętego remontu zatraciło swój pierwotny układ.

Ryc. 45 - Pensjonat "Światowid"

**Żegiestów, gm. Muszyna – sanatorium „Wiktor” (XX w.), nr rejestru: A-1237/M,
decyzja z dnia 20.12.2010 r.**

Budynek sanatorium „Wiktor” został wybudowany w latach 1936-1937 według projektu prof. Jana Bagieńskiego oraz Zbigniewa Wardzała. Obiekt jest najwybitniejszym przykładem monumentalnej architektury modernistycznej ostatnich lat okresu międzywojennego.

W artykule zamieszczonym w „Architekturze” z 1938 r. uznano, że ten gmach otworzył nowy rozdział w zabudowie uzdrowisk, w których zdaniem autora, nowe prądy architektoniczne były bardziej dominujące i silniej akcentowane, niż we współczesnych miastach.

W okresie dwudziestolecia międzywojennego był to jeden z najbardziej luksusowych obiektów południowej Polski. W czasie II wojny światowej sanatorium nazywano Domem Goeringa i pełnił funkcję szpitala wojskowego.

Bryłę charakteryzują podziały w rozplanowaniu, jak i gabarytach wysokościowych. Środkowa część obiektu jest niższa i wydłużona z horyzontalnym podziałem galeriami balkonowymi na poszczególnych kondygnacjach. W najniższej północno-zachodniej części obiektu znajduje się jadalnia. Elewacje przyziemia oraz mury tarasów i schodów są wykonane z kamienia łamanego. Pozostałe elewacje są otynkowane. Hall główny oraz klatka schodowa zachowały swój pierwotny charakter.

Ryc. 46 - Sanatorium "Wiktor"

W sanatorium „Wiktor” znajduje się pijalnia wody mineralnej „Zofia”. Do pijalni doprowadzona jest woda ze źródła „Zofia II” (używana jest w kuracji pitnej w nieżytach dróg oddechowych).

Żegiestów, gm. Muszyna – budynek „Domu Zdrojowego” (XX w.), nr rejestru: A-367/M, decyzja z dnia 14.08.2013 r.

Budynek sanatorium „Dom Zdrojowy” został wybudowany w latach 1927-1929 według projektu Adolfa Szyszko-Bohusza na zlecenie będącej właścicielem uzdrowiska spółki Krukierów. Wybuch II wojny światowej i kolejne lata działań zbrojnych spowodowały, że majątek ośrodków wypoczynkowych częściowo rozkradziono - łupieżcy wynieśli urządzenia leczniczo-zabiegowe. „Dom Zdrojowy” na czas wojny stał się ostoją dla młodzieży okupanta z Hitlerjungen oraz szkołą policyjną. Gdy wojna dobiegła końca „Dom Zdrojowy” przeszedł w ręce państwa. Kuracjusze do „Domu Zdrojowego” trafiali z ramienia Fundusz Wczasów Pracowniczych i przez zakłady pracy, ale również z prywatnej inicjatywy.

Ryc. 47 - Sanatorium "Dom Zdrojowy"

Obiekt wzniesiono na planie prostokąta z horyzontalnym układem elewacji i symetrycznym układem skrzydeł i obustronnymi symetrycznymi pergolami, wspartymi na kamiennych słupach zlokalizowanych równoległe do stoków doliny po obu stronach obiektu. Oś budynku podkreślono poprzez półkoliste zagłębienie w elewacji frontowej, na odcinku od tarasu nad parterem do górnego gzymsu budynku oraz wysuniętą częścią tarasu nad parterem.

Po zachodniej stronie na całej długości elewacji nad parterem znajduje się wsparty na kolumnach taras. W centralnej części głównego wejścia galeria posiada wysunięty taras z wtórnie dobudowaną klatką schodową przy podjeździe. Elewacja od poziomu piętra jest podzielona na dwa skrzydła, po siedem osi tworzących moduły otworów okiennych, ułożonych wertykalnie. Każdy pokój posiada balkon szerokości okna z lekko zaoblonymi krawędziami i stalowymi balustradami. Do lewego skrzydła można dostać się przez kładki na drugie i trzecie piętro, a na pierwsze z poziomu terenu przyległego stoku. Elewacja wschodnia posiada analogiczny układ, z tym, że w części centralnej znajduje się wysunięta, częściowo przeszklona

klatka schodowa, opartą na częściach spoczników międzypiętrowych. Środkową część budynku połączono z dobudowanym w latach 50. XX w. zakładem przyrodniczo-leczniczym.

Budynek został przykryty dachem płaskim z murowanymi trzonami wentylacyjnymi i kominowymi na wysokości 1,5-2,0 m, częściowo obłożonymi kamieniami. Lewe skrzydło posiada przejazd. Również po prawej stronie miał się znajdować przejazd, jednak zastąpiono go pralnią. Przed „Domem Zdrojowym” zachowały się relikty dziedzińca z fontanną poidłem oraz zespołem zieleńców. W końcu 20. lat XX w. tak opisywano w przewodniku budynek:

Nowy Dom Zdrojowy , wykonany według proj. Rektora Szyszki-Bohusza, posiada oprócz sal reprezentacyjnych 75 pokoiów, urządzonych według najnowszych wymogów higieny i komfortu. Centralne ogrzewanie ciepłą wodą.

We wszystkich zabudowaniach rozproszona sieć wodociągu. Zakład posiada odpowiednią kanalizację i jest elektrycznie oświetlony. W środku zakładu deptak ze strojnymi skwerami i wodotryskiem¹⁴.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

Mocne strony:

- bogactwo i różnorodność krajobrazu związanego z ukształtowaniem terenu, zasobami przyrodniczymi oraz hydrograficznymi;
- zachowane elementy krajobrazu kulturowego w postaci układu urbanistycznego miasta Muszyny i układów ruralistycznych poszczególnych wsi znajdujących się w obrębie gminy;
- różnorodność dziedzictwa kulturowego i jego wielokulturowy charakter;
- dobre warunki dla rozwoju turystyki, w tym agroturystyki, w obiektach zabytkowych;

¹⁴ R. Nitribitt, Z. Hepter, *Krynica, Żegiestów, Muszyna i okolice. Przewodnik turystyczny po Beskidzie Sądeckim i okolicznych górach słowackich z wstępem fizjograficznym Adama Gadomskiego*, Lwów (przedm. 1928), s. 48.

- dobrze utrzymane zespoły sakralne i budynki użyteczności publicznej;
- postępujący rozwój inicjatyw mających na względzie troskę o dziedzictwo kulturowe;
- upowszechnianie edukacji nastawionej na poszanowanie zabytków i ich ochronę;
- wzrost świadomości w zakresie wykorzystania obiektów zabytkowych jako produktu turystycznego;
- posiadanie zabytków o randze ponadregionalnej;
- wkład kościoła i gminy w utrzymanie zabytków sakralnych;
- zintensyfikowanie działań związanych z inwestycjami mającymi na celu rozpoznanie i ochronę stanowisk archeologicznych;
- renowacje i konserwacje kapliczek znajdujących się na terenie Muszyny;
- wydawanie czasopisma poświęconego dziejom Muszyny i jej okolic - „Almanachu Muszyny”;
- posiadanie na terenie gminy muzeum regionalnego;
- współpraca transgraniczna w zakresie ochrony zabytków
- położenie przygraniczne stymulujące rozwój turystyki

Słabe strony:

- degradacja obiektów zabytkowych poprzez przypadkowe działania i prywatne inwestycje;
- problem w dostosowaniu zabytkowej zabudowy do obecnych standardów;
- brak świadomości społecznej znaczenia opieki nad zabytkami;
- ograniczone możliwości ochrony konserwatorskiej i wsparcia finansowego zabytków nie wpisanych do rejestru zabytków;
- postępująca degradacja wielu obiektów zabytkowych z powodu braku środków lub braku zainteresowania;
- niewielka ilość akcji popularyzujących wiedzę o wartości lokalnego dziedzictwa kulturowego oraz idei ochrony zabytków na terenie gminy;
- brak oznaczeń na obiektach wpisanych do rejestru Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- brak właściwej konserwacji krzyży i nagrobków znajdujących się na zabytkowych cmentarzach;
- brak zachowania właściwych priorytetów podczas realizowania zadań związanych z ochroną zabytków (wykonanie ogrodzenia na cmentarzu żydowskim w Muszynie przed wykonaniem konserwacji zachowawczej macew);
- dostępne wyłącznie dla służb leśnych połączenie drogowe umożliwiające swobodne przemieszczanie się z Dubnego do Wojkowej (stan na lipiec 2016 r.);
- brak wytycznych i standardów w zakresie umieszczania reklam na obiektach i obszarach zabytkowych.
- brak podstawowych zabiegów pielęgnacyjnych na najważniejszych obiektach zabytkowych gminy
- bardzo zły zasięg internetu gsm ze względu na dolinne położenie

Szanse:

- możliwość pozyskiwania środków finansowych na ochronę zabytków z różnych źródeł, w tym funduszy unijnych i norweskich;
- wykorzystanie środków finansowych osób prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków;
- rosnąca rola samorządu lokalnego w systemie ochrony i opieki nad zabytkami;
- wzrastająca świadomość mieszkańców w zakresie poprawy estetyki poszczególnych miejscowości;
- włączenie dziedzictwa kulturowego w obieg gospodarczy;
- wzrost wartości zabytków jako produktu turystycznego;
- organizacja wydarzeń kulturalnych w oparciu o odrestaurowane obiekty zabytkowe;
- rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych nastawionych na ochronę i promocję dziedzictwa kulturowego;
- wykorzystanie Internetu do popularyzacji historii i tradycji regionalnych oraz ochrony zabytków;
- adaptacja obiektów zabytkowych do nowych funkcji;
- edukacja w kierunku poszanowania zabytków i ich prawidłowej ochrony;
- współpraca międzyregionalna i międzynarodowa na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami;
- uwzględnienie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w strategiach i planach rozwoju miasta Muszyny i miejscowości znajdujących się na terenie gminy;
- wzrost świadomości społeczności lokalnych skutkujący budzeniem się potrzeby upamiętnienia poprzednich pokoleń i ich dorobku;
- możliwość upowszechnienia wiedzy o historii regionu przez tworzenie ścieżek edukacyjnych;
- przypisanie właściwej rangi kwestii ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego w dokumentach strategicznych;

- promocja produktów regionalnych, wpisanie ich w działania na rzecz potencjału turystycznego;
- wzmocnienie tożsamości lokalnej i regionalnej;
- aktywizacja społeczności lokalnych;
- zwiększenie ilości plenerowych wydarzeń kulturalnych o charakterze historycznym.

Zagrożenia:

- zbyt mała aktywność w zakresie ochrony i promocji dziedzictwa kulturowego zmniejszająca atrakcyjność i konkurencyjność gminy w stosunku do ościennych jednostek samorządu terytorialnego (w tym słowackich)
- brak wystarczających środków finansowych na prace konserwatorskie i restauratorskie przy obiektach zabytkowych;
- brak odpowiedniego zabezpieczenia zabytków;
- degradacja krajobrazu kulturowego poprzez wprowadzanie elementów nowej zabudowy nie nawiązującej do charakteru regionu;
- niedostatecznie rozwinięta edukacja na temat wielonarodowego dziedzictwa historycznego regionu;
- zanikanie kultury wiejskiej w obliczu globalizacji kulturowej;
- słabe zaangażowanie młodzieży w kultywowanie tradycji;
- stale malejąca liczba zabytków związanych z dziedzictwem kulturowym Łemków i Wengrinów;
- brak konsekwencji w zakresie realizacji programu ochrony zabytków;
- wzrost zanieczyszczenia środowiska na obszarze gminy;
- nadmierny rozrost szaty roślinnej ograniczający dostępność do obiektów zabytkowych oraz zmniejszający walory widokowe (np. obecność wysokich drzew na zboczach otaczających zamek);

7. Założenia programowe programu opieki nad zabytkami

Przygotowanie gminnego programu opieki nad zabytkami wymaga zaangażowania władz gminy oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego na terenie Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna wyznaczono następujące priorytety:

Priorytet 1 - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna		
Kierunki działań	Zadania	Termin realizacji
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	Uchwalenie gminnego programu opieki nad zabytkami na lata 2017-2020	I kwartał 2017 r.
	Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gmin	2017-2020
	Systematyczna aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, w szczególności planu dla Muszyny i Żegiestowa z uwagi na znaczne nasycenie obiektami o charakterze zabytkowym	2017-2020
	Egzekwowanie zapisów w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji) przy realizacjach inwestycji na obszarach objętych ochroną	2017-2020
Regularna weryfikacja zasobu i form ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	Regularne aktualizowanie gminnej ewidencji zabytków (nie tylko w zakresie wykreślenia obiektów nieistniejących ale także poprzez dodawanie nowych zabytków pominiętych przy poprzednich aktualizacjach)	2017-2020
	Stała współpraca oraz konsultacje z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków	2017-2020

	Regularne składanie wniosków do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wykreślenie z rejestru lub ewidencji zabytków obiektów nieistniejących	2017-2020
	Składanie wniosków do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o dopisanie nowych obiektów do rejestru zabytków (po uprzedniej weryfikacji naukowej - w pierwszej kolejności wał otaczający Muszynę od strony południowo zachodniej)	2017-2020
	Okresowa kontrola stanu zachowania/technicznego zabytków, których właścicielem jest gmina	2017-2020
	Systematyczna i szczegółowa inwentaryzacja obiektów wpisanych do rejestru zabytków	2017-2020
	Weryfikacja stanu zachowania stanowisk archeologicznych na terenie gminy	2017-2020
Priorytet 2. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy		
Kierunki działań	Zadania	Termin realizacji
Powstrzymanie procesu degradacji zabytków i skuteczne doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania ze szczególnym naciskiem na zachowanie pierwotnej substancji zabytkowej	Podniesienie rangi zadań mających na celu opiekę nad zabytkami w hierarchii podejmowanych przez samorząd działań	2017-2018
	Regularne prowadzenie niezbędnych prac konserwatorsko-restauratorskich przy zabytkach znajdujących się w posiadaniu gminy	2017-2020
	Odbudowa lub rewitalizacja zamku muszyńskiego	2017-2020
	Zaadaptowanie i konserwacja piwnic odkrytych na Rynku w Muszynie	2017-2020
	Zaadaptowanie i konserwacja relikwów więzienia odkrytego na Rynku w Muszynie	2017-2020
Realizacja działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	Wprowadzenie spójnej koncepcji umieszczania reklam na obiektach i obszarach o charakterze zabytkowym (zgodnie z ustawą dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu) oraz wprowadzenie ustaleń do miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego	2017-2020

	Współpraca przy poprawie dostępu oraz przejścia do mofety w Złockiem	2017-2020
	Współpraca przy działaniach mających na celu zadbanie o otoczenie (otulinę?) mofety w Złockiem	2017-2020
	Zadbanie o otoczenie (otulinę?) „Czarnej Młaki” w Powroźniku	2017-2020
	Zadbanie o otoczenie i zagospodarowanie źródeł wody mineralnej na terenie gminy	2017-2020
	Systematyczne rozwiązywanie problemów z szatą roślinną na obszarze góry zamkowej i grodziska stożkowatego	2017-2020
	Regularne prowadzenie prac porządkowo-pielęgnacyjnych na cmentarzach	2017-2020
Wspieranie lokalnych inicjatyw mających na celu zachowanie dziedzictwa kulturowego	Dofinansowanie prywatnych zadań w zakresie konserwacji i renowacji obiektów	2017-2020
	Doradztwo gminy z zakresu możliwości pozyskania środków finansowych na ochronę zabytków	2017-2020
	Szkolenia w zakresie możliwości wykorzystania obiektów zabytkowych do celów turystycznych, promocyjnych	2017-2020
	Wspieranie lokalnych inicjatyw w zakresie tworzenia miejsc pamięci	2017-2020
Generowanie i wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami	Stworzenie i wyeksponowanie na stronie internetowej gminy zakładki z bieżącymi informacjami na temat możliwości pozyskania środków finansowych	2017
	Zamieszczanie i aktualizowanie informacji na temat możliwości pozyskania środków finansowych na gminnej tablicy ogłoszeń	2017
	Organizacja, współorganizacja lub uczestnictwo w szkoleniach z zakresu pozyskiwania środków finansowych na prace restauratorskie, konserwatorskie itp.	2017-2020
	Podjęcie działań mających na celu sprawdzenie przydatności narzędzi crowdfundingowych w procesie ochrony zabytków	2017-2020
	Promowanie prywatnych inicjatyw związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego regionu (kuchni regionalnej, zespołów, grup rekonstrukcyjnych, gospodarstw argroturystycznych itp.)	2017-2020

	Wspieranie utrzymywania na rynku pracy zanikających rzemiosł i zawodów oraz Szkolenie osób bezrobotnych w rzemiosłach związanych z tradycyjną sztuką budowlaną	2017-2020
Priorytet 3 - Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego		
Kierunki działań	Zadania	Termin realizacji
Generowanie i wspieranie inicjatyw związanych z realizacją projektów naukowych na terenie gminy wraz z profesjonalną publikacją ich wyników	Organizacja konferencji naukowej poświęconej historii i zabytkom gminy	2017-2019
	Wydanie kilku publikacji naukowych poświęconych dziejom i zabytkom regionu	2017-2020
	Organizacja prelekcji naukowych poświęconych historii i zabytkom gminy	2017-2020
	Przeprowadzenie weryfikacji etnograficznej w celu wzbogacenia bazy źródłowej na temat wielokulturowego dziedzictwa gminy	2017-2020
Dokumentacja dziedzictwa kulturowego	Przeprowadzenie akcji mającej na celu zachęcenie mieszkańców do przekazywania bądź wypożyczenia przedmiotów o charakterze zabytkowym w celu naukowego ich opracowania, a w wyjątkowych sytuacjach ich konserwacja	2017-2020
	Inwentaryzacja i digitalizacja zdjęć, pocztówek oraz dokumentów związanych z zabytkami oraz historią gminy	2017-2020
Priorytet 4 - Promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości		
Kierunki działań	Zadania	Termin realizacji
Powszechna edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego i niematerialnego	Oznaczenie obiektów wpisanych do rejestru zabytków zgodnie z obowiązującymi przepisami w tym zakresie	2017-2020
	Stworzenie ścieżek edukacyjnych/dydaktycznych po najciekawszych zabytkach gminy	2017-2020
	Organizacja spotkania przedstawicieli służb konserwatorskich z właścicielami, dzierżawcami oraz przedstawicielami	2017-2020

	samorządu	
	Uczestnictwo w konferencjach oraz/lub seminariach dotyczących ochrony zabytków	2017-2020
	Współpraca z uczelniami wyższymi w zakresie wprowadzenia tematów związanych z gminą do tematów prac dyplomowych, magisterskich, doktorskich	2017-2020
	Organizacja wystaw oraz prelekcji poświęconych rocznicom historycznym ze szczególnym uwzględnieniem dziejów gminy w tym okresie	2017-2020
	Organizacja wystaw plenerowych propagujących dziedzictwo kulturowe gminy	2017-2020
	Stworzenie edukacyjnego programu na temat dziedzictwa kulturowego gminy i regionu do realizacji w szkole	2017-2020
Popularyzacja wiedzy o historii i kulturze regionu	Popularyzacja wiedzy o historii i kulturze regionu w oparciu o dedykowane serwisy internetowe	2017-2020
	Umieszczenie na szlakach pieszych i rowerowych kierunkowskazów i tablic informacyjnych wskazujących położenie najbliższych obiektów zabytkowych i przyrodniczych	2017-2020
	Stworzenie turystycznych szlaków samochodowych wraz z aplikacją mobilną działającą na urządzeniach przenośnych wyposażonych w system lokalizacji przestrzennej (np. GPS)	2017-2020
	Zbieranie i dokumentowanie relacji historii mówionej (oral history)	2017-2020
	Stworzenie np. w ramach muzeum lub biblioteki miejskiej archiwum historii mówionej (oral history) Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna	2017-2020
	Organizacja prelekcji wspomnieniowych najstarszych mieszkańców dotyczących historii lokalnej	2017-2020
	Organizacja konkursów dla dzieci i młodzieży szkolnej z zakresu wiedzy historycznej o regionie	2017-2020
	Promocja dziedzictwa kulturowego gminy poprzez środki masowego przekazu	2017-2020
	Aktualizowanie księgozbioru biblioteki miejskiej o publikacja dotyczące dziejów gminy i regionu	2017-2020

	Stworzenie na stronie internetowej gminy zakładki poświęconej dziedzictwu niematerialnemu regionu	2017-2020
	Realizacja wycieczek po obiektach zabytkowych gminy (w tym zwiedzania nocnego)	2017-2020

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Realizacja *Gminnego programu opieki nad zabytkami dla Miasta i Gminy Uzdrowskiej Muszyna na lata 2017 - 2020* odbywać się będzie poprzez wykonanie poszczególnych zadań. Podstawę instrumentarium stanowią obowiązujące przepisy prawne i zawarte w nich regulacje dotyczące instrumentów prawno-ekonomicznych i finansów publicznych. W realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami powinny zostać wykorzystane instrumenty:

• Prawne

- programy określające politykę państwa i województwa małopolskiego w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego;
- dokumenty wydane przez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- uchwały Rady Miasta Gminy Uzdrowskiej Muszyna (m.in. w postaci miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów odnowy poszczególnych miejscowości, zwolnień i ulg dla właścicieli obiektów zabytkowych).

• Finansowe

- środki gminy;
- dotacje;
- subwencje;
- dofinansowania;
- kredyty.

• Społeczne

- uzyskanie poparcia lokalnej społeczności dla programu;

- edukacja i tworzenie świadomości potrzeby istnienia i ochrony dziedzictwa kulturowego w lokalnej społeczności;
- współpraca z organizacjami społecznymi i kulturalnymi;
- współpraca z jednostkami naukowymi.

• **Koordynacyjne i kontrolne**

- gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania obiektów, prowadzonych pracach konserwatorskich i remontowych;
- utworzenie w ramach organizacyjnych Urzędu Gminy i Miasta w Muszynie zespołu koordynującego realizację poszczególnych zadań wynikających z ustaleń programu opieki nad zabytkami oraz mechanizmów regulujących wymianę informacji pomiędzy członkami zespołu;
- wewnętrzne okresowe sprawozdania z realizacji niniejszego programu.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Na wstępie należy podkreślić obowiązek sporządzania co dwa lata przez burmistrza Miasta i Gminy Uzdrawiskowej Muszyna sprawozdań z realizacji gminnych programów opieki nad zabytkami i przedstawiania ich radzie gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu uwzględniająca wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami oraz efektywność ich wykonania.

Dla założonych działań można przyjąć między innymi następujące kryteria oceny realizacji programu:

- Procentowy poziom wydatków budżetu Gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami;
- Wartość finansową zrealizowanych prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach stanowiących własność Gminy;
- Wartość finansową przyznanych dotacji na prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach zabytkowych nie będących własnością Gminy;
- Wartość pozyskanych środków finansowych na ochronę zabytków ze źródeł zewnętrznych;
- Powierzchnię planów zagospodarowania przestrzennego i planów odnowy miejscowości uwzględniających ochronę dziedzictwa kulturowego oraz ich aktualność;
- Liczbę szkoleń i konferencji propagujących wiedzę na temat dziedzictwa kulturowego regionu;
- Liczbę szkoleń dla nauczycieli w zakresie wiedzy z zakresu dziedzictwa kulturowego regionu;
- Liczbę utworzonych szlaków turystycznych, ścieżek dydaktycznych itp.;
- Liczbę publikacji, folderów i przewodników poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego
- Liczbę projektów naukowych związanych z poznaniem i ochroną dziedzictwa kulturowego regionu;

- Liczbę zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- Liczbę utworzonych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami (z uwzględnieniem miejsc pracy stworzonych przez przedsiębiorców prywatnych).

10. Źródła finansowania opieki nad zabytkami

Aktualnie obowiązująca ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oprócz określenia zasad i form ochrony oraz opieki nad pozostałościami minionych epok zawiera także zapisy związane z finansowaniem m.in. niezbędnych prac konserwatorskich, restauratorskich, budowlanych oraz badań konserwatorskich i archeologicznych. Zgodnie z nimi właściciele zabytków, którymi są zarówno osoby fizyczne jak i jednostki organizacyjne, posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązanego, samodzielnie finansują wszelkie w/w prace. Mogą one oprócz zaangażowania środków własnych uzyskać dofinansowanie z następujących źródeł:

- publicznych krajowych, czyli budżetu państwa oraz jednostek samorządu terytorialnego;
- zagranicznych, czyli np. funduszy Unii Europejskiej, Funduszy Norweskich itp.;
- innych, np. prywatnych (organizacji pozarządowych, osób fizycznych lub prawnych).

Głównym źródłem finansowania opieki nad zabytkami w Polsce są środki pochodzące z budżetu państwa oraz samorządów. Dysponentami środków finansowych są:

- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego;
- Narodowy Instytut Dziedzictwa
- Wojewódzcy Konserwatorzy Zabytków;
- Gminy, powiaty bądź samorządy województwa.

Fundusze których celem jest współfinansowanie prac przy zabytkach rozdysponowuje się w postaci dotacji bądź refundacji w ramach organizowanych corocznie naborów. O środki mogą ubiegać się osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru lub posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie. Pozyskane pieniądze można wykorzystać na wykonanie prac

konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych, planowanych do przeprowadzenia w roku złożenia wniosku lub następnym, bądź na zasadzie refundacji poniesionych już nakładów przed upływem 3 lat po wykonaniu prac. W ostatnim przypadku wniosek powinien być złożony w roku następującym po roku, w trakcie którego zakończono wszystkie prace podlegające dofinansowaniu.

Należy podkreślić, że zadaniem gminy jest opieka nad wszystkimi zabytkami znajdującymi się na jej terenie - również nie uwzględnionymi w rejestrze zabytków. Ustawa o ochronie zabytków przewiduje różne mechanizmy finansowania podejmowanych działań.

Poniżej zamieszczamy przykładowe programy w ramach których można pozyskać dofinansowanie na potrzeby realizacji niniejszego programu.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego:

Program „Dziedzictwo kulturowe”:

priorytet „Ochrona zabytków”, w ramach którego są dofinansowywane prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków

priorytet „Ochrona i cyfryzacja dziedzictwa kulturowego, w ramach którego można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;
- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;
- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

priorytet „Ochrona zabytków archeologicznych, w ramach którego dofinansowywane są następujące rodzaje zadań:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;

- nieinwazyjne badania archeologiczne, nie związane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

Poza trybem określonym w Programach, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego realizuje również **dotacje na badania archeologiczne**, jeżeli ich przeprowadzenie jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków w przypadku:

- prowadzenia robót budowlanych przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru, objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo,
- prowadzenia robót ziemnych lub zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić, może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego.

Zgodnie z art. 83 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki, minister właściwy do spraw nauki może również przyznać środki finansowe na badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy obiektach zabytkowych.

FUNDUSZE EUROPEJSKIE

- VIII oś Priorytetowa Ochrona dziedzictwa kulturowego i rozwój zasobów kultury Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko 2014-2020 ma na celu ochronę i rozwój dziedzictwa kulturowego, zarówno materialnego, jak i niematerialnego, a także rozwój zasobów kultury. W ramach Priorytetu VIII będzie można realizować projekty przede wszystkim z zakresu zachowania dziedzictwa kulturowego: renowacji zabytków wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych, zabytkowych parków i ogrodów. Ponadto, dofinansowanie będą mogły uzyskać projekty mające na celu przebudowę czy

rozbudowę instytucji kultury oraz szkół i uczelni artystycznych z przeznaczeniem ich na cele kulturalne. <http://pois.mkidn.gov.pl/>

- Mechanizm Finansowy EOG, obok funduszy strukturalnych, stanowi największe źródło zewnętrznego finansowania kultury w Polsce. Środki przeznaczone przez trzy kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego: Norwegię, Islandię i Liechtenstein aktywnie wspierają działania m.in. z zakresu kultury w ramach dwóch Programów, tj. „Konservacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego” oraz „Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego”. <http://www.eog2016.mkidn.gov.pl/>
- Kreatywna europa - Głównymi celami programu są promocja europejskiej różnorodności kulturowej i dziedzictwa, budowanie kompetencji profesjonalistów, rozwój publiczności dla odbioru europejskich dzieł m. in. poprzez zwiększanie dostępu do kultury i utworów audiowizualnych. <http://kreatywna-europa.eu/>
- Europa dla Obywateli to program Unii Europejskiej wspierający aktywne obywatelstwo europejskie. Program ten, zaplanowany na lata 2014-2020, dąży do zaangażowania obywateli i organizacji społeczeństwa obywatelskiego w proces integracji europejskiej. <http://europadlaobywateli.pl/>
- <http://www.funduszeuropejskie.gov.pl/>

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego ogłasza następujące programy na rok 2017:

Programy z zakresu twórczości artystycznej i edukacji kulturalnej

- Muzyka
- Zamówienia kompozytorskie
- Nowowiejski 2017
- Teatr i taniec
- Sztuki wizualne
- Narodowe kolekcje sztuki współczesnej

- Regionalne kolekcje sztuki współczesnej
- Film
- Wydarzenia artystyczne dla dzieci i młodzieży
- Edukacja artystyczna
- Edukacja kulturalna
- Kultura dostępna

Programy z zakresu literatury i promocji czytelnictwa

- Literatura
- Promocja czytelnictwa
- Czasopisma
- Conrad 2017
- Partnerstwo dla książki

Programy z zakresu dziedzictwa kulturowego

- Kolekcje muzealne
- Wspieranie działań muzealnych
- Kultura ludowa i tradycyjna
- Ochrona zabytków
- Ochrona zabytków archeologicznych
- Ochrona dziedzictwa kulturowego za granicą
- Miejsca Pamięci Narodowej za Granicą
- Badanie polskich strat wojennych

Programy infrastrukturalne

- Infrastruktura kultury
- Infrastruktura szkolnictwa artystycznego
- Infrastruktura domów kultury

Inne programy

- Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
- Rozwój sektorów kreatywnych

Dofinansowanie z Województwa Małopolskiego (www.malopolska.pl)

- Zgodnie z uchwałą nr LVI/917/14 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 27 października 2014 r. w sprawie określenia zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, położonych na obszarze województwa małopolskiego, wnioski o dotację można składać **do dnia 15 grudnia każdego roku kalendarzowego** dla prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach z całorocznym harmonogramem prac planowanych do wykonania w kolejnym roku.
- **Konkurs kapliczka**
- **Mecenat małopolski**

Ponadto środki można pozyskać z następujących źródeł:

- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020 - <http://www.minrol.gov.pl/Wsparcie-rolnictwa/Program-Rozwoju-Obszarow-Wiejskich-2014-2020>
- Program Innowacyjna Gospodarka - <https://www.poig.2007-2013.gov.pl/Strony/default.aspx>
- PROGRAMY NARODOWEGO INSTYTUTU DZIEDZICTWA
- NARODOWE CENTRUM KULTURY - <http://nck.pl/dziedzictwo/>

11. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Artykuł 81 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowi podstawę prawną do podjęcia dwóch uchwał zastrzeżonych do kompetencji rady gminy, tj. uchwały określającej zasady udzielania dotacji oraz następczej w stosunku do niej uchwały o przyznaniu dotacji. Uchwała w sprawie zasad udzielania dotacji jest aktem prawa miejscowego, natomiast uchwała rady gminy w sprawie przyznania dotacji konkretnemu podmiotowi (beneficjentowi) jest aktem indywidualnym. Ustawa ustala krąg podmiotów, którym dotacja może być przyznana, a także rodzaje nakładów na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, które mogą uzyskać wsparcie finansowe w tej formie. Artykuł daje również organowi stanowiącemu jednostki samorządu terytorialnego prawo określania zasad udzielania dotacji, nie pozwala zaś na regulowanie kwestii dotyczących kontroli wykorzystania dotacji i wykonania zadania przez podmiot dotowany.

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub budowlane przy zabytku mogą zostać udzielone na zabytki ujęte w gminnej ewidencji i rejestrze ochrony zabytków gminy. Objęcie ochroną układu urbanistycznego nie oznacza samo przez się, że ochrona ta rozciąga się na poszczególne obiekty tego układu. Do rejestru wpisany jest – ze względu na swoje zabytkowe cechy – oznaczony obszar i nie oznacza to, że ochronie konserwatorskiej podlegają wszystkie jego elementy, zwłaszcza że wpisu obszaru dokonuje się ze względu na jego historyczny charakter lub inne cechy uzasadniające wpis.

Dotacje mogą być przyznawane w szczególności na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Przewodniczący Rady Miasta i Gminy
Uzdrowskiej Muszyna

Jerzy Majka